

De analyse van criminele infrastructuren

Verslag van een pilotproject

Een onderzoek in opdracht van de Commissie Politie en Wetenschap

Onderzoeksgroep Politieacademie

Dr. P.P.H.M. Klerks

Dr. N. Kop

December 2004

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	4
1.1	Criminele infrastructuren	4
1.2	Doelstelling.....	4
1.3	Onderzoeksvragen.....	4
1.4	Opbouw rapport	5
2	Theoretisch kader en definities.....	6
2.1	Theoretische inbedding.....	6
2.1.1	Oorsprong van het concept 'criminele infrastructuur'	6
2.1.2	Criminologische wortels van het concept	7
2.2	Elementen van criminele constellaties	10
	Criminaliteit en maatschappelijke omgeving.....	10
2.2.2	Criminele verbanden, sociale relaties en netwerken	11
2.2.3	Economische en logistieke verwevenheid.....	13
2.2.4	Etniciteit van criminele netwerken	16
2.2.5	Gradaties van betrokkenheid	17
2.3	Criminele infrastructuur gedefinieerd.....	18
2.3.1	Begrippen en definities.....	18
2.3.2	Van idee tot hypothese	21
2.4	Beleidsmatige context	24
2.4.1	Strategische criminaliteitsanalyse	24
2.4.2	Informatiegestuurde opsporing	25
3	Onderzoeksopzet	27
3.1	Onderzoekslocatie	27
3.2	Methoden van datavergaring.....	29
3.2.1	Literatuuronderzoek	29
3.2.2	Interviews	29
3.2.3	Documentaire bronnen.....	30
3.3	Analysemethoden	32
3.3.1	Analyse opsporingsonderzoeken.....	32
3.3.2	Analyse operationeel onderzoek	33
3.3.3	Betrouwbaarheid en validiteit.....	35
3.3.4	Data analyse	37
3.4	Begeleidingscommissie.....	38

4	Resultaten	39
4.1	Systematiek.....	39
4.2	Stedelijke structuur.....	39
4.3	Historische context	40
4.4	Categorieën locaties.....	41
4.5	De netwerken	44
4.6	De Hollandse horeca	46
4.7	Turkse bedrijvigheid.....	47
4.8	De cannabiseconomie.....	48
4.9	Synthetische drugs	57
4.10	Buurthuizen	58
4.11	Samenvatting en conclusies	58
5	Beantwoording onderzoeksvragen	62
5.1	Inleiding	62
5.2	Het concept criminele infrastructuur	62
5.3	Relevante gegevensbronnen	63
5.4	In kaart brengen van infrastructuur.....	65
5.5	Mogelijkheden en knelpunten	68
5.5.1	Mogelijkheden	68
5.5.2	beperkingen	70
5.6	Inbedding in werkprocessen.....	70
5.7	Verhouding tot andere analyseinstrumenten	72
5.8	Slotbeschouwing	73
5.9	Dankwoord	74

1 Inleiding

1.1 Criminele infrastructuren

Het probleem van de georganiseerde criminaliteit staat sinds het begin van de jaren negentig prominent op de politieke agenda. Al die tijd is het lastig geweest om precies te omschrijven welke soorten samenwerkingsverbanden onder deze categorie kunnen worden gebracht. Het aanvankelijke beeld van hechte criminele organisaties, te categoriseren middels een criterialijst, heeft in de tweede helft van de jaren negentig plaats gemaakt voor flexibele netwerken en gelegenheidscoalities (Fijnaut et al. 1996; Klerks 1996; Kleemans et al. 1998). De criterialijst van de toenmalige Centrale Recherche Informatiedienst is vervangen door de definitie van de onderzoeksgroep-Fijnaut.¹ Nog recenter is de nadruk verlegd van de groepen zelf naar systemen van crimineel handelen en de daarbij gebruikte logistieke voorzieningen (Klerks 2000a; Kleemans et al. 2002; Huisman et al. 2003). In dit onderzoek wordt aandacht gevraagd voor een aanvullend perspectief: de fysieke locaties waarbinnen de georganiseerde criminaliteit opereert. Wij duiden deze fysiek-sociale habitat aan met de term 'criminele infrastructuren'. Verondersteld wordt dat eenmaal crimineel benutte locaties met een hoger dan gemiddelde mate van waarschijnlijkheid opnieuw voor misdrijven zullen worden aangewend, tenzij er ingrijpende veranderingen in bezit, beheer, toezicht of inrichting hebben plaatsgevonden.

1.2 Doelstelling

De 'Pilot criminele infrastructuren' is uitgevoerd in opdracht van de Commissie Politie en Wetenschap door de Onderzoeksgroep van de Nederlandse Politie Academie in samenwerking met een regiopolitie. Het onderzoek beoogt de vraag te beantwoorden in hoeverre en op welke wijze het concept criminele infrastructuren een meerwaarde kan bieden bij het beschrijven en begrijpen, de preventie, de beheersing en daadwerkelijke bestrijding van georganiseerde en andere vormen van criminaliteit. Eén en ander wordt bewerkstelligd door het opzetten en uitvoeren van een experimentele infrastructuren-analyse onder praktijkomstandigheden in een middelgrote gemeente. Dit pilotproject dient zowel een concreet beeld van de betreffende criminele infrastructuren op te leveren als een bruikbare methode om dit beeld samen te kunnen stellen.

1.3 Onderzoeksvragen

Vanuit de eerdergenoemde doelstelling zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd.

- Hoe is het concept 'criminele infrastructuur' op basis van wetenschappelijke literatuur en uit de praktijk verkregen inzichten te definiëren en operationaliseren?
- Welke gegevens(bronnen) zijn er nodig om het aldus geoperationaliseerde concept een praktisch bruikbare invulling te geven?
- Op welke wijze kunnen criminele infrastructuren het best in kaart worden gebracht voor beleidsdoeleinden en voor tactische doeleinden?

¹ Later werd van criminaliteitsanalisten gevraagd toch weer te werken aan de hand van een nieuwe criterialijst, ditmaal van Europol (De Vette et al. 2000, 2001; Landman et al. 2002, 2003).

- Welke mogelijkheden en knelpunten dienen zich aan bij het realiseren van een 'analyse criminele infrastructuren' onder operationele omstandigheden, en hoe kan binnen deze condities een optimaal resultaat worden bereikt?
- Hoe kan het instrument 'analyse criminele infrastructuren' worden ingebed in de beleidscyclus, in het tactisch recherchewerk en in de basispolitiezorg?
- Hoe verhoudt het zich tot andere instrumenten van strategische analyse van georganiseerde criminaliteit?

Binnen de bovenstaande algemene vragen komen tevens meer praktische aspecten aan de orde. Waaruit bestaan feitelijk de als 'criminele infrastructuur' aangeduide verschijnselen? Waaruit zijn ze ontstaan, welke functies vervullen ze? Hoe het is gesteld met de verhouding tussen wettige en criminele componenten van een structuur? Welke criteria zijn te hanteren en welke indicatoren kunnen worden toegepast bij de identificatie van de bedoelde structuren? Tevens wordt gezien hoe een dergelijke infrastructuur zodanig kan worden beïnvloed dat de condities ongunstig worden en het crimineel handelen wordt beëindigd. Bij dit laatste wordt niet alleen naar politieel optreden, maar ook naar de bestuurlijke component gekeken.

1.4 Opbouw rapport

In het tweede hoofdstuk verrichten we een summierende theoretische verkenning van het begrip 'criminele infrastructuur'. Verschillende onderzoeken worden besproken en relevante theoretische noties worden belicht alvorens tot een praktisch werkkader te komen. Aangezien het begrip 'criminele infrastructuur' betrekkelijk nieuw is, wordt er een definitie geformuleerd die richtinggevend zal zijn voor deze pilot. De drie kernthema's in dit verband zijn: fysieke infrastructuur, sociale netwerken en logistiek. Hoofdstuk 3 gaat vervolgens in op de operationalisering van de kernthema's en de gebruikte bronnen voor de gegevensverzameling. Om een zo goed mogelijk beeld te krijgen heeft dataverzameling plaatsgevonden op basis van enerzijds afgesloten rechercheonderzoeken, anderzijds zijn ook actuele zaken in kaart gebracht. De resultaten van het onderzoek komen in hoofdstuk 4 aan de orde. Per kernthema worden bevindingen besproken. In hoofdstuk 5 worden de onderzoeksvragen beantwoord. Daarbij komt onder meer de toepasbaarheid van analyses van criminele infrastructuren in de politiepraktijk aan bod.

2 Theoretisch kader en definities

2.1 Theoretische inbedding

2.1.1 Oorsprong van het concept 'criminele infrastructuur'

In dit hoofdstuk wordt beschreven welke theoretische noties relevant zijn voor de nadere precisering van het concept 'criminele infrastructuur', zodat er een specifieke definitie kan worden geformuleerd.² Na een duiding van de beleidsmatige context waarbinnen een en ander kan worden geplaatst, schetsen we voor welke niveaus en verschijningsvormen van criminaliteit het concept betekenis kan hebben.

Politiële opsporingsactiviteiten richten zich veelal op de korte termijn: bewijsmateriaal wordt verzameld met betrekking tot delicten die meestal recent hebben plaatsgevonden en de personen die daarbij betrokken zouden zijn geweest. Gegevens over eerdere door dezelfde betrokkenen gepleegde delicten zijn gedeeltelijk te achterhalen in de justitiële registers. Ze worden echter in de regel slechts relevant geacht om recidivisme van specifieke verdachten aan te tonen, zodat dat de strafmaat navenant moet zijn.

Wie in het alledaags delinquent gewoel structurele patronen en ontwikkelingen wil kunnen onderscheiden zal juist wel op zoek gaan naar historische gegevens om achterliggende vragen te kunnen beantwoorden. Hoe richten wetsovertreders hun bedrijfsvoering in, waarom vormen ze bepaalde samenwerkingsverbanden, en waarom spelen de delicten zich op bepaalde locaties af? Wat bepaalt, kortom, het specifieke criminele arrangement waarbinnen zich strafbare gedragingen voltrekken? Tot voor kort waren de weinige verhandelingen over fysieke criminele infrastructuren in het Nederlandse taalgebied afkomstig van historici als Florike Egmond (Egmond 1994: 57, 154). In het buitenland schreef eerder Mary McIntosh over het ontstaan van de 'onderwereld' in het Engeland van voorbije eeuwen, met vrijplaatsen en ontmoetingsplekken zoals kroegen waar 'vakkennis' en tactische informatie werden uitgewisseld (McIntosh 1975: 18 ff.).

In de eerste helft van de twintigste eeuw bloeide in Nederland een ware school op van criminografische beschrijvingen van steden en dorpen (onder meer Kempe en Vermaat 1939; Schreurs 1947; Nagel 1949; Van Rooy 1949; Nijdam 1950). Deze was weliswaar sterk kwantitatief gericht (statistieken over geregistreerde criminaliteit), maar er werd ten dele ook een beeld gegeven van de geografische spreiding en fysieke verschijningsvormen van criminaliteit.³ Na de oorlog werd deze traditie voortgezet, waarbij het kwantitatieve aspect steeds meer de overhand kreeg.⁴

In de rechtshandhavingpraktijk is het beschrijven van criminaliteitspatronen eind jaren negentig evenzeer gemeengoed geworden. Dit begon halverwege de jaren tachtig, toen de eerste misdaadanalisten binnen de politie hun opwachting maakten. Zij werkten aanvankelijk vooral aan operationele taken zoals het maken van overzichten van criminele

² Het begrip infrastructuur wordt in dit hoofdstuk uitvoerig besproken. In algemene zin wordt het in Van Dale's woordenboek als volgt omschreven: "Infrastructuur: (milit.) onderbouw van de logistieke organisatie, omvattende de blijvende, onroerende voorzieningen, als wegen, bruggen, opslagplaatsen, vliegvelden, oefenterreinen, pijpleidingen enz; thans ook buiten militaire sfeer gebruikt: men spreekt van de *infrastructuur van een streek* en bedoelt dan de toestand met betrekking tot de verbindingen te land en te water, de energievoorziening en andere werken van openbaar nut; *de economische infrastructuur*." Het begrip heeft in oorsprong dus duidelijk betrekking op fysieke, onroerende zaken.

³ Er verschenen ook studies waarin de gevalsbeschrijving voorop stond, zoals Jens (1940).

⁴ Zie voor een overzicht Rovers (1996: 14-17).

samenwerkingsverbanden. Eind jaren negentig kwam de strategische misdaadanalyse van de grond en begonnen politiekorpsen met de vervaardiging van zogenoemde criminaliteitsbeelden, waarbij het de bedoeling is om zowel een kwantitatief als een kwalitatief en verklarend beeld van criminaliteitsproblemen te geven. Bij deze ontwikkeling beogen wij met de beschrijving van criminele infrastructuren aan te sluiten.⁵

2.1.2 Criminologische wortels van het concept

Verscheidene onderzoekers hanteerden recentelijk het perspectief van de fysieke en sociale omgeving in hun analyse van criminele activiteiten. We noemen hier de logistieke benadering van Sieber en Bögel (1993). In Nederland hebben recentelijk Kleemans et al. (2002), Van de Bunt et al. (2001) en Huisman et al. (2003) georganiseerde criminaliteit vanuit deze optiek bestudeerd. In de verscheidenheid aan benaderingen die de twintigste-eeuwse criminologie biedt is als erflater hier vooral de traditie van de zogenoemde sociaal-ecologische school van belang. Deze bloeide tussen circa 1930 en 1970 en richtte zich op onderzoek naar geografische variaties in sociale condities, gerelateerd aan variaties in criminaliteitspatronen. Een bekend voorbeeld hiervan is het werk van Shaw en McKay (1942) over jeugdcriminaliteit in Chicago, dat is te plaatsen in de traditie van de Chicago School in de sociologie (Bulmer 1984). Zij ontwikkelden de *social disorganization theory*, die kort gezegd poneert dat de afwezigheid van solide gedragsnormen in combinatie met het falen en ontbreken van gemeenschapsvoorzieningen resulteert in de afwezigheid van toezicht op gedrag. In dergelijke omstandigheden groeien kinderen door gebrekkige socialisatie op zonder discipline en vormt zich een dominante delinquente traditie, die wordt overgedragen via bendes en jeugdgroepen.

Hierop voortbouwend onderzochten Amerikaanse vakgenoten in de jaren vijftig diverse achterstandswijken. Cloward en Ohlin (1960: 145 ff.) beschreven de hier aangetroffen 'illegale gelegenheidsstructuren'. Zij maakten duidelijk hoe de aanwezigheid daarvan op meerdere manieren (verleiding, rekrutering, kennisoverdracht, deviante waardepatronen) van grote invloed is op de vorm en omvang van de zich in de vorm van subculturen manifesterende criminaliteit. Hieruit valt het inzicht af te leiden dat criminaliteitsverschijnselen samenhangen met de fysieke en sociale omgeving waarin zij zich voordoen. Ook kunnen binnen sociale verbanden specifieke posities en constellaties ontstaan, gericht op het faciliteren van onwettig gedrag. Gedurende de hele twintigste eeuw hebben onderzoekers bijvoorbeeld beschreven hoe armoede de keuze voor huisvesting beperkt en mensen brengt tot het wonen in gebieden waar zichzelf en hun kinderen blootstaan aan meer criminele risico's en verleidingen (voor een overzicht zie Felson 1998: 35 ff.). Dit dilemma is bekend geworden als de *Land use hypothesis*.

Voortbouwend op deze en andere inzichten ontstond in de jaren zeventig de omgevingscriminologie. Bekende exponenten hiervan zijn Jeffery (1971) en Newman (1972), die schreven over stedelijke architectuur als een factor in criminaliteitspreventie. In de omgevingscriminologie worden de dimensies van plaats en tijd belicht in de structurering van crimineel gedrag.⁶ Lawrence E. Cohen en Marcus Felson (1979) combineerden de uitgangspunten van de rationele keuze-benadering met inzichten uit de omgevingscriminologie en introduceerden de *routine activity approach*. Aanhangers van deze benadering veronderstellen dat mensen in hun dagelijkse activiteiten met zo weinig mogelijk inspanning hun doelen proberen te verwezenlijken. Ze nemen daarom de kortste

⁵ Meer recentelijk zien we het begrip 'criminele infrastructuur' ook gebruikt worden in analyses van hardnekkige probleemgebieden, waar de invalshoek zowel die van de opsporing als ook die van de openbare orde is. Zie bijvoorbeeld Van der Torre en Hulshof (2001).

⁶ De nadruk ligt daarbij op plaats. Bottoms and Wiles (1997: 305) definiëren '*environmental criminology*' als: "*the study of crime, criminality, and victimization as they relate, first, to particular places, and secondly, to the way that individuals and organizations shape their activities spatially, and in so doing are in turn influenced by place-based or spatial factors*" (cursivering in origineel).

route, verbruiken zo weinig mogelijk tijd en energie en benutten daarbij zoveel mogelijk de informatie en gelegenheden die voorhanden zijn. Cohen en Felson redeneren vervolgens dat criminaliteit zich voordoet waar ergens in ruimte en tijd potentiële daders geschikte doelwitten ontmoeten die vanwege ontbrekend toezicht kwetsbaar zijn. Omdat dit voor zowel dader als slachtoffer in de context van veelal routineus gedrag gebeurt, laten het 'waar' en 'wanneer' zich tot op zekere hoogte voorspellen. Daarbij zoeken deze criminologen naar criminaliteitsrelevante fysieke omgevingsfactoren die criminele incidenten bevorderen of juist tegengaan.⁷ In reeksen schijnbaar toevallige incidenten blijken bij nadere bestudering patronen te herkennen, zoals *hot spots* en *hot times*, waarop zich meer criminaliteit voordoet dan gemiddeld (Sherman et al. 1989).⁸ Bij nadere beschouwing blijken hot spots in hun ontwikkeling net als individuele daders een 'criminele carrière' door te maken. We onderscheiden vergelijkbare dimensies als de kans op 'recidive', de frequentie van incidenten en de duur van de carrière, de aard van strafbare feiten en de mate van specialisatie (Sherman 1995: 39 ff.). Het belang van aandacht voor locaties in de preventie en repressie van criminaliteit is inmiddels zo evident dat een zeer groot deel van de Amerikaanse politiekorpsen is overgegaan op *hot spot policing* (Weisburd 2004: 161-165).

Eveneens in de traditie van de sociaal-ecologische school werken onderzoekers aan de zogenoemde geografische profilering. Zo introduceerde in de jaren tachtig het echtpaar Brantingham het begrip 'geografie van criminaliteit' om aan te geven hoe criminaliteit ruimtelijk verdeeld is. Zij stelden onder meer vast dat de nabijheid van fast food restaurants een uitstekende voorspeller is voor bepaalde vormen van criminaliteit (Brantingham & Brantingham 1984).⁹ Brantingham & Brantingham (1995: 6-7) corrigeren de opvattingen van eerdere onderzoekers over risicolocaties: op basis van hun recente onderzoek benadrukken zij dat slecht verlichte en geïsoleerd liggende locaties weliswaar onveiligheidsgevoelens oproepen, maar vaak relatief weinig daadwerkelijke incidenten kennen. Daarentegen zijn drukbezochte plaatsen als winkelstraten statistisch gezien juist riskante locaties, terwijl ze weinig onveiligheidsgevoelens oproepen. Zij bepleiten dan ook een onderscheid naar "*crime generators, crime attractors, crime-neutral sites, and fear generators*". Voor het onderhavige onderzoek zijn met name de '*crime attractors*' van belang, door de Brantinghams omschreven als "*particular places, areas, neighbourhoods, districts which create well-known criminal opportunities to which strongly motivated, intending criminal offenders are attracted because of the known opportunities for particular types of crime*" (1995: 8). Als voorbeelden geven zij uitgaansgebieden, prostitutiezones, drugsmarkten en winkelcentra in de nabijheid van overstapstations van het openbaar vervoer.¹⁰ Een tweede bruikbaar inzicht dat door de Brantinghams is ingebracht is het concept van de *cognitive map* ('cognitieve kaart'). Ieder individu heeft volgens deze auteurs een cognitieve kaart in het hoofd van de plaats waar men woont. Die denkbeeldige

⁷ Hoewel de oorspronkelijke *routine activities* benadering zich beperkte tot '*exploitative*' misdrijven (doorgaans diefstal en/of geweld), kunnen ook vormen van slachtofferloze criminaliteit vanuit het perspectief van samenkomen met afwezig toezicht worden geanalyseerd (Felson 1987).

⁸ Een *hot spot* is te omschrijven als een locatie of beperkt gebied binnen zekere grenzen waar zich een concentratie aan criminaliteit voordoet, doorgaans hoger dan gebruikelijk in die omgeving. De term wordt ook gebruikt om plaatsen aan te duiden die een opmerkelijke *groei* in criminaliteit laten zien (Ainsworth 2001: 88). Anders dan vroege onderzoekers als Shaw & McKay richten moderne onderzoekers zich niet primair op hele wijken, maar vooral op specifieke locaties en zelfs individuele adressen bij het analyseren van oorzaken van criminaliteit (Eck and Weisburd 1995: 2-3). Computertechnologie en speciale software zoals geografische informatiesystemen (GIS) stellen onderzoekers en politiediensten in staat om criminaliteitsinformatie op het niveau van individuele adreslocaties geografisch inzichtelijk te maken. Bepaalde locaties blijken dan door de jaren heen vaak opmerkelijk stabiel als concentratieplekken van problemen: we kunnen spreken van *hot points*.

⁹ Mangai Natarajan constateerde later dat ook '*higher-level drug dealers*' bij voorkeur werken vanuit dergelijke fast-food restaurants (aangehaald in Felson 1998: 149).

¹⁰ Felson (1998: 36-38) en anderen hebben gewezen op de cruciale rol van verkooppunten van gebruikte goederen en van helers in de criminele ecologie, waarin dieven goederen niet alleen moeten stelen, maar ook tijdelijk opslaan en omzetten in geld of drugs.

kaart bevat detailkennis over bepaalde straten of wijken die men veel bezoekt, terwijl er ook meer onbekende gebieden zijn waar men zelden of nooit komt. Zo ontstaat een *'awareness space'* die mede bepaalt hoe specifieke individuen de fysieke ruimte benutten, waar men zich veilig voelt en waar niet, en waar men er dus eventueel toe overgaat misdrijven te plegen (Brantingham & Brantingham 1991: 35 ff.).¹¹ Deze awareness space kan in de collectieve beleving van bepaalde groepen de formele structuur van een gebied zelfs vervangen, wanneer gebruikers bijvoorbeeld eigen namen gaan geven aan bepaalde straten of gebouwen.¹²

Ook criminelen zijn dus op zoek naar veiligheid en privacy. Al in de jaren zestig schrijft John Lofland (Lofland 1969: 64 ff.) over de voorkeur van delinquenten voor beschutte plaatsen. Drugsgebruikers bijvoorbeeld prefereren volgens zijn waarnemingen de privacy van woningen, waar het zicht van buitenaf kan worden beperkt en bewijsmateriaal door het toilet kan worden gespoeld. Hoe beter een plek bescherming biedt, hoe meer deviant gedrag wordt gefaciliteerd, zo luidt zijn conclusie. Dat geldt ook voor *"protective public places"*. Lofland herinnert in dat verband aan de tijd dat de term "criminele onderwereld" in de Verenigde Staten niet alleen verwees naar een "klasse van personen" die betrokken was bij criminele activiteiten, maar ook naar publieke en private gebieden in steden, waar criminaliteit zich vrijwel ongestraft kon voltrekken omdat de politie het nauwelijks waagde zich er te vertonen. Aanhoudende campagnes voor veilige straten kunnen volgens Lofland worden beschouwd als inspanningen om de bescherming die publieke plaatsen bieden aan criminaliteit te minimaliseren. Factoren die aan de beschutting bijdragen zijn onder meer duisternis (dat wil zeggen: afwezige straatverlichting) en objecten die het vrije zicht op een bepaalde plek verhinderen. Een plaats die goede toegang biedt via meerdere wegen is ook eenvoudig te ontvluchten en daarmee 'geschikt' voor crimineel gedrag. Dit speelt zowel op de schaal van een appartementengebouw als bij winkelgebieden, doorgaande verkeerswegen en bedrijventerreinen.¹³

Na Lofland heeft ook Wood (1991: 84 ff.) geschreven over het fysiek en sociaal afschermen van geheime handelingen. Hij hanteert hierbij het concept van *'screens'*: virtuele schermen die in een viertal opzichten bescherming bieden tegen ontdekking van afwijkende of criminele handelingen. Qua functie (*function*), dus de intentie waarmee het scherm wordt gebruikt, kan het gaan om een totale afscherming van het feitelijke handelen, om een afschermen van de achtergebleven sporen van die handelingen, of om beide. Wat de modaliteit (*mode*) betreft kan het scherm bijvoorbeeld de vorm aannemen van fysieke afstand, van een andere levensstijl of van maskerende geluiden of beelden. De doorlaatbaarheid (*permeability*) van een scherm kan variëren van een symbolisch afschermen tot een totaal verhullen. Het bereik (*range*) ten slotte refereert aan de omvang van een schermconstructie. Het kan gaan om een enkele handeling van één individu, om een samenkomen van vele individuen met hun eigen afscherming (zoals in het geval van prostitutie) of om een georganiseerd geheel zoals bij een sekte, een terreurgroepering of crimineel samenwerkingsverband.

¹¹ In hun latere onderzoek concentreerden de Brantinghams zich op het belang van omgevingskennis voor het begrijpen van keuzeprocessen bij serieplegers (Brantingham and Brantingham 1984, 1995). Vanwege hun overwegende gerichtheid op individuele daders in plaats van op sociale processen laten we deze benadering hier verder onbesproken.

¹² Bekend is bijvoorbeeld dat stedelingen van buitenlandse herkomst die moeite hebben met bepaalde straatnamen, zelf nieuwe aanduidingen gaan gebruiken. Voor Spaanstalige prostituees in Amsterdam bijvoorbeeld is de naam 'Gelderse kade' lastig, zodat ze er een eigen naam voor hebben bedacht. In de jaren zestig schreven Annie M.G. Schmidt en Harry Bannink het liedje 'Op de step', waarin duidelijk wordt dat iedereen zijn eigen referentiepunten heeft om iemand de weg te wijzen naar Purmerend.

¹³ In de urbane planning valt bij dergelijke beschutte locaties onder meer te denken aan zogenoemde 'SLOAP's' (*spaces left over after planning*): de rafelranden van de stad en gebieden die nog wachten op ontwikkeling (Hendriks 2000).

Schermen kunnen aldus bestaan uit fysieke barrières, bijvoorbeeld een muur of hekwerk, of uit sociale conventies zoals een juridisch verbod, gesymboliseerd door een verbodsbord. Het kan echter ook de vorm aannemen van een in tijd verschillend ruimtegebruik: wat overdag een bedrijvenpark is, kan 's avonds als tippelzone dienst doen en in het weekend als parcours voor straatraces.

2.2 Elementen van criminele constellaties

Criminaliteit en maatschappelijke omgeving

Wanneer we een stap maken van de criminologische theorie in de richting van de hedendaagse Nederlandse praktijk is het allereerst van belang te kijken naar de context waarbinnen criminele samenwerkingsverbanden zich manifesteren. Op dit vlak zijn de afgelopen decennia nieuwe inzichten ontstaan. Zo heeft in de jaren negentig het idee postgevat dat georganiseerde criminaliteit niet vanzelfsprekend samenhangt met stabiele, hiërarchische organisatiestructuren (o.a. Fijnaut, 1996, Kleemans et al., 2002; Klerks, 2000a). Het klassieke beeld van de enigszins bureaucratische maffiose organisatie met lidmaatschap voor het leven en een strikte taakverdeling lijkt goeddeels achterhaald. In plaats daarvan bedienen professionele wetsovertreders zich vooral van wisselende contacten en fluide samenwerkingsverbanden, wat het in kaart brengen van hun illegale activiteiten sterk bemoeilijkt. Wel zijn er vaak kleinere clusters van duurzame samenwerking (*cliques*) waarneembaar, van waaruit bij gelegenheid medeplegers en uitvoerders worden benaderd.

Een andere complicerende factor is dat georganiseerde criminaliteit niet ondanks maar dankzij de wettige omgeving bestaat. Kleemans et al. (1998) concluderen dat de steun van de wettige omgeving noodzakelijk is voor het vervaardigen en afnemen van bepaalde producten en diensten. Zij signaleren dat de wettige omgeving, bewust of onbewust, kennis verschaft en diensten verleent die belangrijk zijn voor het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. De omgeving speelt met andere woorden een faciliterende rol (idem: 65). In dit verband is relevant dat vrijwel iedere vorm van economische bedrijvigheid berust op het scheppen en/of benutten van bepaalde logistieke voorzieningen. Illegale handel vormt hierop geen uitzondering. In de bedrijfskunde wordt een goede logistiek gekenmerkt door een optimale afstemming van de verschillende functies in de keten van inkoop, productie, distributie en verkoop. Wanneer we criminele bedrijfsprocessen als logistiek systeem beschouwen speelt afscherming naar de buitenwereld om voor de hand liggende redenen een belangrijke rol. Toch maken criminele organisaties ook veelvuldig gebruik van reguliere logistieke voorzieningen zonder dat aanbieders zich daarvan noodzakelijkerwijs bewust zijn. Criminele groepen moeten immers noodgedwongen voor oplossingen van hun logistieke problemen een beroep doen op onderdelen van de wettige samenleving, of het nu om het transporteren van goederen of het verkrijgen van kennis gaat.

De parlementaire enquête opsporingsmethoden heeft uitgewezen dat allochtonen een onevenredig deel van de georganiseerde criminaliteit voor hun rekening nemen, zeker wat de import van drugs betreft. Naast al langer gevestigde groepen van uitheemse herkomst zijn ook nieuwkomers betrokken bij criminaliteit, al gaat het dan vaker om drugsdistributie op straatniveau en om vermogensdelicten. Geografische omgevingsfactoren spelen hier wederom een rol. Uit onderzoek van Van der Leun (1999) blijkt dat de meeste aangehouden illegalen zich ophouden in multiculturele buurten van de stad waar ook omvangrijke legaal verblijvende migrantengemeenschappen zijn gevestigd: gesproken

wordt van 'etnische enclaves'.¹⁴ Binnen deze buurten zijn er weer bepaalde straten die meer genoemd worden dan andere. Het betreft hier straten waarin veel huurwoningen in het particuliere circuit te vinden zijn en waar drugshandel plaatsvindt (Van der Leun 1999). Elders zijn woonwagencentra in de media, maar ook in rechercheonderzoeken eveneens als gelegenheidsstructuur voor diverse criminaliteitsvormen naar voren gekomen. Bepaalde bedrijfstakken ten slotte zijn in zowel tactische rechercheonderzoeken als fenomeenonderzoeken als enigermate criminogeen in de aandacht gekomen. Dit gold enige jaren geleden bijvoorbeeld voor delen van de reguliere autohandel, waar betrokkenheid bij het verhandelen van gestolen auto's en auto-onderdelen is vastgesteld.¹⁵ In sommige steden zou eenzelfde criminele besmetting zich voordoen bij een deel van de koffieshops en smartshops, bij gokhuizen en bepaalde bordelen. Dit kunnen pleisterplaatsen worden van 'het milieu' waar nieuwkomers in contact komen met gevestigde criminelen. Bepaalde branches blijken hierbij veel aantrekkingskracht te hebben.

Het bovenstaande nodigt uit om wat dieper in te gaan op de drie aspecten criminele organisatiestructuur, verweving van de legale en illegale wereld, en de rol van allochtone groeperingen.

2.2.2 Criminele verbanden, sociale relaties en netwerken

Sociale relaties ontstaan niet willekeurig, maar volgen veelal de wetten van sociale en geografische afstand.¹⁶ Er bestaat een grotere kans dat bindingen ontstaan tussen bepaalde mensen naarmate ze dichterbij elkaar wonen, naarmate er meer raakvlakken bestaan tussen hun dagelijkse activiteiten en naarmate de sociale afstand tussen hen kleiner is. Daardoor is er sprake van een soort clustering op basis van factoren als geografische afstand, etniciteit, opleiding, leeftijd, et cetera (o.a. Feld, 1981, aangehaald in Kleemans et al. 2002: 44). Sociale relaties zijn ook binnen de georganiseerde criminaliteit van belang. In de onderzoeken van Klerks (2000a) en Moerland en Boerman (1999) wordt bijvoorbeeld geconcludeerd dat familiebanden een rol van betekenis spelen in de organisatie van criminaliteit. Het gezin en de bredere familie verschaffen een mate van vertrouwdschap, afscherming en beschikbaarheid die op andere manieren maar moeilijk te organiseren is.¹⁷ Ook zou de onderlinge bekendheid binnen bepaalde criminele milieus groot zijn, evenals de bereidheid om elkaar te helpen wanneer iemand om kennis, productiemiddelen of mankracht verlegen zit (Moerland & Boerman, 1999). Eerder onderscheidde de Amerikaanse onderzoeker Peter Lupsha drie belangrijke soorten banden in criminele netwerken: bloedbanden, generatieverbanden en eerdere gezamenlijke omgang in bijvoorbeeld woonbuurten of gevangenis (Lupsha 1983: 74 ff.) Vanuit hedendaags inzicht zou hier een gemeenschappelijke etnische achtergrond nog aan kunnen worden toegevoegd. In Canada heeft de onderzoeker Tremblay (1993) gewezen op

¹⁴ Van sommige etnische groepen is goed in beeld gebracht waar zij zich ophouden en wat daarbij de bepalende factoren zijn. Een voorbeeld daarvan is de studie van Zaitch naar Colombiaanse cocaïnehandelaren in Nederland (Zaitch 2001). Hij constateert overigens dat Colombianen in Nederland geen 'etnische enclave' hebben kunnen vormen en dat de cocaïnehandel zich eerder afspeelt vanuit samenwerkingsverbanden tussen Colombianen en Nederlanders, niet zelden gebaseerd op affectieve relaties. Uit politieonderzoeken is voorts bekend dat affiliaties en onderlinge vijandigheden bij Antilliaanse groepen deels zijn terug te voeren op identiteits- en groepsvorming vanuit de diverse achterlandswijken op Curaçao. Het (tijdens de jeugd) samenleven in een geografisch gebied heeft op die manier consequenties voor latere bendevoering, iets dat overigens ook bij de Hollandse netwerken wordt aangetroffen.

¹⁵ Vgl. Moerland & Boerman (1999); Sieber und Bögel (1993); Bruinsma (1996); diverse rechercheonderzoeken in onder meer Limburg-Zuid en Haaglanden, alsmede NRI-inventarisaties. Meer recent zou deze branche een gunstiger beeld zijn gaan vertonen.

¹⁶ De sociale samenhang van criminele verbanden zoals bestudeerd in onder meer de sociale netwerk-benadering staat in dit onderzoek niet centraal. Om die reden wordt volstaan met een korte samenvatting van relevante aspecten; zie voorts onder meer Klerks (2000a) en het themanummer over samenwerking van het Tijdschrift voor Criminologie (jg. 44 nr 2, 2002, daarin in het bijzonder Bruinsma en Bernasco), alsook Kleemans et al. (1998).

¹⁷ Dit verschijnsel is echter wel markt/misdaadveld-afhankelijk: ter relativering zie Bruinsma en Bernasco 2002.

het belang van bepaalde fysieke locaties voor het vinden van de onmisbare mededaders. Telkens blijkt dat familie, vrienden en bekenden met elkaar samenwerken en elkaar introduceren bij anderen.

Van Calster (2002) is van mening dat het kleine-wereld-effect een verklaring biedt voor de empirische constatering dat criminele netwerken uitermate flexibel zijn, zonder dat dit ten koste gaat van hun hechtheid. Het verschijnsel dat criminele netwerken evolueren met elke nieuwe kennismaking verklaart ook de dynamische groei van deze netwerken. Wanneer iemand eenmaal blijk heeft gegeven wel te voelen voor profijtelijke onwettige activiteiten behoort hij of zij vanaf dat moment vaak tot de kring van potentiële medewerkers. Vooral de sociale relaties en de frequente rechtstreekse contacten geven in criminele netwerken de samenwerking vorm. De structuur en gedaante zijn fluïde en veranderen voortdurend. Wanneer '*structural holes*' tussen partijen die elkaar anders nooit zouden ontmoeten, worden overbrugd en aan elkaar geknoopt biedt dat winstkansen. Door deze verbindingen wordt de wereld voor bepaalde mensen die elkaar niet direct kennen ineens een stuk kleiner: men legt contact met 'vrienden van vrienden' (Watts, 1999; Klerks 2002a; Van Calster, 2002; Bruinsma en Bernasco 2002).

Ook onderzoekers van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) benadrukten recentelijk het belang van sociale relaties zoals familie- en vriendschapsbanden in bepaalde vormen van criminaliteit. Volgens hen wordt het cement van veel criminele samenwerkingsverbanden gevormd door de sociale relaties (Kleemans et al. 2002). Diezelfde onderzoekers achten dynamiek een zeer belangrijke eigenschap van dergelijke samenwerkingsverbanden. Die lijken soms verbazend weinig hinder te ondervinden van arrestaties en inbeslagnemingen, omdat geen schakel onvervangbaar is.

Weerman en Kleemans (2002) constateren dat er momenteel steeds meer sociale verbanden van daders worden bestudeerd vanuit een netwerkperspectief (Klerks, 2000a), keuzeperspectief (Kleemans, 1996) en vanuit de sociale ruiltheorie (Weerman, 2001). Deze nieuwe invalshoeken, waarbij (meer) inzicht in sociale relaties wordt verkregen, zijn van belang voor inzichten in criminele samenwerkingsverbanden. Klerks (2000a: 75 ff.) schetst samenwerkingsverbanden in de Hollandse netwerken als '*cliques*' die zich vormen tegen de achtergrond van een '*sociale cirkel*'.¹⁸ Weerman en Kleemans stellen bovendien dat er in de recente ontwikkelingen meer aandacht is voor de essentiële rol van sociale relaties binnen de economie. Voor verklaringen van economisch gedrag wordt niet meer alleen gekeken naar fysiek kapitaal (geld en kapitaalgoederen) en menselijk kapitaal (kennis en vaardigheden). '*Sociaal kapitaal*' kan extra mogelijkheden bieden voor het bereiken van bepaalde economische doelen (cf. Coleman, 1990). Binnen die sociale relaties zou het volgens Weerman en Kleemans interessant zijn om de rol van vertrouwen en wantrouwen nader te analyseren. Vaak wordt ervan uitgegaan dat sociale inbedding in een netwerk een stabiliserend effect heeft op samenwerkingsrelaties, omdat mensen informatie over elkaar kunnen krijgen via relevante anderen en bovendien rekening moeten houden met hun reputatie in een sociaal netwerk. Burt (2001) opende recentelijk een interessante discussie over de schaduwzijde van sociale cohesie. Die kan namelijk gemakkelijk leiden tot roddel, achterklap en karaktermoord.

Diversificatie is een kenmerk van iedere meer complexe vorm van menselijke samenwerking. Ook binnen criminele netwerken zijn verschillende rollen te onderscheiden, die ieder bijdragen aan het succesvol functioneren. Williams (2001: 82-84) stelt een typologie van zeven rollen voor, waarbij een specifiek individu overigens meerdere rollen kan vervullen:

Organizers, degen die leiding en richting geven aan het verband;

¹⁸ In het Britse criminele *slang* wordt onder '*being in the ring*' verstaan: "*engaged professionally in cheating or thieving*". Zo is al in de 19^e eeuw sprake van "*the ring of thieves*" (Holder 1995: 194-5).

Insulators, die de kernleden afschermen van gevaar van buitenaf, zoals infiltratie en juridische aansprakelijkheid;

Communicators, die zorgen voor een effectieve informatiestroom tussen de deelnemers in het verband;

Guardians, die het hele netwerk beschermen tegen gevaren van buitenaf en tevens zorg dragen voor rekrutering en het waarborgen van loyaliteit;

Extenders, die naast rekrutering vooral zorgen voor samenwerking met andere verbanden en contacten in de reguliere wereld;

Monitors, die letten op de effectiviteit van het netwerk en daarbij problemen signaleren en oplossen;

Crossovers, die vanuit een crimineel netwerk (blijven) opereren in wettige instituties en zodoende onder meer vitale informatie kunnen verschaffen.

In de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit zijn door Kleemans et al. (2002) veertig opsporingsonderzoeken –bestaande uit in totaal 359 zaken– geanalyseerd. Zij constateren dat het beeld dat een opsporingsonderzoek betrekking zou hebben op één zaak met betrekking tot één vastomlijnde en stabiele ‘criminele organisatie’ die zich bezighoudt met één bepaald soort criminaliteit, niet alleen naïef maar ook misleidend is (idem: 29). De WODC-onderzoekers stelden vast dat zeven categorieën van illegale activiteiten in deze opsporingsonderzoeken de meeste aandacht hebben gekregen: traditionele drugs, synthetische drugs, mensensmokkel, vrouwenhandel, wapenhandel, auto- en motordiefstal, en tot slot fraude en witwassen (idem: 34). De onderzochte groepen houden zich vaak met meerdere soorten criminaliteit bezig.

Kleemans et al. (2002) stellen dat een belangrijke vraag voor de aanpak van vermeende criminele hoofdfiguren is, op welke manier en in welke mate andere daders van hen afhankelijk zijn en hoe moeilijk zij zijn te vervangen (idem: 50). De hoofdverdachten in de door het WODC onderzochte zaken beschikken over verschillende ‘machtsbronnen’: internationale en interetnische contacten, relaties met de ‘bovenwereld’, financiële onafhankelijkheid en ‘onvervangbaarheid’. Een sleutelrol is volgens de WODC-onderzoekers weggelegd voor de ‘*facilitator*’. Deze figuur zou cruciaal zijn voor bepaalde (logistieke) criminele processen (idem: 57 e.v.). Een dergelijk persoon weet een brug te slaan tussen onder- en bovenwereld. Hij is moeilijk vervangbaar en levert diensten aan meerdere criminele groepen. De facilitator kan worden gezien als de spin in het logistieke web.¹⁹

2.2.3 Economische en logistieke verwevenheid

In de context van de parlementaire enquête naar opsporingsmethoden (PEC) stelden Bruinsma en Bovenkerk het thema van vervlechting van georganiseerde criminaliteit met legale economische sectoren aan de orde. Bruinsma onderscheidt hierbij parasitaire en symbiotische vervlechting (Bruinsma 1996: 125). Waar de relatie parasitair van aard is, zijn criminele groepen er uitsluitend op uit te profiteren en de betrokken bedrijven tot slachtoffer te maken. De relatie is symbiotisch wanneer beide partijen ervan profiteren om samen te werken. De mate waarin wordt geparasiteerd kan incidenteel of structureel zijn. Hoewel Bruinsma concludeert dat er geen reden is om daadwerkelijke criminele controle op

¹⁹ De facilitator of dienstverlener is niet te verwarren met de ‘bruggenbouwer’ of de *broker*. De facilitator levert deskundigheid of andere gewilde kwaliteiten aan een crimineel verband en vervult daarmee zelf (voor zolang het duurt) een rol in criminele processen. De bruggenbouwer legt niet zozeer vanuit specifieke deskundigheid maar meer vanuit een strategische positie en door sociale vaardigheden contacten tussen verschillende netwerken, die anders gescheiden zouden blijven, en fungeert hierin als een liaison. De rol van de *broker* is vergelijkbaar, maar neemt eerder de vorm aan van *matchmaker*. Nadat het contact tussen verschillende criminele netwerken of met de ‘bovenwereld’ is gelegd treedt de *broker* weer terug (Grapendaal et al. 2004: 35-38).

(een deel van) de branches te veronderstellen, noemt hij vier aandachtspunten waarbij de druk of verlokking van de georganiseerde criminaliteit het eerst kan worden verwacht (idem: 125). Hij noemt hierbij de branches:

- die dicht aanliggen tegen de logistiek van illegale markten (bijvoorbeeld havens, Schiphol, de autobranche);
- die nauw verbonden zijn met traditionele vormen van georganiseerde criminaliteit, zoals horeca, gokhandel, prostitutie;
- waarvan uit buitenlandse literatuur bekend is dat zij als één van de eerste legale economische sectoren kunnen worden geïnfilteerd, zoals bouwnijverheid, de afvalverwerkingbranche en textielnijverheid, en;
- waar te pas en onpas over wordt geschreven dat daarin de georganiseerde criminaliteit actief is, zoals de wildlife sector en de verzekeringsbranche.

Bruinsma stelt dat van vervlechting tussen georganiseerde criminaliteit en legale economische sectoren geen sprake is (1996: 132). Wel concluderen Fijnaut et al. (1996) in hun lokale studies voor de PEC in Amsterdam, Enschede, Arnhem en Nijmegen dat criminele groepen soms aanmerkelijke belangen hebben verworven in de plaatselijke horeca. In recenter onderzoek komen ook horecagelegenheden (Kleemans et al. 2002; Hoogenboom & Hoogenboom-Statema, 1996; Moerland & Boerman, 1999) en de autobranche (Moerland & Boerman, 1999) als 'aantrekkelijke' branches voor de georganiseerde criminaliteit naar voren. Zo constateren Moerland en Boerman (1999) in hun onderzoek naar betrokkenheid van legale ondernemingen dat in 84% van de nader bestudeerde recherchezaken sprake is van een substantiële betrokkenheid vanuit het reguliere bedrijfsleven.²⁰ Garages en autobedrijven, sloopbedrijven en autoverhuurbedrijven zijn in veel zaken en in groten getale vertegenwoordigd. De betrokkenheid betreft dan vooral de faciliterende functie en in mindere mate een legitimerende functie, en neemt de vorm aan van het verstrekken van ruimtelijke voorzieningen, materiaal en materieel.²¹ Ook bij georganiseerde vormen van fraude is de verwevenheid tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld' vaak sterk (Van Duyne, 1995; Parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden, bijlage 10, 1996). Fraudeorganisaties staan vaak met één been in de legale wereld en met één been in de illegale wereld. Een reeks van voorvallen en onderzoeken in het voorbije decennium illustreert dat met de beeldspraak van een veronderstelde 'bovenwereld', waarin alles legaal zou gebeuren en een 'onderwereld' waar wetteloosheid heerst, de werkelijkheid niet goed wordt weergegeven.

Begin jaren negentig presenteerden onderzoekers van het Duitse Bundeskriminalamt een methode om de logistiek van criminele samenwerkingsverbanden te analyseren (Sieber und Bögel 1993). Deze onderzoekers stelden een grondig analysekader samen, waarin onder meer onderscheid wordt gemaakt in verwervingslogistiek, productielogistiek, afzetlogistiek, afvallogistiek en profijtlogistiek, met daarbij aandacht voor het sturingsvraagstuk (Sieber und Bögel 1993: 62 ff.).²² Onlangs deden Nederlandse

²⁰ De vraag of de onderzochte activiteiten (mede) een criminele bemoeienis impliceerden met legale markten of bedrijven is voor iets minder dan de helft van de zaken (163 van de 355) bevestigend geantwoord. De frequentie van de legale sectoren (in aantallen zaken) is als volgt:
Speelautomaten 5 Bouwnijverheid 18 Autobranche 35 Anders 68
Afvalverwerking 13 Transport 28 Horeca 65

²¹ De onderzoeksgroep-Fijnaut onderscheidde vier functies: de faciliterende, de legitimerende, de witwassende en de spenderende functie (Bruinsma & Bovenkerk 1996: 4).

²² Daarnaast is er ook aandacht voor '*Übergreifende Logistikelemente*' als informatiehuishouding, afscherming, beïnvloeding en strafrechtelijke verdediging.

onderzoekers eveneens pogingen in deze richting.²³ Onderzoekers van de Vrije Universiteit Amsterdam en de Erasmus Universiteit Rotterdam vervaardigden in opdracht van het Kernteam Amsterdam-Amstelland (KTA) een tweetal criminaliteitsbeeldanalyses van Nederlandse netwerken. Zij leggen de nadruk op de logistieke processen van georganiseerde criminaliteit en hanteren hierbij de definitie van Engelbregt (1999).²⁴ Deze auteur benadrukt dat logistiek alles te maken heeft met het efficiënt en integraal beheersen van arbeid, informatie- en goederenstromen en daar om heen: het gehele arrangement (idem: 7). De moderne logistiek is een keten die wordt gekenmerkt door het feit dat verschillende functies in de keten (inkoop, productie, distributie, verkoop) zorgvuldig op elkaar zijn afgestemd. Daardoor zijn de informatiestromen adequaat en worden de goederen zo snel mogelijk, tegen de minste kosten en conform planning en doelstelling bij de klant gebracht. Deze onderzoekers concluderen uit een reeks zaakanalyses dat in het logistieke proces commerciële (= de handel) en financiële (= het witwassen) schakels worden onderscheiden. Alle activiteiten die met drugs te maken hadden hield men in eigen hand, maar het witwassen niet omdat dit vraagt om andere expertise. Hiervoor werden gespecialiseerde dienstverleners ingeschakeld.

Logistiek speelt dus een doorslaggevende rol in het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden, en financiële stromen worden daar ook onder gerekend. Investeren in legale bedrijven zou onder meer gebeuren omdat de samenwerkingsverbanden de bovenwereld nodig hebben voor hun illegale activiteiten. Bruinsma (1996) stelt dat veel daders zelden investeren buiten de hen vertrouwde omgeving. Mede daardoor vormt de horeca van oudsher een interessante investeringsmogelijkheid voor de georganiseerde criminaliteit. Ook uit de WODC-monitor (2002) komt naar voren dat er vaak in horecagelegenheden wordt geïnvesteerd. Naast bekendheid met deze branche is het investeren ook aantrekkelijk omdat bars, cafés en restaurants niet alleen een voortdurende stroom contant geld opleveren, maar ook gebruikt kunnen worden als ontmoetingsplaats en voor het ontplooiën van illegale activiteiten (Bruinsma 1996: 129). De horeca biedt voorts goede mogelijkheden om geld wit te wassen, zij het op beperkte schaal (PEC, 1996, bijlage XI: 1078). Hetzelfde geldt overigens voor investeringen in rosse buurten (PEC, bijlage X) (blz 135).

Recent onderzoek van het KLPD wijst uit dat in 29 van 52 bestudeerde "miljoenezaken" criminele winsten zijn geïnvesteerd in onroerend goed, zowel in Nederland als in het buitenland. Een groot deel van het wederrechtelijk verkregen vermogen wordt geïnvesteerd in woningen en bedrijfspanden, maar ook in omvangrijke bouw- en ontwikkelprojecten (Meloën et al. 2002). Uit de WODC-monitor komt een vergelijkbaar beeld naar voren (Kleemans et al. 2002: 132). Van de door het WODC bestudeerde samenwerkingsverbanden investeren er 16 in onroerend goed in Nederland en 20 in buitenlands onroerend goed (idem: 133). Het blijkt dat de aanschaf van onroerend goed een efficiënte manier is om grote sommen geld te investeren. Behalve dat het waardeverast is en winst oplevert bij verkoop, zorgen de exploitatie en het financiële vruchtgebruik ook voor extra 'legale' inkomsten. De investeringen in bedrijven worden met name beïnvloed door vier factoren: witwasmogelijkheden, logistiek, bekendheid met een bepaalde branche (onder meer via sociale relaties) en etniciteit. Het blijkt eenvoudiger om een wettige oorsprong voor criminele winsten voor te wenden wanneer men de beschikking heeft over bedrijven waar legale activiteiten plaatsvinden. Ook Kleemans et al. (2002) concluderen dat de logistiek van de illegale activiteiten en dus ook het type criminele activiteiten een rol kunnen spelen bij investeringsgedrag: men steekt geld in voorzieningen die voor de criminele bedrijvigheid bruikbaar kunnen zijn. In de door hen onderzochte zaken werd

²³ Klerks 2000a; Van de Bunt et al. 2001; Huisman, Huikeshoven, Van de Bunt, Van Wijk en Meijer 2003.

²⁴ "Alle activiteiten die zijn gericht op het naar het front brengen van mensen, goederen en informatie", te gebeuren "met de juiste goederen, de juiste mensen en de juiste informatie op de juiste tijd, op de juiste plaats en in de juiste hoeveelheid. Met het front wordt bedoeld de plek waar de overdracht van bijvoorbeeld informatie, van goederen of van diensten aan de klant plaatsvindt" (Engelbregt, 1999, pp 13)

overwegend geïnvesteerd in onroerend goed, (dekmantel) bedrijven en horecagelegenheden. Etniciteit speelt vooral een rol bij de landen waar wordt geïnvesteerd (idem: 136).

2.2.4 Etniciteit van criminele netwerken

De relatie tussen etniciteit en criminaliteit is een belangrijk onderwerp op de politieke agenda. Na een aanvankelijke taboeïsering bestaat hiervoor nu ook in de criminologische en sociologische literatuur groeiende aandacht. Voortschrijdend inzicht levert een steeds genuanceerder beeld op. Zo concludeerden Kleemans et al. (1998: 45) dat sociale relaties van criminele samenwerkingsverbanden belangrijker zijn dan de etniciteit. Zij stellen dat de etniciteit wel een rol speelt in het leven van de daders, maar de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden blijken minder etnisch gesloten en dus meer heterogeen te zijn dan aanvankelijk werd gedacht. Eerder al concludeerde de onderzoeksgroep van Fijnaut (1996) dat in de omvangrijke netwerken die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit, het aandeel allochtonen onevenredig hoog is. Vooral in Amsterdam zouden allochtone criminele groepen een belangrijke machtspositie hebben verworven in het onroerend goed.

In recent onderzoek wordt de rol die etniciteit speelt in (georganiseerde) criminaliteit verder uitgewerkt. De algemene criminaliteitsbeeldanalyse Turkije 2000-2001 van het Kernteam Noord- en Oost-Nederland concludeert bijvoorbeeld dat de door personen van Turkse herkomst bedreven georganiseerde criminaliteit in Nederland ernstig is qua aard, omvang en verscheidenheid. Naast de invoer van het overgrote deel van de heroïne wordt in onderzoeken ook betrokkenheid bij mensensmokkel en wapenhandel vastgesteld. Daarbij wordt geconstateerd dat geweld onlosmakelijk is verbonden met georganiseerde criminaliteit vanuit deze bevolkingsgroep (Kernteam Noord- en Oost-Nederland 2002: 121).

In de laatste periodieke WODC-monitor georganiseerde criminaliteit (Kleemans et al. 2002) wordt de relatie beschreven tussen investeringen van illegaal verkregen geld en etniciteit. De auteurs zeggen hierover:

(...) de laatste factor die de aard van de investeringen kan beïnvloeden is etniciteit. Er bestaat een zekere relatie tussen de etnische afkomst van daders en de aard van de investeringen. Bekendheid met een bepaalde economische activiteit of marktsector en persoonlijke contacten lijken eerder van doorslaggevende betekenis te zijn. Wel is etniciteit van de hoofdverdachten in hoge mate bepalend voor de landen waar het misdaadgeld wordt geïnvesteerd. (idem: 135).

Om meer systematisch inzicht te krijgen in de mogelijke verwevenheid van illegaal verblijf en criminaliteit in Nederland heeft Van der Leun (1999) in Rotterdam deze relatie onderzocht. Zij concludeert dat 88% van de onderzochte illegalen niet is betrokken bij criminaliteit (N = 169). Voor de 12% die wel een dergelijke betrokkenheid vertoont blijkt met name het drugscircuit aantrekkelijk te zijn (8%) voor migranten onder de 30 jaar uit Marokko en Algerije. Als drugsrunner doen zij vaak het 'vuile werk', en fungeren zo als buffer tussen de dealers en politie. Verder is 2% betrokken bij ernstige delicten, en voor de overige 2% zijn er wel aanwijzingen dat zij zich met criminele activiteiten bezighouden, maar waarmee precies is onduidelijk. Van der Leun concludeert dat de geregistreeerde criminaliteit onder aangehouden illegalen ten dele een afspiegeling vormt van datgene wat bekend is over criminaliteit onder legale migranten. De noodzaak tot fysiek overleven speelt bij crimineel gedrag van illegale vreemdelingen echter evenzeer een rol. In een publicatie naar overlevingsstrategieën van illegale vreemdelingen gebruiken Engbersen en Van der Leun (2001) het eerder door Cloward en Ohlin (1960) geïntroduceerde concept *opportunity structures* of 'kansenstructuren' om aan te geven hoe dergelijke migranten mogelijkheden weten te benutten om binnen bestaande verbanden te overleven. Van der Leun concludeert dat de vraag of een migrant in Nederland kan terugvallen op een legaal verblijvende etnische achterban en bijbehorende economische netwerken, bepalend is voor de kans of iemand in de criminaliteit belandt. Meer specifiek gaat het dan om (1) de mate van steun die door de familie wordt gegeven (verblijfplaats, vinden van werk et cetera);

(2) de mate van steun vanuit 'de gemeenschap'; (3) de marktrelaties, oftewel vraag en aanbod van zaken als werk, huizen en documenten. Verder stelt van der Leun dat een illegale status tegelijkertijd een zekere beschutting biedt: uitgeprocedeerde asielzoekers blijken zelfs gemakkelijker uit te zetten dan criminele illegalen.

Het bovenstaande geeft aan dat criminele verbanden met (overwegend) een specifieke niet-Nederlandse herkomst nogal eens in verband worden gebracht met criminaliteitsvelden die in relatie staan tot het land van herkomst, bijvoorbeeld wanneer dat land dient als bronland of doorvoerland van verdovende middelen. Ook wordt er geld geïnvesteerd in het land van herkomst of in bedrijfstakken waarin de betreffende etnische groepen zich vooral ontplooiën, zoals horecagelegenheden of bepaalde winkels. Netwerken van migranten blijken voorts aan illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen bij gelegenheid onderdak en ondersteuning te verschaffen.

2.2.5 Gradaties van betrokkenheid

Een schoonmaakbedrijf dat chemicaliën van de precursorenlijst doorlevert aan een ecstasy-producent, terwijl uit telefoontaps blijkt dat men weet van de onwettige bedoelingen van de afnemer, kan strafrechtelijk in de problemen komen. Een notaris die willens en wetens bekende wetsovertreders aan de juridische vehikels helpt waarmee zij hun activiteiten kunnen afschermen, vertoont daarmee verwijtbaar gedrag. De precieze aard en omvang blijven nader vast te stellen, evenals de vraag naar formele aansprakelijkheid. Van een notaris mag gezien het maatschappelijke belang van zijn beroep echter een hoge mate aan professionele integriteit worden verwacht.

Verwijtbare betrokkenheid is een lastig te hanteren begrip, omdat bewuste opzet lang niet altijd te bewijzen valt. Lankhorst en Nelen (2004: 89 ff.) onderscheiden in hun onderzoek naar integriteitsdilemma's van advocaten en notarissen in hun relatie met de georganiseerde criminaliteit twee varianten van verwijtbare betrokkenheid. In enge zin gaat het hen om strafrechtelijke betrokkenheid bij strafbare gedragingen, zoals wanneer er sprake is van het medeplegen van strafbare feiten. In ruime zin zien zij verwijtbare betrokkenheid wanneer zulke professionele dienstverleners onvoldoende zorgvuldigheid betrachten bij het voorkomen dat er misbruik wordt gemaakt van hun beroepsuitoefening voor criminele doeleinden.

Bij het analyseren van criminele infrastructuren is het allereerst van belang om onderscheid te kunnen maken tussen criminele en reguliere, legale infrastructuren. Infrastructurele voorzieningen die primair door willekeurige personen en daarnaast ook door criminelen worden gebruikt, kunnen niet alleen daarom als 'criminele infrastructuur' worden aangeduid. Hoogstens is sprake van een 'voor onwettige doeleinden gebruikte infrastructuur'. Een incidenteel door criminelen gefrequenteerde kroeg maakt daardoor nog geen deel uit van een criminele infrastructuur. Bij een kroeg die als 'clubhuis' fungeert van carrièrecriminelen en die de facto eigendom is van een stelselmatige wetsovertreder kan dat anders liggen. Analooq aan de hierboven aangehaalde redenering zijn wij dan geneigd te spreken van verwijtbare betrokkenheid in enge zin, zelfs al zouden er ter plekke niet daadwerkelijk delicten worden gepleegd of voorbereid. Het gegeven dat de zaak via een stromanconstructie wordt uitgebaat spreekt in zo'n geval boekdelen. Speciaal voor criminele toepassingen verworven en ingerichte voorzieningen, zoals een bedrijfspand dat voornamelijk voor illegale hennepcultuur wordt gebruikt, kunnen volgens ons eveneens als criminele infrastructuur worden beschouwd: verwijtbare betrokkenheid van de eigenaar (mits op de hoogte) en de gebruiker in enge zin dus. Een kroegbaas of terreinbeheerder ten slotte die toelaat dat binnen het domein waarvoor hij of zij verantwoordelijk is stelselmatig strafbare feiten zoals heling worden gepleegd maar die zelf niet daadwerkelijk hierbij betrokken is, kan worden beticht van verwijtbare betrokkenheid in ruime zin.

2.3 Criminele infrastructuur gedefinieerd

2.3.1 Begrippen en definities

Bij het analyseren van criminaliteit is de sociale dimensie onontbeerlijk: een fysieke structuur kan immers niet in zichzelf crimineel zijn. Het bestuderen van criminele infrastructuren behelst daarom per definitie aandacht voor de relatie tussen de bestendige fysieke wereld van de gebouwde omgeving en de meer vluchtige sociale constructies, de 'criminele samenwerkingsverbanden' die zich daarbinnen bewegen (Klerks 2000b: 101-106).

Het empirische deel van dit onderzoek naar criminele infrastructuren richt zich op de zwaardere niveaus van criminaliteit. Uit het casusmateriaal komt echter steeds opnieuw de relatie met andere vormen en niveaus van criminaliteit naar voren. De vraag is gewettigd of voor de aanpak van zware, georganiseerde criminaliteit zoveel aandacht voor lokale vindplaatsen als in dit onderzoek wel doelmatig is. Moet er juist niet eerder worden gelet op internationale smokkelroutes en witwastrajecten? Niemand zal het belang van de internationale dimensie van georganiseerde vormen van criminaliteit ontkennen, maar onder meer Brits onderzoek suggereert dat uiteindelijk haast alle criminaliteit ergens een lokale basis heeft. De onderzoekers Hobbs & Dunningham toonden aan dat lokaal gewortelde criminele verbanden niet los kunnen worden gezien van grotere, vaak internationaal opererende netwerken. Zij introduceerden in dit verband de term '*glocal crime*'. In hun publicaties wijzen ze nadrukkelijk op de noodzaak voor de politie om haar inlichtingenwerkzaamheden hier op af te stemmen (Hobbs 1997; Hobbs & Dunningham 1997).

Wat de meest adequate terminologie betreft ligt er nog enig ontwikkelingswerk. Binnen de politie wordt incidenteel al gebruik gemaakt van de term 'criminele infrastructuur', al is er nog geen eenstemmigheid over de precieze betekenis hiervan. Zo onderscheiden Van der Vin et al. (2002) drie niveaus van criminaliteitsproblematiek met betrekking tot (illegale) Bulgaren in de regio Haaglanden. Ten eerste de zichtbare criminaliteit en overlast, ten tweede de "criminele infrastructuur" en ten derde de georganiseerde criminaliteit. Met de 'criminele infrastructuur' wordt door deze auteurs bedoeld op "alle organisaties en personen, die de komst en het verblijf van de betreffende illegalen faciliteren: zoals transport, identiteitsverkrijging, koppelbazen en malafide werkgevers. Ook de mogelijke gelegenheidsstructuren op o.a. het gebied van wet- en regelgeving, belasting, gezondheidszorg en huisvesting waarvan gebruik wordt gemaakt" (idem: 4). Er wordt een analysemodel geconstrueerd waarbij niveau 2 (de criminele infrastructuur) als het ware het contact vormt tussen niveau 3 (de illegalen) en niveau 1 (de topcriminelen). Verderop in het betreffende rapport wordt dieper ingegaan op het begrip criminele infrastructuur. Het begrip wordt dan gedefinieerd als "een bestendige gelegenheids- (bijvoorbeeld koffiehuis, appartementen, garages, et cetera) dader- (bijvoorbeeld leveranciers, afnemers) en faciliterende (bijvoorbeeld ontmoetingsplaatsen, vormen van communicatie, contacten met de bovenwereld et cetera) structuur die door criminele samenwerkingsverbanden gebruikt wordt bij het plegen van criminele activiteiten. Een criminele infrastructuur wordt in dit rapport zodoende gezien als een fysieke en sociale basis die bij gelegenheid ook aan anderen 'verhuurd' kan worden" (idem: 15). Hier wordt het begrip 'infrastructuur' dus veel breder gehanteerd dan alleen de fysieke plaatsen en worden er ook de min of meer bestendige sociale structuren mee aangeduid. Wij geven echter de voorkeur aan het hierna gedefinieerde begrip 'crimineel arrangement' voor een configuratie van sociale, logistieke en fysieke onwettige structuren in een specifieke casus.

Op basis van het tot dusver beschreven gedachtegoed zijn er volgens ons uiteindelijk drie elementen te onderscheiden bij het definiëren van het begrip criminele arrangementen, namelijk fysieke infrastructuur, netwerk en logistiek. Daarnaast geven we ons rekenschap

van het feit dat crimineel handelen zich voltrekt in de context van gelegenheidsstructuren, waarbij facilitators een vitale rol spelen. Dit brengt ons tot de volgende definitie.

Onder *criminele arrangementen* worden onwettige gelegenheids-, dader- en faciliterende structuren in hun onderlinge samenhang verstaan in de vorm van handelende personen in hun fysieke omgeving.

Het begrip 'criminele constellatie' kan worden gebruikt om het geheel van meer bestendige criminele arrangementen aan te duiden, enigszins synoniem met de term 'onderwereld'.

In dit onderzoek ligt de nadruk vooral op de *fysieke infrastructuur*, omdat daar zowel in de theorievorming als in de opsporingspraktijk nog relatief weinig aandacht aan is besteed. Deze fysieke infrastructuur betreft de gebouwde omgeving waarbinnen criminaliteit zich voltrekt. Stelselmatige wetsovertreders kiezen geschikte plekken om hun activiteiten te ontplooiën, passen zo nodig de omgeving aan en richten nieuwe bouwwerken op, doorgaans met de bedoeling deze locaties langere tijd te kunnen benutten.²⁵ Men creëert al doende een (criminele) infrastructuur, die ook aan anderen ter beschikking kan worden gesteld. Hierbij moet worden gedacht aan een stelsel van ontmoetingsplaatsen, onderkomens en bedrijfsruimtes. Deze crimineel gebruikte infrastructuur biedt de pleisterplaatsen waar men elkaar treft, zaken doet en plezier maakt. Het gaat daarbij concreet om kroegen, koffiehuisen en restaurants, appartementen en garages, sportscholen en loodsen, winkels en werkplaatsen. Kortom: de fysieke infrastructuur waarbinnen men zich beweegt. Dit alles kan op een geografische kaart of plattegrond worden geprojecteerd en vormt dan een neerslag van de fysieke -crimineel benutte- infrastructuur van een stad of regio.

De formele definitie van het begrip infrastructuur beperkt zich tot de fysieke dimensie, de onroerende goederen.²⁶ In het dagelijks spraakgebruik wordt de term 'infrastructuur' echter ruimer gehanteerd: onder 'kennisinfrastructuur' bijvoorbeeld worden alle onderzoeks-, ontwikkelings- en eventueel ook onderwijsinstellingen begrepen. Met de 'financiële infrastructuur' wordt gemeenlijk het geheel van banken, betalingsinstellingen, notarissen en dergelijke bedoeld: niemand denkt dan in eerste instantie aan de panden waarin deze instellingen zijn gevestigd. Het project 'Criminele infrastructuren' beoogt een begrippenkader te introduceren dat relevant en bruikbaar is voor politie, justitie en bestuur. Om die reden is het van belang zoveel mogelijk aan te sluiten bij het dagelijks taalgebruik. We kiezen dan ook voor een wat ruimere begripsomschrijving van 'infrastructuur' dan de oorspronkelijke definiëring in Van Dale's woordenboek. Neergelegd in een formele definitie is een criminele infrastructuur als volgt te omschrijven.

Onder criminele infrastructuren worden onroerende voorzieningen verstaan die zijn verworven, in gebruik zijn genomen of beschikbaar worden gesteld met het oogmerk van het aldaar voorbereiden of plegen van misdrijven, alsmede de instellingen,

²⁵ Het hier beschreven concept 'criminele infrastructuur' heeft betrekking op gevallen van 'stelselmatige wetsovertreding' in een sociaal verband, en daarmee op alle georganiseerde vormen van criminaliteit. Dit omvat 'groepsriminaliteit' (een groep criminelen houdt zich over een bepaalde periode stelselmatig bezig met het plegen van een bepaald delict), 'georganiseerde criminaliteit' (volgens de bekende definitie van de onderzoeksgroep-Fijnaut) en 'organisatiecriminaliteit' (volgens de onderzoeksgroep-Fijnaut betreft dit een legale organisatie waarvan leden in het kader van reguliere werkzaamheden participeren in het plegen van strafbare feiten zonder dat de organisatie als zodanig functioneert als een criminele organisatie). De individueel opererende stelselmatige autokraker of winkeldief blijft verder buiten beschouwing.

²⁶ Zie voetnoot 2.

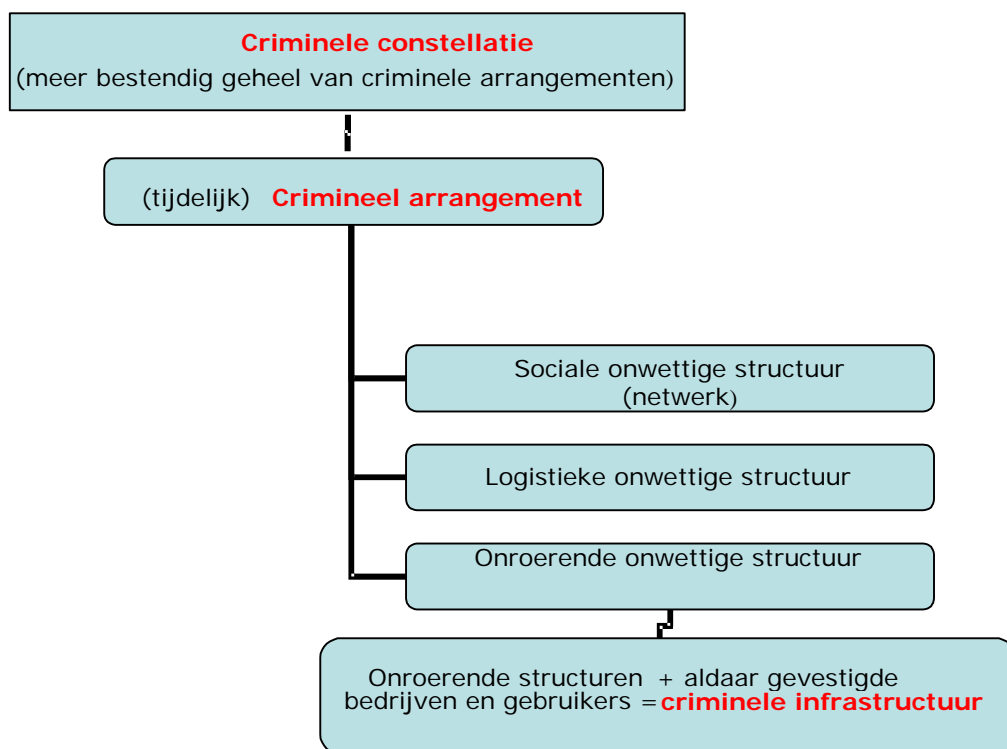
bedrijven en gebruikers die aldaar zijn gevestigd of er met regelmaat gebruik van maken in samenhang met onwettige activiteiten.^{27 28}

Hierbij wordt aangetekend dat ook volkomen legale, maar onwettig gebruikte infrastructuren van belang kunnen zijn voor het doorgronden van georganiseerde criminaliteit. Hoewel de term 'criminele infrastructuren' dan niet op zijn plaats is, nemen we zulke onwettig gebruikte infrastructuren wel mee in dit onderzoek.

Er bestaat een nauwe relatie tussen de fysieke infrastructuur (in strikte zin) en de *sociale netwerken* van mensen die er aan bouwen en er gebruik van maken. Het gaat hierbij veelal om tijdelijke samenwerkingsconstructies tussen individuen, gebaseerd op bloedverwantschap, vriendschap, zakelijk opportunisme, toeval, verleiding en dwang, het zijn van collega, buurtgenoot of bajesmaat. Gaandeweg ontstaan er gewoontes en tradities en werken sommigen vaker en langer met elkaar dan anderen. Dit leidt tot gewenning, wederzijdse afhankelijkheid, vertrouwens- en gezagsrelaties.

De *logistiek* ten slotte heeft primair betrekking op de handelingen, namelijk de manier waarop de onwettige bedrijfsprocessen zijn georganiseerd.

Het op de volgende pagina gepresenteerde begrippenkader kan visueel als volgt worden

voorgesteld.

Schema van begrippen

²⁷ Met de toevoeging van het woord 'aldaar' wordt voorkomen dat bijvoorbeeld beleggingsobjecten waarmee geld wordt witgewassen alleen om die reden tot een criminele infrastructuur worden gerekend. Het gaat immers om het daadwerkelijk fysiek gebruik van de lokaliteiten in kwestie.

²⁸ Samen met onroerende goederen worden ook schepen en luchtvaartuigen tot de registergoederen gerekend (geregistreerd bij het Kadaster). Om praktische redenen beperken we ons vooralsnog tot onroerend goed, dat wil zeggen grond, gebouwen en 'werken' in de zin van het Nieuw Burgerlijk Wetboek.

Ter illustratie van het hierboven beschrevene kan worden verwezen naar een bevinding uit de laatste Monitor georganiseerde criminaliteit van het WODC, waarop we de hierboven geformuleerde definitie kunnen toepassen. Uit de Monitor blijkt namelijk dat er door de georganiseerde criminaliteit vooral wordt geïnvesteerd in onroerend goed, (dekmantel)bedrijven en horecagelegenheden (= infrastructuur) (Kleemans et al. 2002: 140). De investeringen hierin worden niet alleen beïnvloed door de witwasmogelijkheden en de logistieke mogelijkheden voor criminele activiteiten (= logistiek), maar ook door wat en wie men kent (= netwerk). Bekendheid met een bepaalde branche speelt een belangrijke rol. Ook deze auteurs wijzen er op dat de voordelen van gewone maatschappelijke voorzieningen als vervoer, huisvesting en dienstverlening ook door criminele samenwerkingsverbanden worden benut. Dit kan plaatsvinden zonder enige bewuste (verwijtbare) medewerking van de wettige omgeving.

2.3.2 Van idee tot hypothese

Voor het bestuderen van criminaliteit in relatie tot de fysieke omgeving is een set van begrippen nodig om zinvolle observaties te kunnen doen en uiteindelijk tot een bruikbare hypothese te komen. We hebben in dit hoofdstuk tot dusver onder meer gekeken naar eerder verricht relevant criminologisch onderzoek en de daaruit voortkomende inzichten, zoals de *routine activity approach*. De 'ontdekking' van het belang van hot spots voor praktisch politiewerk is gememoreerd, evenals het geografisch profileren en daaruit voortgekomen begrippen als *cognitive map* en *awareness space*. Privacy en afscherming spelen voorts een belangrijke rol bij het criminele gebruik van fysieke locaties. Crimineel handelen blijkt zich te voltrekken vanuit sociale verbanden die kunnen worden beschouwd als netwerken. Binnen deze netwerken putten initiatiefrijke wetsovertreders uit verschillende 'machtsbronnen', zoals hun relaties, hun materiële hulpbronnen en hun kennis en vaardigheden. In netwerken zijn specifieke rollen te onderscheiden, waarbij afscherming en contacten met de wettige omgeving wederom van belang zijn. Zogenoemde facilitators zorgen voor levering van noodzakelijke diensten aan criminele netwerken. De wisselwerking met legale economische sectoren kan zowel symbiotisch als parasitair van aard zijn, waarbij bepaalde branches als meer criminaliteitsgevoelig worden beschouwd. Er wordt vanouds veel geïnvesteerd in de horeca en in andere voorzieningen die op hun beurt weer functioneel kunnen zijn in criminele bedrijvigheid, bijvoorbeeld als fysiek onderkomen of dekmantel. Criminele netwerken waarin verhoudingsgewijs veel allochtonen opereren blijken vaak actief in criminaliteitsvelden die in relatie staan tot het land van herkomst, bijvoorbeeld dat geldt als bronland of doorvoerland van verdovende middelen. De hierbij verworven onwettige inkomsten worden overwegend geïnvesteerd in het land van herkomst of in bedrijfstakken waarin de betreffende etnische groepen zich vooral ontplooiën. Illegale vreemdelingen vinden steun, werk en onderdak in netwerken van wettige migranten. De betrokkenheid van eigenaren en gebruikers van onroerend goed bij criminele activiteiten kan ten slotte variëren van volkomen onwetend tot verwijtbare betrokkenheid in enge of ruime zin.

Waar georganiseerde criminaliteit zich lokaal ontplooit, onderscheiden wij drie analytische elementen: de *fysieke* infrastructuur (gebouwen e.d.), het sociale netwerk en de bedrijfsmatige logistiek. Met het begrip 'criminele infrastructuur' duiden we kort gezegd de voor criminele doeleinden gebruikte onroerende voorzieningen aan in samenhang met de onwettige gebruikers. Het uitgangspunt hierbij zijn dan de concrete lokaliteiten. Met het wat bredere begrip 'criminele arrangementen' worden illegitieme gelegenheids-, dader- en faciliterende structuren in hun onderlinge samenhang verstaan in de vorm van concrete handelende personen in hun fysieke omgeving. Een verband dat bijvoorbeeld cocaïne importeert en voor de distributie naar de 'detailhandel' zorgt kan worden aangeduid als een crimineel arrangement. Het geheel van dergelijke onwettige arrangementen in bijvoorbeeld een geografisch gebied als een stad kan als 'criminele constellatie' worden aangeduid. Dit alles biedt ons een conceptueel kader om het onderzoek naar criminele infrastructuren te beschrijven en in wetenschappelijke en beleidsmatige zin te exploiteren.

In de ontwikkeling van bruikbare kennis volgens de wetenschappelijke methode kunnen realistische aannames (nagenoeg zekere uitspraken over de empirische werkelijkheid), en helder geformuleerde concepten met elkaar in logisch verband worden gebracht. Zodra Deze veronderstelde onderlinge relaties kunnen in de vorm van proposities (minder zekere uitspraken) worden geformuleerd. Die proposities kunnen worden beproefd in de vorm van hypothesen, dat wil zeggen specifieke verwachtingen ten aanzien van de empirische werkelijkheid (Babbie 1998: 52). Uiteindelijk kan dit resulteren in een geïntegreerd geheel van aannames, proposities en definities die in zodanig onderling verband worden gebracht dat verklaringen en zelfs voorspellingen ten aanzien van relaties tussen twee of meer variabelen mogelijk worden. Op die wijze wordt aan theorievorming gedaan (Champion 1993: 19-20). Onze ambities in dit verkennende onderzoek naar de waarde van het concept 'criminele infrastructuren' reiken vooralsnog niet verder dan het voorstellen van enige hypothesen en het beproeven hiervan aan de hand van een enkele casus. De concepten en definities zijn in de voorgaande paragrafen al geformuleerd. De aannames en proposities volgen nu.

Aanname 1: criminaliteit, dat wil zeggen gedrag dat indruist tegen de in wetgeving vastgelegde regels van de samenleving, voltrekt zich voor een deel in georganiseerde verbanden; dit deel van de criminaliteit kunnen we aanduiden als 'georganiseerde criminaliteit'.

Aanname 2: deze georganiseerde criminaliteit speelt zich af binnen een bredere maatschappelijke context. Dit betekent dat bredere maatschappelijke processen als de economische inrichting en de cultuur van een samenleving van invloed zijn op de verschijningsvormen van georganiseerde criminaliteit en vice versa.

Propositie 1: deze relatie van wederzijdse beïnvloeding geldt ook voor de fysieke, gebouwde omgeving waarbinnen vormen van georganiseerde criminaliteit zich voltrekken.

Aanname 3: in de huidige samenleving is onder meer het voorhanden hebben van, het gebruik van en de handel in bepaalde goederen strafbaar gesteld.

Aanname 4: bij een deel van de bevolking in binnen- en buitenland bestaat behoefte aan de strafbaar gestelde goederen.

Aanname 5: geformuleerd als marktvraag is deze behoefte, hoewel wisselend van aard en omvang, overwegend van meer dan geringe economische betekenis.

Aanname 6: de proposities 2 en 3 gelden ook voor het leveren of afnemen van bepaalde diensten.

Aanname 7: deze marktvraag wordt op zich weer beïnvloed door het aanbod.

Aanname 8: bij segmenten in de samenleving bestaat de mogelijkheid en bereidheid om voor onwettige goederen en diensten veel te betalen.

Aanname 9: deze koopkrachtige bereidheid tot spenderen maakt het voor sommigen aantrekkelijk om –ondanks de risico's- in die vraag te voorzien.

Aanname 10: het leveren van bedoelde goederen en diensten blijkt het meest lucratief als dit beroepsmatig en in georganiseerd verband gebeurt.

Aanname 11: de leveranciers van onwettige goederen en diensten behoeven voor hun activiteiten een sociaal netwerk, fysieke onderkomens, logistieke voorzieningen en eventueel grondstoffen.

Propositie 2: met het op stelselmatige wijze organiseren van deze voorwaarden, in samenhang met hun reguliere sociale verkeer, vormen de leveranciers 'criminele arrangementen'.

Rapportage pilotproject criminele infrastructuren

Propositie 3: criminele arrangementen bestaan daarmee uit de elementen onderkomens (fysieke infrastructuur), sociale netwerken en logistieke voorzieningen.

Propositie 4: grondstoffen maken als zodanig geen onderdeel uit van een crimineel arrangement.

Propositie 5: binnen criminele arrangementen kan relevante deviante kennis worden overgedragen, evenals waarden en tradities.

Propositie 6: binnen criminele arrangementen kunnen nieuwe vormen van samenwerking tot stand komen, onder meer op projectmatige basis of in de vorm van rekrutering.

Propositie 7: criminele arrangementen bieden de gebruikers beschutting tegen ontdekking door buitenstaanders.

Propositie 16: het regelen van min of meer beschutte plaatsen in de vorm van fysieke infrastructuur vindt deels plaats via of vanuit de hulpbronnen van de personen in de betreffende netwerken, waaronder facilitators.

Propositie 17: in het vormgeven van criminele arrangementen speelt routineus gedrag een zodanige rol dat er over langere perioden gezien patronen herkenbaar worden.

Propositie 18: deze patronen zijn ook van invloed op het onwettig gebruik van de fysieke infrastructuur.

Propositie 19: in het onwettig gebruik van fysieke infrastructuur zijn specifieke invloeden te onderkennen zoals de culturele en etnische achtergrond van betrokkenen.

Propositie 20: de betrokkenheid van eigenaren en gebruikers bij het onwettig gebruik van fysieke infrastructuur kan variëren van in het geheel niet verwijtbaar tot verwijtbaar in enge zin.

Op basis van de hier voorgestelde proposities zijn de volgende hypothesen te formuleren.

Hypothese 1: De in georganiseerd verband opererende leveranciers van onwettige producten en diensten vormen criminele arrangementen, bestaande uit combinaties van sociale netwerken, logistieke voorzieningen en fysieke infrastructuur.

Hypothese 2: Binnen deze criminele arrangementen spelen zich processen af van kennis-, waarden- en cultuuroverdracht en wordt continuïteit in de samenwerking gebracht.

Hypothese 3: Criminele arrangementen bieden de deelnemers in diverse opzichten beschutting tegen bedreigingen van buitenaf.

Hypothese 4: Voor zover deze beschutting vormt krijgt in fysieke locaties worden deze geregeld met inzet van de hulpbronnen van deelnemers en/of facilitators.

Hypothese 5: In crimineel gedrag vanuit georganiseerde verbanden zijn specifieke patronen te herkennen in relatie tot het gebruik van de fysieke infrastructuur.

Hypothese 6: de betrokkenheid van eigenaren en gebruikers bij het onwettig gebruik van fysieke infrastructuur kan variëren van in het geheel niet verwijtbaar tot verwijtbaar in enge zin.

Deze hypothesen worden in de loop van het onderzoek getoetst aan de aangetroffen casuïstiek, om uiteindelijk in het slothoofdstuk enige bevindingen te kunnen formuleren.

2.4 Beleidsmatige context

2.4.1 Strategische criminaliteitsanalyse

Vanuit de politiekunde bezien is het gebruik van het concept criminele infrastructuur te plaatsen in de context van met name strategische criminaliteitsanalyse²⁹. Politiediensten hebben de laatste jaren onder meer in het kader van het Abrio-programma ervaring opgedaan met het samenstellen van criminaliteitsbeelden. Het in kaart brengen van criminele netwerken is lastig gebleken, want op detailniveau bekeken lijkt alles voortdurend in beweging. Zodra de schaalgrootte toeneemt wordt het beeld echter rustiger: strategische veranderingen voltrekken zich in een trager tempo en bekende trefpunten blijven vaak decennialang bestaan. Wanneer we voor een moment de metafoor van de topografie gebruiken kan dit als volgt worden geschetst. Naarmate de politie het 'criminele landschap' (in onze terminologie de 'criminele constellatie') beter in beeld heeft kan zij afzonderlijke verdachten en voorvallen beter plaatsen en begrijpen in hun context. In de traditionele zaaksgerichte opsporing heeft men telkens een deel van deze 'landkaart' voor ogen. Naarmate het onderzoek vordert wordt de kaart beter ingekleurd, totdat het beeld voldoende detail vertoont om tot aanhoudingen en veroordelingen te komen. In de regel verdwijnt de 'kaart' daarna in de papierversnipperaars en blijven er hoogstens wat anekdotes bewaard in het ZwaCri-register. Het lukt nog in onvoldoende mate om rest- en zijtak informatie van onderzoeken in bruikbare vorm op te slaan, laat staan dat zulke informatie bewaard wordt als onderdeel van een samenhangend 'landschapsoverzicht'.³⁰ Iedere volgende expeditie begint daarom weer opnieuw met het verzamelen van gegevens en met puzzelen om zijn eigen 'detailkaart' te maken.

Het introduceren van het concept 'criminele infrastructuur' en de daarbij horende criminele arrangementen en constellatie in de Nederlandse criminaliteitsanalyse kan behulpzaam zijn bij het beantwoorden van diverse vragen. Deels zijn die van tactische aard: waar duiken bepaalde subjecten op, en wie kunnen ze daar ontmoeten? Beleidsvragen van strategische aard liggen bijvoorbeeld in het vlak van prioriteitsstelling: wanneer duidelijk is dat bepaalde locaties en inrichtingen jaar na jaar criminele activiteiten faciliteren en overlast veroorzaken kan het effectief zijn om daar op te investeren. Samenwerking met het bestuur en diverse handhavende instanties is dan geboden. Voorts maakt een analyse van criminele infrastructuur inzichtelijk waarom in Nederland bepaalde steden en streken voor criminelen zo aantrekkelijk zijn. Voor de grotere criminelen is het kunnen werken binnen die plaatselijke infrastructuur en constellaties immers een voorwaarde voor succes. Wanneer de politie hierin inzicht heeft scheelt dat veel werk, omdat dingen niet in ieder onderzoek opnieuw hoeven te worden uitgezocht. Nieuwe gegevens kunnen direct in de juiste context worden geplaatst en dragen weer bij aan het bredere inzicht. Het is dan ook gunstig dat het nieuwe conceptuele Abrio-kader voor criminaliteitsanalyse op zowel operationeel, tactisch als strategisch niveau expliciet aandacht schenkt aan de dimensie 'fysieke ruimte'.

Een van de interessante aspecten van het infrastructuurconcept is dat het strikt genomen los staat van de afzonderlijke individuen die crimineel actief zijn. Vanzelfsprekend zijn die handelende subjecten in strafvorderlijke en praktische zin van het grootste belang, maar voor het beschrijven van fysieke infrastructuur is het steeds vastleggen en vermelden van dergelijke informatie niet strikt noodzakelijk. Dit heeft implicaties voor het kunnen vergaren, registreren en verstrekken van informatie, die immers niet per se op personen

²⁹ In de Abrio-systematiek voor criminaliteitsanalyse is een analyse van criminele infrastructuur die betrekking heeft op een groter geografisch gebied, zoals een stad of regio, aan te merken als 'Product strategische beschrijving gebieden' (Zonder vraag geen antwoord, 2004: 36-37). In specifieke gevallen kan ook op tactisch of operationeel niveau een dergelijke analyse worden gemaakt (idem: 56-59, 79-82).

³⁰ Inmiddels draait in Abrio-verband een veelbelovend project om rest- en zijtak informatie beter te exploiteren (Veiligstellen van Restinformatie, 2004).

herleidbaar hoeft te zijn. Voor zover persoonsgebonden informatie uitsluitend mag worden ingewonnen en bewaard in het kader van concrete strafrechtelijke onderzoeken, kan dit het maken van een strategisch overzicht van criminele netwerken en ook infrastructuur belemmeren. Een recent geopperde mogelijkheid om toch informatie van blijvend belang vast te leggen is via zogenoemde 'themaregisters'; de discussie hierover is nog gaande.³¹

Nog breder dan strategische criminaliteitsanalyse is het begrip *strategic intelligence*: het stelselmatig benutten van kennis en inlichtingen voor preventieve of repressieve acties. In Nederland wordt dit in toenemende mate relevant, onder meer in de context van het strategisch concept 'tegenhouden'. Kort gezegd komt *strategic intelligence* in relatie tot rechtshandhaving neer op het vergaren, analytisch verwerken en beschikbaar stellen van informatie die zicht geeft op de capaciteiten, sterke en zwakke punten en trends van criminele samenwerkingsverbanden (McDowell 1998; Ratcliffe 2004). Dit stelt de beleidsmaker in staat om op basis van de aangeboden kennis conclusies te trekken betreffende te verwachten criminele ontwikkelingen. Op basis daarvan kan men beslissingen nemen aangaande de inzet van mensen, middelen en te voeren beleid. De *strategic intelligence* benadering is onder meer in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten naar de politiepraktijk vertaald onder de aanduiding *Intelligence Led Policing* (Atkin 2000; Ratcliffe 2004). In Nederland is het concept informatiegestuurd opsporing (IGO) hierop geënt.

2.4.2 Informatiegestuurd opsporing

In Nederland legde vanuit de Raad van Hoofddcommissarissen een stuurgroep Informatie Gestuurd Opsporing de grondslag voor dit nieuwe denken. Een studiereis naar Groot-Brittannië leverde zoveel enthousiasme op dat de toekomst van IGO in Nederland verzekerd lijkt: er wordt zelfs al gesproken van een nieuw paradigma (Stuurgroep Informatiegestuurd Opsporing 2001).³² Het analyseren van criminele infrastructuur sluit goed aan bij IGO, wat niet verwonderlijk is omdat het zoals gezegd uit dezelfde *strategic intelligence*-traditie voortkomt. Zo wordt er vanuit IGO op gewezen dat lokale verschijnselen vaak wat betreft subjecten en markten samenhangen met meer georganiseerde vormen van criminaliteit, zodat het in het kader van een controlestrategie van belang is om stelselmatige daders en hot spots in beeld te brengen en preventieve maatregelen toe te passen. Het vanuit een probleemgerichte aanpak zicht houden op ontmoetingsplaatsen, gelegenheidsstructuren en facilitators sluit hier naadloos bij aan. Ook de '*strategic assessments*' die centraal staan in *Intelligence-led policing* kunnen worden gevoed vanuit de analyse van criminele infrastructuur, temeer daar zulke strategische beoordelingen vragen naar veranderingen ten opzichte van het verleden en de ambitie hebben om uitspraken te doen over toekomstige problemen.³³

³¹ In Abrio-verband is ter verduidelijking van de juridische status van onder meer de beschrijving van criminele samenwerkingsverbanden advies gezocht van juristen van de Universiteit van Maastricht (Zicht op criminele samenwerkingsverbanden, 2003: 13 en bijlage 4; Veiligstellen van Restinformatie, 2004, hoofdstuk 4). Deze discussie is nog niet voltooid, al lijkt het er inmiddels op dat alle gegevens betreffende criminele samenwerkingsverbanden onder het zwacri-regime zullen worden gebracht. Voor gegevens over criminele infrastructuur lijkt dit maar in beperkte mate nodig en gewenst, omdat de gevoeligheid kan worden beperkt en de bruikbaarheid juist voor de BPZ groot kan zijn.

³² Inmiddels is het concept verbreed tot 'Informatiegestuurd Politiewerk' (IGP), maar voor het gemak houden wij hier de 'oude' term aan.

³³ Zogenoemde '*predictive intelligence*', het doen van uitspraken over te verwachten ontwikkelingen op basis van historische gegevens en kennis van de materie, is in de criminaliteitsanalyse nog vrij ongebruikelijk. In de VS en Groot-Brittannië worden initiatieven ontplooid om hierin verandering te brengen (Blanco 2001; Jordan 2000: 28). Hiervoor is het soort 'historische' informatie nodig dat met het analyseren van criminele infrastructuur wordt verkregen. Op strategisch niveau is in dit verband het nieuwe Nationaal Dreigingsbeeld van het KLPD te noemen (Van der Heijden et al. 2004) waarin het beoordelen van ontwikkelingen rond infrastructuur eveneens aan de orde is, in het bijzonder in het deelproject 'Infrastructuur van grensoverschrijding' (Klerks en Kop 2004).

In de concrete politiepraktijk kan het analyseren van criminele infrastructuur als volgt een plek vinden. Op verschillende plaatsen in de politieorganisatie wordt momenteel informatie verzameld met betrekking tot de gedragingen van 'subjecten': personen die als verdachte of anderszins aandacht van de politie krijgen. Een onderdeel daarvan betreft het registreren van de adressen die worden gefrequenteerd. Sommige van die locaties zijn voor de subjecten van belang omdat daar bepaalde producten kunnen worden verworven of zekere diensten of faciliteiten kunnen worden gebruikt. Wanneer het bezoeken van die locaties plaatsvindt in het kader van voorbereidingen tot het plegen van misdrijven is dat voor de politie interessant. Het gaat dan immers om locaties die delictplegers nodig hebben bij het verwezenlijken van hun criminele doelen. Wat het soort locaties betreft kan aan velerlei inrichtingen worden gedacht: van vaste ontmoetingsplaatsen van jongens uit 'het milieu' zoals kroegen, koffiehuisen en bordelen tot aan bedrijven en logistieke voorzieningen, zoals transportfirma's. Geselecteerde locaties kunnen systematisch worden vastgelegd zodra zij om redenen van frequentie van bezoek of mate van belang voor wetsovertreders over langere tijd de aandacht van de politie verdienen. Een duidelijke set van criteria moet er voor zorgen dat niet ieder café als vitaal deel van de criminele infrastructuur wordt aangemerkt: dit zou immers niet werkbaar zijn. De keuze van zulke criteria komt in latere hoofdstukken aan de orde. Door systematisch te kijken naar dergelijke locaties, de daar aangeboden diensten c.q. producten en de bezoekers, ontstaat een beter zicht op de samenhang in criminele bedrijfstakken en de raakvlakken tussen diverse samenwerkingsverbanden.

3 Onderzoeksopzet

Om inzicht te krijgen in het begrip criminele infrastructuur is in het onderzoek van meerdere methoden gebruik gemaakt. Dit hoofdstuk gaat in op de verschillende methoden van dataverzameling en analyse. Na de beschrijving van de onderzoekslocatie komen de verschillende verzamelmethoden aan bod, met name literatuuronderzoek, interviews en documentenanalyse. Vervolgens wordt ingegaan op de data-analyse.

3.1 Onderzoekslocatie

In dit pilot-onderzoek, dat liep van de zomer van 2002 tot het najaar van 2003, is gekozen voor het in kaart brengen van de criminele infrastructuur van een middelgrote stad in Nederland. We noemen deze stad *Pietersburg*.³⁴ De keuze voor de onderzoekslocatie is enigszins willekeurig: ze werd vooral ingegeven door informatie van de politie dat in deze stad sinds langere tijd gevestigde criminele groeperingen actief zouden zijn. Het betreft een overzichtelijk stedelijk gebied met verschillende vormen van bebouwing (oud – nieuw, hoog – laag, et cetera) en geografische ontwikkeling. In de naaste omgeving zijn diverse grote steden gelegen. In die zin is *Pietersburg* representatief voor veel middelgrote steden in Nederland.³⁵

Ter oriëntatie hebben de onderzoekers bij de aanvang van het project een reeks kennismakingsrondes door de hele stad gemaakt, daarin steeds begeleid door ter plaatse bekende wijkagenten. Tijdens deze rondleidingen hebben de wijkagenten over de ervaringen in hun wijk en in de stad *Pietersburg* verteld. Nadien hebben de onderzoekers zich nog van specifieke situaties op de hoogte gesteld door ter plaatse bepaalde locaties te bekijken.

Binnen de politieorganisatie zijn ten minste zes clusters te onderscheiden waar informatie over georganiseerde criminaliteit wordt vergaard en gebruikt.

1. In de noodhulp rijdt men op meldingen, waardoor er veel zicht is op wat er zich in de stad afspeelt. Ook is het noodhulppersoneel goed op de hoogte van de plaatsen waar zich veelvuldig overlast voordoet en van de adressen waar frequent ingrijpen door de politie nodig is. Wederwaardigheden worden doorgaans gemuteerd in het basisprocessensysteem, waardoor er een lopend relaas ontstaat van de dagelijkse incidenten in het bewakingsgebied. Voor dit onderzoek is hier intensief uit geput. Van systematische kennisverzameling is in de noodhulp verder geen sprake, en evenmin is er tijd om diep op afzonderlijke problemen in te gaan.
2. De wijkagenten behoren een grondige kennis te hebben van de hun toegewezen wijk. Het algemene karakter van het gebied zowel als bijzonderheden over de hot spots en hot shots dienen bekend te zijn. Wij hebben dan ook dankbaar gebruik gemaakt van deze lokale kennis.

³⁴ De naamsaanduidingen in deze rapportage zijn om begrijpelijke redenen fictief. Verder wordt uitsluitend informatie vermeld zoals die betrekking heeft op de werkelijk bestaande locatie: er is niets bij gefantaseerd. Wel blijven sommige herkenbare locaties en situaties onvermeld. Verder zijn hier en daar kwantitatieve gegevens, zoals het aantal coffeeshops, iets aangepast: in die gevallen zijn de cijfers tussen <haakjes> geplaatst.

³⁵ Er is in deze openbare rapportage gekozen voor een betrekkelijk hoog abstractieniveau, primair gericht op het verhelderen van het concept criminele infrastructuur. Ten behoeve van de politie is een separate, besloten rapportage met herleidbare gegevens vervaardigd.

Wanneer het over zware criminelen en georganiseerde criminaliteit gaat is dergelijke kennis minder vanzelfsprekend. Vaak weet de wijkagent wel ongeveer dat het ergens niet pluis is, maar hij of zij wordt lang niet altijd over lopende researchtrajecten geïnformeerd.

3. De lokale recherche draait plaatselijke onderzoeken, zoals rond geweldsincidenten en het oprollen van hennepkwekerijen. Meestal loopt er tevens een enkele maanden draaiend team op een specifieke problematiek, zoals lokale drugsoverlast of het helen van fietsen en brommers. Rechercheurs krijgen met regelmaat te maken met subjecten uit de sfeer van de zware georganiseerde criminaliteit, maar meestal ontbreekt de tijd om dieper in zaken te duiken. Wij hebben van de lokale recherche met name informatie gekregen over de cannabis economie en handel in harddrugs in *Pietersburg*.
4. Regionale researchteams en de centrale researchdienst van het regiokorps draaien de zwaardere onderzoeken tegen criminele samenwerkingsverbanden. Een dergelijk onderzoek naar synthetische drugs heeft gedurende enige jaren ook in *Pietersburg* gelopen, en dit leverde zeer veel informatie op voor ons onderzoeksproject.
5. De Criminele Inlichtingen Eenheid (CIE) verzamelt informatie met betrekking tot criminele samenwerkingsverbanden en plaatst deze in het register Zware Criminaliteit ('ZwaCri-register'). Hier zat ook het een en ander over subjecten uit *Pietersburg* bij. Dergelijke informatie is door ons voornamelijk geraadpleegd om eigen inschattingen te verifiëren.
6. Bovenregionale en landelijke teams, zoals de kernteams (inmiddels opgegaan in de nationale recherche), hebben bij gelegenheid ook belangstelling voor *Pietersburg*. Hierover wordt spaarzaam gecommuniceerd met de politiecollega's ter plaatse. Door kernteams actief te benaderen is er enige informatie beschikbaar gekomen uit deze hoek, al betrof het voornamelijk inschattingen en contextgegevens.

Een goede informatie-uitwisseling en samenwerking tussen de verschillende clusters, en met name tussen de basispolitiezorg (BPZ: noodhulp + wijkagenten) en de recherche kan zorgen voor een beter zicht op criminele infrastructuur, waardoor het politieoptreden in beide domeinen meer effectief wordt. Hier liggen echter allerlei deels begrijpelijke en terechte blokkades. Het is in *Pietersburg* in het verleden herhaaldelijk voorgekomen dat vertrouwelijke informatie uit rechercheonderzoeken via de BPZ (veelal onbedoeld) uitlekte. De BPZ kent een andere, meer open cultuur dan de recherche. Toch zijn er zeker mogelijkheden om relevante informatie vanuit rechercheonderzoeken bij de BPZ bekend te maken. In ons onderzoek is intensief gebruik gemaakt van de dossiers van enkele grote, recent afgesloten researchzaken die in *Pietersburg* werden gedraaid. Bij het afsluiten van een dergelijk opsporingsonderzoek gaan in principe alle dossiers naar het openbaar ministerie. Wanneer tot vervolging wordt overgegaan krijgen de verdachten en hun advocaten de beschikking over de dossiers, zodat op dat moment van 'uitlekken' feitelijk geen sprake meer kan zijn. In dat stadium kan het erg zinvol zijn om een presentatie, briefing of rapportage in enige vorm te geven aan bijvoorbeeld de wijkagenten in wier bewakingsgebied het onderzoek zich heeft voltrokken. Weliswaar zal een deel van de betrokken verdachten waarschijnlijk voor enige tijd elders zijn gehuisvest, maar een samenvatting en analyse van de dossiers geven een nuttig inzicht in het milieu van waaruit de strafbare handelingen zich hebben voorgedaan. Wijkagenten krijgen op die manier een beeld van de criminele constellaties en infrastructuur in hun verzorgingsgebied, waardoor

zij op hun beurt weer eerder op verdachte zaken opmerkzaam worden en zodoende de opsporing kunnen voeden.

3.2 Methoden van datavergaring

3.2.1 Literatuuronderzoek

In het kader van de dataverzameling is allereerst op basis van literatuur een verkenning uitgevoerd op het begrip 'criminele infrastructuur' en aanverwant gedachtegoed. Doel hiervan was het vinden van kenmerken die konden bijdragen aan een mogelijke operationalisering van het concept. Hiervoor is gebruik gemaakt van (min of meer) theoretische invalshoeken en van resultaten van praktijkgericht onderzoek.³⁶ In deze verkenning kwam duidelijk naar voren dat er wat betreft definities en inzichten nog weinig bekend is over het concept criminele infrastructuur. In de literatuur komt wel een aantal bruikbare handvatten naar voren, zoals in het voorgaande hoofdstuk is uiteengezet. Hierop voortbouwend konden kernbegrippen als criminele infrastructuur, criminele arrangementen en logistiek worden gedefinieerd. Aan de hand van bevindingen opgedaan tijdens het empirisch onderzoek vindt verdere operationalisering van de begrippen plaats.

3.2.2 Interviews

Om zicht krijgen op de (georganiseerde) criminaliteit binnen *Pietersburg* zijn in totaal 35 interviews gehouden met respondenten die vanuit hun functie inzicht hebben op de criminaliteit in de stad. Grofweg kan een onderscheid worden gemaakt tussen respondenten werkzaam in de politieke sector (voornamelijk opsporingsambtenaren) en respondenten die dat niet zijn. In de laatstgenoemde groep vallen bijvoorbeeld medewerkers van gemeentelijke instanties. Naast deze formele interviews zijn gedurende de gehele onderzoeksperiode met politiemensen vele tientallen informele contacten 'over de koffie' gelegd. Hierbij kwamen allerlei actuele en historische zaken ter sprake. Voor zover zich hierbij relevante gegevens aandienden zijn die als zodanig in memo's ten behoeve van het onderzoek vermeld.³⁷

De interviews dienden ertoe inzicht te verkrijgen in de georganiseerde criminaliteit van *Pietersburg* in het algemeen en in de bestendige criminele samenwerkingsverbanden die in en vanuit de stad opereren, toegespitst op de infrastructuur die men daarbij gebruikt. De gesprekken vonden overwegend plaats aan de hand van een specifieke interviewleidraad voor de politie, en voor gemeente en overigen. De beide leidraden zijn opgenomen als Bijlage 2a en 2b. Globaal kwamen tijdens de gesprekken de volgende zaken aan de orde.

1. Algemene informatie betreffende de respondent (naam, functie)
2. Algemene informatie over het werkveld van de respondent in *Pietersburg* (aard, ernst en omvang (georganiseerde) criminaliteit)

³⁶ De als Bijlage 1 opgenomen literatuurlijst maakt duidelijk uit welke bronnen hierbij is geput.

³⁷ Vanuit een meer traditionele opvatting over te hanteren methodologie in sociaal-wetenschappelijk onderzoek kan de voorkeur worden gegeven aan dataverzameling in interviewvorm binnen een tevoren vastgesteld, weloverwogen bestand aan respondenten. Ons bleek herhaaldelijk dat het functioneren als onderzoekers in een operationele politieomgeving aanmerkelijk effectiever wordt wanneer men zich openstelt voor interactie en improvisatie, met uiteraard wel steeds het projectdoel in het achterhoofd. Met name de impliciete 'tussen-de-oren-kennis' waar we in dit project naar op zoek waren komt op die manier veel beter beschikbaar dan wanneer men dienders met een formele vragenlijst op afspraak benadert. Opmerkelijk was bijvoorbeeld dat nogal wat respondenten, na aanvankelijk te zijn geïnterviewd, blijkbaar gingen nadenken over het fysieke perspectief en ons in de weken na hun interview herhaaldelijk nieuwe informatie verschaften.

3. Specifieke informatie over het gebruik van infrastructuur in de stad (locaties die gebruikt worden voor criminaliteit, wat speelt zich daar af)
4. Informatie over criminele infrastructuur (locaties die zijn opgezet door criminelen, wat speelt zich hier af, wie maakt hier gebruik van)
5. Aanvullende informatie die de respondent van belang acht
6. Verdere bronnen en contactpersonen

3.2.2.1 Interviews met politiemedewerkers

Er zijn twintig interviews afgenomen bij 26 politiemedewerkers. De geïnterviewde personen zijn werkzaam in verschillende functies van waaruit zij zicht hebben op het reilen en zeilen in *Pietersburg*. Er werden acht interviews met elf wijkagenten afgenomen, drie interviews met vijf leidinggevers van de recherche, drie interviews met medewerkers van de afdeling bijzondere wetten, twee interviews met runners van de CIE en vier interviews met andere politiefunctionarissen (in totaal zes personen). In laatstgenoemde categorie vallen personen die vanuit hun functie specifieke informatie hebben over een bepaalde zaak of groep.

3.2.2.2 Interviews met andere respondenten

Ter verdieping van de beeldvorming van (criminele) infrastructuur in *Pietersburg* werden er tevens vijftien interviews afgenomen bij medewerkers van verschillende instanties buiten de politie. Voor het doel van dit onderzoek werden voornamelijk uitsluitend functionarissen van gemeentelijke diensten, van bijzondere opsporingsdiensten en van de Nederlandse Spoorwegen benaderd. Op inhoudelijke gronden zouden ook instanties als de Kamer van Koophandel, woningcorporaties, de horeca en de belastingdienst kunnen worden geïnterviewd. Omdat we echter geen lokale bekendheid aan dit pilotproject wilden geven zijn in dit geval hoofdzakelijk medewerkers van gemeentelijke diensten geïnterviewd. De onderwerpen in de interviews waren conform de eerder beschreven procedure. Hoewel de onderzoekers op basis van de eerder uitgevoerde interviews met politiemedewerkers kennis hadden over bepaalde verdachten en locaties, werd door hen nimmer specifiek naar personen en locaties gevraagd. Wanneer respondenten zelf met namen en locaties kwamen werd hier wel verder op ingezoomd, vanzelfsprekend zonder dat daarbij door de onderzoekers opsporingsinformatie werd prijsgegeven. Uit de interviews buiten de politieorganisatie kwam naar voren dat verscheidene functionarissen relevante informatie wisten te geven. De in die zin meest vruchtbare gesprekken hadden bij de gemeente plaats met een projectleider van een geïntegreerd geografisch informatiesysteem, contactfunctionarissen voor bedrijven en horeca, een coördinator onroerend goed management, de Sociale Recherche, de onderwijsinspectie, milieu-inspecteurs, Bouw- en Woningtoezicht en Toezicht Openbare Ruimte. Van alle interviews werden verslagen gemaakt. In de analyse van deze verslagen is bekeken wat er uit de interviews naar voren komt met betrekking tot de kernbegrippen infrastructuur, sociale netwerken en (criminele) logistiek. Relevante gegevens zijn verwerkt in de situatieschetsen in hoofdstuk 4. Nergens zijn deze niet-politiële bronnen echter expliciet als zodanig aangehaald, en de op deze wijze verkregen informatie is uitsluitend gebruikt ter ondersteuning van aanwijzingen afkomstig van politiebronnen.

3.2.3 Documentaire bronnen

Voor het onderzoek is een drietal categorieën documenten geanalyseerd. Het gaat hierbij om afgesloten opsporingsonderzoek van de recherche, om actuele operationele informatie en om overige documenten.

3.2.3.1 Afgesloten opsporingonderzoek

In de periode 1999-2003 heeft er binnen *Pietersburg* een opeenvolgende reeks grootschalige rechercheonderzoeken plaatsgevonden. Door de betrokkenheid van een groot aantal verdachten en de complexiteit van het geheel bestond het langlopende onderzoek uit acht deelonderzoeken met ieder gemiddeld 13 zaken. Het onderzoek was gericht op de aanpak van verdachten die zich bezig hielden met handel in en productie van verdovende middelen (met name ecstasy). Dit traject had –vanwege de dominante positie van de betreffende delinquenten in het lokale milieu- een hoge prioriteit voor de politie in *Pietersburg*. Voor deze zaak werd een regionaal rechercheteam samengesteld, bestaande uit gemiddeld 18 rechercheurs. De resultaten van deze reeks onderzoeken bieden een goed zicht op de vervaardiging van en handel in synthetische drugs. Hier lag het criminele netwerk dus in feite al klaar voor onze analyse. Bij het rechercheonderzoek werd gebruik gemaakt van verschillende opsporingsmethoden die binnen de bevoegdheden van de politie vallen. Naast dit grote rechercheonderzoek hebben er vanaf 1999 nog drie andere zaken gedraaid: één gericht op inbraak en heling, één op overvallen en één gericht op het dealen van drugs. Wij hebben eveneens kennis genomen van de resultaten van deze opsporingsonderzoeken.

3.2.3.2 Actuele operationele informatie

Actuele informatie werd met name uit het bedrijfsprocessensysteem van het regiokorps gehaald. Mutaties uit dit systeem zijn gedurende de periode juli 2002 – juli 2003 bekeken. In eerste instantie werd gedacht alle aan het bureau *Pietersburg* gemuteerde zaken te kunnen analyseren. Het lastige punt hierbij bleek dat er zeer veel informatie naar boven kwam waarvan de context niet duidelijk was. Dit bleek onwerkbaar, zodat de verzamel- en analysestrategie moest worden aangepast. Er is vervolgens voor gekozen om zaken meer gericht in kaart te brengen. Hierbij zijn de bevindingen van de criminaliteitsbeeldanalyse (CBA) van het korps richtinggevend geweest. Dit CBA laat een tweetal relevante ontwikkelingen zien. Ten eerste werd in toenemende mate vastgesteld dat subjecten van Turkse afkomst actief waren in de aankoop van onroerend goed, voornamelijk voor horecagelegenheden. Deze personen, met relevante antecedenten, opereerden vooral in de binnenstad met naar vermoed werd crimineel verdiende gelden. Ten tweede werd in de CBA gesproken van sterke ‘gevoelens’ en ‘vermoedens’ met betrekking tot personen die werkzaam zijn in de advocatuur of in de notariële wereld, die zich op oneigenlijke wijze zouden inlaten met criminelen. Men spreekt van grootschalige oplichting met onroerend goed, medeplichtigheid aan criminele activiteiten van derden en aanverwante zaken.³⁸ Deze aspecten vormden voor ons aandachtspunten bij het zoeken naar relevante mutaties in de politieregisters. Gedurende de onderzoeksperiode hielden we daarnaast zo goed mogelijk de nieuwe mutaties bij, met name waar het ons reeds bekende locaties betrof. Daarnaast was er dagelijks contact met diverse medewerkers van het bureau, zowel uit de BPZ als van de recherche en bijvoorbeeld de afdeling Bijzondere Wetten. Naarmate het onderzoeksproject binnen het bureau meer bekendheid kreeg kwamen er meer medewerkers langs met tips en opvallendheden.

Bij het in kaart brengen van de georganiseerde criminaliteit in een stad is CIE-informatie van wezenlijk belang. Hierbij doet zich het probleem voor dat het CIE-register (ReZwaCri) slechts voor weinig politiemensen (deels) toegankelijk is. Ons projectteam kreeg ten behoeve van dit onderzoek met schriftelijke goedkeuring van het openbaar ministerie toegang tot het CIE-register. De informatie die wij hieruit verkregen kon om die reden doorgaans niet worden besproken met anderen of worden gebruikt, anders dan ter bevestiging van al bestaande vermoedens. De reguliere recherche levert beter

³⁸ Voor de duidelijkheid: dergelijke indrukken zijn niet gebaseerd op afgeronde opsporingsonderzoeken, maar op signalen vanuit met name de CIE.

toegankelijke documenten af, maar die zijn overwegend de neerslag van reacties op ad-hoc signalen. Hierbij ontbreekt de gewenste continuïteit.

3.2.3.3 Overige bronnen

Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen werd naar aanleiding van zowel afgesloten als lopende onderzoeken extra informatie opgevraagd bij instanties als het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD), de Unit Synthetische Drugs (USD), het kernteam Noord- en Oost-Nederland (gespecialiseerd in onder meer Turkse criminele verbanden), de Kamer van Koophandel, gemeentelijke instanties et cetera. Dit betrof dus informatie als 'op wiens naam staat een bepaald pand', waarvoor kadastrale gegevens werden gecheckt, of 'wie zijn betrokken bij een BV' (na te gaan in het handelsregister). Voor de vraag 'wat is er landelijk bekend over *Pietersburg* qua voertuigcriminaliteit', werd informatie ingewonnen bij het KLPD. Bij de vraag 'hoe verhoudt een specifiek Turks netwerk in *Pietersburg* zich tot de landelijk bekende Turkse netwerken', boden gesprekken met deskundigen van Kernteam Noord- en Oost Nederland enig inzicht. Hierbij moet worden aangetekend dat binnen dit pilot-project niet alle onderzoekstechnieken ten volle konden worden benut. Vanzelfsprekend werden geen opsporingsmethoden ingezet. Ook de mogelijkheden voor informeren bij bijvoorbeeld de Kamer van Koophandel waren beperkt met het oog op de kosten van bevraging en vanwege het gegeven dat voor bepaalde typen bevragingen (bijvoorbeeld: 'welke bedrijven heeft persoon X op zijn naam?') expliciete toestemming van een zaakofficier nodig is.

3.3 Analysemethoden

3.3.1 Analyse opsporingsonderzoeken

Het afgesloten langlopende opsporingsonderzoek werd in vijf stappen geanalyseerd.

Stap 1: om een goed beeld te krijgen van het onderzoek werd per deelonderzoek allereerst het algemene dossier gelezen.

Stap 2: vervolgens zijn per deelonderzoek alle daarbij behorende zakendossiers bestudeerd. De onderzoekers hebben zich hierbij gericht op de locaties en onderlinge netwerken die in de zaken werden genoemd. Om dit vast te leggen werd een apart databestand ontwikkeld.

Stap 3: wat betreft locaties is een onderscheid aangebracht tussen uitsluitend woonadressen en adressen waar (logistieke) 'activiteiten' plaatsvinden. Met dit laatste worden locaties bedoeld waar ontmoetingen tussen personen plaatsvonden, zoals cafés en parkeerplaatsen, of (woon)adressen waar bijvoorbeeld ecstasypillen worden geslagen.

Stap 4: daarna werden alle genoemde locaties uit het gecreëerde databestand in de politieregisters gecheckt. De belangrijkste vraag hierbij was: is dit een bekend adres, en zo ja waarmee en met wie wordt het adres in verband gebracht? Hierbij werd een selectie gemaakt tussen voor het onderzoek relevante en niet-relevante informatie. Met relevante informatie worden hier gegevens bedoeld die inzicht geven in (één van) de kernbegrippen infrastructuur, netwerken of logistiek. Per adres werd ook bekeken in welke wijk van *Pietersburg* dit zich bevindt.

Stap 5: in deze laatste stap werden de gevonden locaties gevisualiseerd op de plattegrond van de stad.³⁹ De resultaten hiervan komen in hoofdstuk 4 aan de orde.

Een lastig punt bij het analyseren van rechercheonderzoek op deze wijze is dat er bij het merendeel van de zaken weinig informatie over locaties staat vermeld. Voor de recherche heeft het vermelden hiervan doorgaans weinig belang. Daar waar het wel gebeurt (bijvoorbeeld op basis van een observatie) is veelal niet bekend wat de functie van die specifieke plek is. Om meer zicht te krijgen op de locaties die in het rechercheonderzoek naar voren zijn gekomen heeft een verdiepingsslag plaatsgehad in de digitale database van het researcheteam. Binnen dit bestand is gezocht op alle locaties met het kenmerk *Pietersburg*; dit leverde 1.600 locaties op. Van deze locaties toont het systeem uitsluitend het adres. Zoals hierboven reeds vermeld, heeft het voor de recherche geen belang om meer informatie over een locatie in te voeren. Dit heeft voor dit project als nadeel dat er geen verdere informatie over het getoonde adres wordt gegeven. Het is dan dus niet bekend of het een woning, café, sportschool of iets anders betreft. Om toch inzicht te krijgen in deze adressen zijn ze in het bedrijfsprocessensysteem gecheckt. Hierbij is gekeken of er met betrekking tot de bewuste locaties indicaties waren van onwettig gebruik. Er is onder meer gelet op herhaalde overlastmeldingen, eigendom van of gebruik door bekende delinquenten en bijzondere voorvallen die de aandacht trekken (zoals bedreigingen en brandstichting). Uiteindelijk heeft deze zoekactie 70 nieuwe adressen opgeleverd. Aanvullende informatie over deze adressen is via gesprekken met de recherche verkregen.

Ter verificatie is er verder binnen de database van het researcheteam ook onder de kopjes Verslagen en Tapgesprekken op 'locatie' gezocht. Dit leverde bevestiging op van adressen die bij de onderzoekers reeds bekend waren. De verdiepingsslag bij de tapgesprekken leverde weinig relevante informatie op aangezien daar veelal locaties eenmalig naar voren kwamen, of het betrof locaties waar een verdachte zich op dat moment bevond. Bijvoorbeeld, persoon 1: "ja, maar waar ben je nu dan?" Persoon 2: "ja ik ben nou op het station maar ga zo naar huis".

In de dossiers van rechercheonderzoeken zijn de precieze naam en adres van locaties overigens niet altijd weergegeven. Waar men elkaar precies ontmoet (in een hotel bijvoorbeeld, waarvan de wetsovertreder de eigenaar kent) blijft dan onvermeld.

3.3.2 Analyse operationeel onderzoek

3.3.2.1 Verdiepingsslagen

Vanwege het pionierskarakter van dit onderzoeksproject is het analyseproces een zaak van 'trial and error' geweest. Afhankelijk van de informatie die vanuit het politieveld in de politiesystemen wordt gemuteerd kunnen sporen al dan niet worden gevolgd. Bepaalde incidenten trekken de aandacht van de analist die het leeuwendeel van het zoekwerk voor dit onderzoek verrichtte.⁴⁰ Eén incident op een bepaalde locatie is niet voldoende, maar als er twee signalen komen zou dat kunnen betekenen dat er ter plaatse wat aan de hand is. Dan wordt het spoor verder uitgelopen op namen en locaties. Waar mogelijk worden deze gekoppeld en worden netwerken in kaart gebracht. Zoals reeds vermeld werd is de

³⁹ Om redenen van herleidbaarheid kan deze plattegrond niet worden afgebeeld.

⁴⁰ In theorie zou het uit oogpunt van intersubjectiviteit beter zijn geweest wanneer meerdere analisten de zoekslagen hadden verricht en elkaar daarbij bovendien over en weer zouden hebben gecontroleerd. Wij waren echter al uitzonderlijk bevoorrecht dat er één zeer ervaren analist beschikbaar was om full-time aan dit onderzoeksproject te werken. Er is steeds gepoogd om toch zoveel mogelijk tot een 'objectieve' manier van kijken en selecteren te komen door intensieve interactie en overleg tussen analist en onderzoekers.

informatie in het bedrijfsprocessensysteem beperkt. In een aantal gevallen is het dan gewenst om de plek fysiek in ogenschouw te nemen. Ter plaatse wordt dan gelet op de omgeving, op voertuigen die bij de locatie staan, op de uitstraling van gebouwen (onderhouden, verwaarloosd, toegankelijk, et cetera), op de aanwezigheid van personen en hun eventuele reactie op personen die stilstaan om een pand bekijken (bijvoorbeeld vijandigheid). Methodologisch geeft deze werkwijze aanleiding tot discussie. Schouwen op deze wijze is noodzakelijkerwijs subjectief en beïnvloed door onder meer ervaring en voorkennis, maar het geeft wel een extra indruk van een bepaalde plek.

Een voorbeeld: er is een kroeg waarvan herhaaldelijk overlast is gemeld. Dan heeft er een brand plaats, gevolgd door verbouwing. Een gesprek met de recherche wijst uit dat er sprake was van brandstichting. Een zoekslag bij de Kamer van Koophandel leert dat de zaak voor de brand van Egyptenaren was en na de brand van Turken. In de mutaties blijkt al eerder aangegeven dat Turken er voor overlast zorgden. Waarnemingen ter plaatse leveren aanvullende indicaties op. Zo begint zich een verhaal af te tekenen.

Een probleem met het gebruik van gegevens uit politieregistraties is dat het erg lastig is om alle relevante informatie met betrekking tot een persoon of locatie uit de registers bijeen te brengen. Zodra de namen en/of adressen als 'vlag' aan de mutatie zijn gehangen komt de informatie er eenvoudig uit. Vaak nemen surveillerende agenten echter niet de moeite om uit een relaas dergelijke gegevens te kenmerken en daarmee vindbaar te maken. Mutaties met betrekking tot bijvoorbeeld een 'foute' kroeg vindt men dus vaak bij toeval, doordat men bijvoorbeeld bij een bekend individu kijkt en diens mutaties naloopt: dan blijken de vechtpartijen zich vaak in die bewuste kroeg af te spelen. Ook wordt er dan bijvoorbeeld over 'de eigenaar' gesproken, zonder dat de (alleszins relevante) naam er bij wordt gevoegd. In een ander voorbeeld wordt bij het ruimen van enkele hennepplantages informatie gemuteerd betreffende een betrokken persoon en adres, maar dit wordt onder de categorie 'informatie overige' gerubriceerd. De logica hierbij is dat in het specifieke geval slechts de restanten van hennepsteelt zijn aangetroffen, en er dus niet zal worden vervolgd voor 'productie verdovende middelen lijst 2 Opiumwet'. Ook hier is de informatie niet gelinkt aan de persoon. Omdat noch de persoon noch de hennep als zoek sleutel kunnen worden gebruikt is de informatie voor analysedoeleinden feitelijk verloren.

Het verschijnsel van de 'verloren' informatie werd overduidelijk toen even buiten de stad een vermoorde Turkse man werd aangetroffen die in het *Pietersburgse* actief was. In eerste instantie was er over hem niet veel te vinden. Hij behoorde niet tot de bekende Turkse criminelen en was niet in beeld bij de afdelingen binnen het regiokorps die zicht hebben op Turkse criminaliteit. Bij verder uitlopen van ons al bekende informatie en het combineren van gegevens kwam er echter een interessant patroon naar voren van iemand die duidelijk in een zwaar crimineel en gewelddadig milieu zat en alleszins aandacht verdiende. Er was veel informatie in de diverse registers opgeslagen, maar die was nooit eerder bijeengebracht en in samenhang gezien.

3.3.2.2 Sociaal-wetenschappelijk onderzoek of opsporing?

Dit pilot-project heeft onder meer tot doel vast te stellen of het onderzoeken van criminele infrastructuur een zinvolle bijdrage kan leveren aan de opsporing, de basispolitiezorg en de beleidsvorming. Hiertoe moest onder experimentele omstandigheden een begrippenkader en analyse-instrument worden ontwikkeld, dat vervolgens direct werd beproefd in een operationele omgeving. Dit alles impliceert dat er verder wordt gekeken dan in traditioneel sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Om die reden hebben de onderzoekers gedurende het gehele project nauw samengewerkt met een criminaliteitsanalist, waarbij wel steeds de verschillende verantwoordelijkheden zorgvuldig gescheiden zijn gehouden. De analist dacht actief mee over de praktische toepasbaarheid van concepten en methoden en was daarnaast onmisbaar bij het bevragen van gegevensbestanden, het doornemen van dossiers en het onderhouden van contacten met politiecollega's.

Het verzamelen van data uit diverse bronnen, waaronder politieregisters, is op zichzelf niet vernieuwend. Tijdens het onderzoek bleek echter bij voortduring dat de aangetroffen gegevens een nadere verdiepingsslag behoeften alvorens zinvol te kunnen worden gebruikt in een analyse van criminele infrastructuur. De onderzoekers en analist hebben daarom gegevens uit uiteenlopende bronnen gecombineerd alsmede zelf actief nieuwe bronnen aangeboord en gegevens verzameld, onder meer door rechercheurs nader te bevragen. Ook hebben zij zelf door ter plaatse op diverse momenten te gaan kijken nadere context-informatie verzameld. In enkele gevallen is daarbij ook kort en in algemene zin gesproken met ter plaatse aanwezige personen zoals horeca-ondernemers en andere middenstanders. In geen van deze gevallen is specifiek geïnformeerd naar criminele handelingen, noch is gesproken over het feitelijke doel van de onderzoekers. De gevoerde gesprekken weken niet af van de *social talk* die van iedere willekeurige aanwezige voorbijganger kan worden verwacht. In geen enkel geval is de op die wijze verkregen informatie doorgegeven of gebruikt voor opsporingsdoeleinden. Wanneer uiteindelijk de analyse van criminele infrastructuur in de politiepraktijk zou worden toegepast en onderdeel zou gaan uitmaken van de gereedschapskist van rechercheurs en analisten, zal het combineren van gegevens en het inwinnen van aanvullende informatie vanzelfsprekend nodig zijn. Om die reden is getracht reeds in deze pilot zo goed mogelijk de operationele realiteit te benaderen zonder de wetenschappelijke ethiek geweld aan te doen.⁴¹ Per saldo kan naar onze overtuiging worden vastgesteld dat wij op vernieuwende wijze sociaal-wetenschappelijk onderzoek hebben verricht. Immers zijn er aan de hand van gedocumenteerde methodieken data verzameld vanuit een conceptueel kader, vertrekkend vanuit eerder criminologisch gedachtegoed. Daarbij zijn geen opsporingshandelingen verricht, noch zijn de verzamelde gegevens voor opsporingsdoeleinden gebruikt. Wel heeft de verkregen informatie bijgedragen aan een verdere ontwikkeling van begrippen en instrumentarium dat zowel voor sociaal-wetenschappelijke als meer beleidsmatige en zelfs operationele doeleinden van belang is.

3.3.3 Betrouwbaarheid en validiteit

In dit onderzoek zijn via diverse respondenten en instanties en uit velerlei bestanden gegevens verzameld. Het betreft hier zowel objectieve, verifieerbare als meer subjectieve data. Om gefundeerde uitspraken te doen over de criminele infrastructuur in *Pietersburg* is het van belang om zo goed mogelijk inzicht te verschaffen in de betrouwbaarheid van de verkregen gegevens. Daarom hebben de onderzoekers gebruik gemaakt van een methode die tot voor kort door de CIE gebruikt werd om betrouwbaarheid van informatie te beoordelen: het zogenoemde 4 x 4 evaluatiemodel.⁴² Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de betrouwbaarheid van de bron en de betrouwbaarheid van de verkregen gegevens. De classificatie van de betrouwbaarheid van de bron en gegevens is als volgt.

Bron:

- A: Geen twijfel over de betrouwbaarheid van de bron, of de bron is in het verleden in alle gevallen betrouwbaar gebleken

⁴¹ Dit onderzoek is, zoals al het werk van de Onderzoeksgroep van de Politieacademie, uitgevoerd met inachtneming van de Gedragscode Politieonderzoek. Deze Gedragscode is op verzoek bij de Politieacademie verkrijgbaar.

⁴² Recentelijk is binnen het CIE-domein een nieuw format voor het zwacri-informatierapport in gebruik genomen. Het 4x4 systeem is hierbij vervangen door een meer verfijnde set van tabellen. Hierover kan om veiligheidsredenen niet worden gepubliceerd. Voor de doeleinden van dit onderzoek voldeed het 4x4 systeem nog uitstekend.

- B: De bron is in het verleden in de meeste gevallen betrouwbaar
gebleken
- C: De bron is in de meeste gevallen onbetrouwbaar gebleken
- X: De bron is nog niet eerder gebruikt, of er is enige twijfel over
betrouwbaarheid of competentie

Gegevens

- :
- 1: Het gegeven is juist zonder enige twijfel
- 2: Het gegeven is door de bron zelf waargenomen
- 3: Het gegeven is niet door de bron zelf waargenomen, maar wordt
bevestigd door andere informatie
- 4: Het gegeven is niet zelf door de bron waargenomen, en wordt niet
bevestigd door andere informatie

Door de codes van bron en gegevens te combineren ontstaat het 4 x 3 evaluatiemodel.

Bron	Gegevens			
A:	1	2	3	4
B:	1	2	3	4
C:	1	2	3	4
X:	1	2	3	4

Bij alle verzamelde data kan telkens worden weergegeven op welk niveau van het evaluatiemodel het zich bevindt. Informatie in deze rapportage van de politie afkomstig waarvan de betrouwbaarheid niet expliciet is aangegeven, heeft de code A1.

Een manier om zicht te krijgen op de betrouwbaarheid is het combineren van informatie verkregen uit verschillende bronnen (een vorm van triangulatie). Wanneer bijvoorbeeld vanuit verschillende bronnen een pand als mogelijk crimineel pand wordt genoemd zal deze informatie als redelijk betrouwbaar (code B3) worden bestempeld. De onderzoekers hanteren hierbij het criterium dat de informatie uit minimaal twee van elkaar onafhankelijke bronnen afkomstig moet zijn.

Zelfs als er 'harde' informatie is over bijvoorbeeld iemand's relatie tot bepaalde panden, dan nog doen er zich complicaties voor. Zo blijkt het in de opsporingspraktijk lastig om bezit, feitelijk eigendom, invloed en controle ten aanzien van bepaalde bedrijven en onroerende zaken bewezen te krijgen. De Kamer van Koophandel biedt vrijwel nooit uitkomst als een crimineel er op uit is om bezit te verhullen. Het belang van zulke verhulling is evident: bij inbeslagnames blijft dergelijk bezit gevrijwaard, en in het dagelijks leven wordt de feitelijke eigenaar niet bekend als een vermogend persoon. Vaak lukt het wel om uit tapgesprekken, observaties en uitspraken van derden op te maken dat er sprake is van invloed of feitelijk eigendom, maar dan staat er nog niets op papier. Het bedrijf in kwestie staat immers op naam van een stroman, tussenpersoon of ontraceerbare buitenlandse juridische entiteit. Pas bij een zoeking kunnen tastbare bewijzen worden geleverd die de rechterlijke toets kunnen doorstaan: op schrift gestelde afspraken,

rekeningen die stelselmatig door de feitelijke eigenaar worden betaald en dergelijke. Dergelijke zoekingen vinden in de regel echter pas plaats bij de afsluiting van een opsporingsonderzoek.

In de uiteindelijke rapportage zijn om redenen van leesbaarheid geen betrouwbaarheids coderingen opgenomen. Informatie betreffende plaatsen of individuen wordt vermeld als "er zijn aanwijzingen": het gaat dan om meerdere signalen, bijvoorbeeld van een eigen waarneming van politiepersoneel, een getuigenverklaring, een aangifte of een bericht van een informant. De kwalificatie "er is vastgesteld" duidt op onderzoeken in een register, zoals het Handelsregister of de politieregisters, dan wel een directe waarneming van politiepersoneel.⁴³ Wanneer van iemand wordt aangegeven dat hij een criminele betrokkenheid heeft, een delinquent is of een misdaadondernemer (iemand die op meer bedrijfsmatige wijze onwettige activiteiten verricht) betekent dit dat er strafrechtelijke veroordelingen aan die kwalificatie ten grondslag liggen. Wanneer iemand tot de 'penoze' of 'onderwereld' wordt gerekend zijn er niet alleen veroordelingen, maar ook actuele en vastgestelde contacten met andere habituele wetsovertreders die tezamen een 'sociale cirkel' vormen, van waaruit relaties zijn te leggen met een substantieel deel van de professionele en georganiseerde criminaliteit in de regio (Klerks 2000a: 75). Andere aanduidingen spreken voor zich.

In verband met de vertrouwelijke status van dit onderzoek is ervoor gekozen om voornamelijk politiebronnen te raadplegen. Hierdoor kon niet intensief gebruik worden gemaakt van andere informatiebronnen zoals van gemeentelijke diensten, vastgoedhandelaren, middenstanders et cetera. Dit brengt vanzelfsprekend beperkingen met zich mee. Daarbij is de selectie van relevante onderzoeksgegevens in eerste instantie verricht door één misdaadanalist. Het spreekt voor zich dat deze uitgangspunten consequenties hebben voor de gevolgde onderzoeksmethode, de betrouwbaarheid en validiteit van onderhavig onderzoek. Door het politieperspectief en de gegevensselectie door één persoon, zijn de verzamelde gegevens en bevindingen niet zonder meer generaliseerbaar maar vooral van toepassing op de stad *Pietersburg*. Door op systematische wijze de gevolgde methode en (mogelijke) indicatoren te beschrijven, ambieert dit pilot-project een methode te ontwikkelen die breder toepasbaar is voor andere (middelgrote) steden in Nederland.

3.3.4 Data analyse

In dit explorerende en kwalitatieve onderzoek zijn de dataverzameling en de analyse daarvan als het ware geïntegreerd, doordat gedurende het proces periodes van dataverzameling en data-analyse elkaar afwisselden. In de vorige paragrafen is specifiek per dataverzamelmingsmethode beschreven hoe de analyse heeft plaatsgevonden; in deze paragraaf gaat het om het overkoepelende niveau. Wat moet de analyse opleveren?

Het resultaat van de analyse is onder meer een lijst met kenmerken per thema, oftewel een concrete operationalisering van de kernthema's sociaal netwerk, logistiek en infrastructuur. Hierbij ligt zoals bekend in dit onderzoek de nadruk op de fysieke infrastructuur. Er is inzicht gewenst in welke mate de genoemde kenmerken bevorderlijk c.q. remmend werken ten aanzien van het zich voordoen van criminaliteit. Dit geldt niet alleen specifiek voor *Pietersburg*, maar meer in het algemeen; het is immers de bedoeling om het uiteindelijke analysemodel ook in andere steden te kunnen gebruiken. Zoals eerder is vermeld, is er naar gestreefd om een generaliseerbaar model te ontwikkelen dat breder toepasbaar is.

⁴³ Ook een 'directe waarneming' van een betrouwbare functionaris vormt op zichzelf nog geen bewijs. Zo kan bijvoorbeeld op die manier worden vastgesteld dat twee mensen herhaaldelijk contact hebben, maar wat zulke contacten inhouden en de betekenis daarvan is zonder toegevoegde informatie nog niet vast te stellen.

De algehele procedure is als volgt. Allereerst is er op basis van literatuur en eerder verricht onderzoek in het vorige hoofdstuk een werkdefinitie geformuleerd. Deze definitie is vervolgens 'getoetst' aan de empirisch verzamelde data, de interviews en documenten. De aanvankelijke opzet was dat deze toetsing twee afzonderlijke (visuele) 'plaatjes' van de stad zou opleveren. Enerzijds de criminele infrastructuur van *Pietersburg* volgens de politie en anderzijds de criminele infrastructuur volgens de andere instanties. Verwacht werd dat deze beelden deels met elkaar zouden overlappen, maar deels ook niet aangezien de politie over andersoortige informatie beschikt dan bijvoorbeeld een gemeentelijke instantie. Het eindproduct is de combinatie en integratie van deze visies: dit zou een complementair beeld opleveren ten aanzien van de criminele infrastructuur van de stad. In de praktijk bleken de interviews met respondenten van buiten de politie echter te weinig specifieke informatie op te leveren om meer dan een fragmentarisch beeld te kunnen schetsen. Zodoende is afgezien van de vergelijkende en integrerende slagen en is volstaan met het vervaardigen van twee beschrijvingen van de criminele infrastructuur in *Pietersburg*. Het gaat daarbij om een specifieke, van namen en adressen voorziene rapportage voor politieke doeleinden, opgesteld door de analist, en een abstracte versie met primaire aandacht voor de conceptuele en meer algemeen geldige bevindingen, die nu voor u ligt.

3.4 Begeleidingscommissie

Vanuit de Commissie Politie en Wetenschap als opdrachtgever is voor dit onderzoek een begeleidingscommissie ingesteld. Deze is gedurende de onderzoeksperiode en na afloop daarvan een vijftal malen bijeen geweest teneinde de onderzoeksopzet, voortgangsrapportages en het concept-eindrapport te bespreken. De ledenlijst hiervan zou zicht kunnen geven op de onderzoekslocatie, zodat de leden anders dan gebruikelijk niet met naam en toenaam kunnen worden vermeld. De geanonimiseerde lijst is opgenomen als Bijlage 3.

4 Resultaten

4.1 Systematiek

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het empirisch onderzoek binnen het pilotproject op voornamelijk abstracte en conceptuele wijze belicht. Waar dit zinvol lijkt wordt door middel van casuïstiek verheldering gebracht. In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens aan de orde:

1. De stad, wijken en buurten globaal geschetst;
2. De historische context wat betreft criminaliteit in de afgelopen decennia;
3. Een overzicht van aangetroffen locaties (de criminele en criminele gebruikte infrastructuur);
4. Een schets van criminele samenwerkingsverbanden, voor zover van belang in relatie tot de infrastructuur;
5. De relevante logistieke arrangementen.

Grondstoffen maken als zodanig geen onderdeel uit van de criminele infrastructuur, zodat er hier slechts summier aandacht aan is besteed en dan nog alleen voor zover van toepassing (met name bij verdovende middelen). Omdat in dit onderzoek de nadruk ligt op het aspect fysieke infrastructuur wordt aan de elementen 'netwerken/organisatie' en 'logistiek' alleen aandacht besteed voor zover dit nodig is om het belang van het element 'infrastructuur' te kunnen verduidelijken. Verder bleek het niet opportuun om dit hoofdstuk strikt volgens bovenstaand stramien in te richten, omdat afzonderlijke bedrijfstakken het meest begrijpelijk in samenhang kunnen worden beschreven. De vier elementen (mensen, plekken, logistiek en grondstoffen) komen echter indien relevant steeds aan de orde.

In *Pietersburg* lijkt het bovenste segment van de aangetroffen criminaliteit (in de zin van ernst en complexiteit) vooral verbonden te zijn aan de handel in harddrugs en aan vormen van organisatiecriminaliteit.⁴⁴ In het middengebied gaat het vooral om de exploitatie van hennepplantages, de straathandel in verdovende middelen, de illegale verkoop van vuurwerk, et cetera. We rapporteren daarom eerst in algemene zin over locaties en mensen en daarna over de in omvang belangrijkste aangetroffen categorieën in de bovenste en middensegmenten, namelijk achtereenvolgens de horeca, Turkse criminele bedrijvigheid, de cannabiseconomie, synthetische drugs en de rol van buurthuizen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting en enige conclusies.

4.2 Stedelijke structuur

De stad *Pietersburg* heeft circa 100.000 inwoners. Het gaat hierbij om een gemengde bevolking van autochtonen behorende tot de arbeidersklasse en middenklasse, een groeiende allochtone populatie (ruim 20%) met veelal een lage sociaal-economische status, en een groot aantal studenten aan het hoger onderwijs. Geografisch gezien is *Pietersburg* als volgt te kenschetsen.

⁴⁴ De mate van 'ernst' van criminaliteit is geoperationaliseerd aan de hand van de strafbedreiging, waarbij het bovenste segment betrekking heeft op delicten waarop een mogelijke gevangenisstraf staat van zes jaar of langer. Het 'middengebied' van de criminaliteit heeft betrekking op de categorie die daar wat betreft strafbedreiging onder valt, d.w.z. de categorie van twee tot zes jaar gevangenisstraf. 'Complexiteit' heeft voor het bovenste segment betrekking op misdrijven gepleegd door meerdere daders, met een werkwijze die arbeidsdeling en vormen van voorbereiding en organisatie vergt.

- Het centrum, met een woon-, winkel- en uitgaansfunctie, is deels autoluw gemaakt;
- De oude volksbuurten rondom het centrum herbergen een voornamelijk autochtone bevolking;
- Naoorlogse nieuwbouw buiten het centrum omvat veel hoogbouw. Hier komen veel van de nieuwe Nederlanders terecht: het betreft wijken met zeer veel nationaliteiten;
- Nieuwbouwwijken uit de jaren zeventig aan een deel van de stadsrand, met een gemengde bevolking;
- Diverse industrieterreinen, waarvan de belangrijkste aan het water liggen;
- De buitenrand van de stad: agrarisch en recreatief gebied.

Er is een diversiteit aan bedrijventerreinen, zowel centraal als meer perifeer gelegen. Deels gaat het daarbij om grote, oudere industrieën en deels zijn het gemengde terreinen met zowel grote als kleinere bedrijven. Er zijn ook kleinschalige bedrijventerreintjes. Een deel van deze industriële zones maakt een onverzorgde indruk. De stad is ontsloten door goede snelweg- en spoorverbindingen. Op betrekkelijk korte afstand liggen grotere steden.

Wat het criminologisch beeld van de commune criminaliteit betreft kent *Pietersburg* de typische stedelijke problemen die zich ook elders in Nederland voordoen. De stad staat niet bekend als een gemeente met een opvallend hoge criminaliteit. Wat betreft de veelvoorkomende criminaliteit is vastgesteld dat er jaarlijks circa 10.000 aangiften van misdrijven worden gedaan; de trend is stijgende.⁴⁵ Fietsendiefstal vormt er een groot probleem, maar ook andere vormen van vermogendelicten baren zorgen, met name in het (semi-)openbare domein. Straatroof bijvoorbeeld neemt de laatste jaren zeer sterk toe. Een deel van de criminaliteit wordt veroorzaakt door de ruim honderd veelplegers die gemiddeld jaarlijks worden aangehouden. Iets minder dan de helft van hen staat als harddruggebruiker geregistreerd. Bij de veelplegers is etniciteit geen opvallende factor. Via de efficiënte railverbindingen komt een aanzienlijk deel van de veelplegers uit nabijgelegen grote steden. In *Pietersburg* is men zich er van bewust veel last te hebben van de criminele overflow uit die metropolen: ruim de helft van de delicten in *Pietersburg* wordt gepleegd door personen van buiten de stad. In het stadscentrum, en vooral rond het station, vindt straathandel in harddrugs plaats. In de categorie jeugdcriminaliteit vallen Marokkaanse jongens in het bijzonder op: in de leeftijdsgroep 18-24 jaar wordt jaarlijks circa 10% van alle Marokkanen aangehouden als verdachte.⁴⁶ De stad kent voorts een paar dozijn hinderlijke en overlastgevende jeugdgroepen.

4.3 Historische context

Pietersburg staat niet bekend als een criminele stad, maar over de lokale onderwereld is uit oude kranten, dossiers en herinneringen van (voormalige) politiemensen wel een historisch beeld te schetsen. In de jaren zeventig en tachtig bestond de criminaliteit voornamelijk uit geweldsmisdrijven, inbraken, overvallen, huiselijk geweld en suicide. Vanaf begin jaren tachtig werd het drugsgebruik in de horeca openlijker en massaler. In die periode draaiden er kleinere onderzoeken op de handel in pillen. Verder waren er enige

⁴⁵ Deze informatie is ontleend aan de Wijkveiligheidsscan 2002 van de politie, die is gebaseerd op het Herkenningsdienstsysteem (HKS).

⁴⁶ Hierbij is een 'brede' definitie van etniciteit aangehouden: geboorteland, nationaliteit of geboorteland van één der ouders is bepalend.

clandestiene goktenten en een illegale lotto. In dezelfde periode kende de stad nogal wat mannen die hun geld verdienden door prostituees voor zich te laten werken. Door het strenge bordeelbeleid was dat in *Pietersburg* zelf niet mogelijk, zodat men noodgedwongen de dames te werk stelde in de rosse buurt van een nabijgelegen grote stad. De aldaar reeds gevestigde relaxondernemers stelden dat niet op prijs, en de hieruit voortvloeiende brouille bracht een aanzienlijke verharding van de *Pietersburgse* souteneurs met zich mee.

Deze heren manifesteerden zich ook met veel nadruk in het uitgaansleven van de *Pietersburgse* binnenstad, hetgeen de politie bracht tot het nemen van stevige maatregelen. Nadat onder meer leden van bepaalde criminele families een horecaverbod werd opgelegd keerde geleidelijk de rust terug. De *Pietersburgse* onderwereld had inmiddels echter de effectiviteit van geweld en intimidatie ervaren. De geweldservaringen maakten volgens door ons geïnterviewde politiemensen de overstap naar het plegen van overvallen gemakkelijker, en ook begaf men zich in de georganiseerde handel in hard- en soft drugs. In dat stadium, eind jaren tachtig, werd de lokale onderwereld volgens rechtermensen uit die tijd gedomineerd door enkele grote families uit twee achterstandswijken. Verder waren er enige tamelijk grote ondernemers betrokken bij dit milieu. Zij spelen vermoedelijk een rol op de achtergrond: sommigen van hen flaneren toen en ook nu nog openlijk met hun criminele contacten.

In de jaren negentig werd de zich ontwikkelende georganiseerde drugscriminaliteit in *Pietersburg* aanvankelijk met rust gelaten: veel voorkomende criminaliteit gepleegd door verslaafden kreeg voorrang. Halverwege de jaren negentig startte de regionale recherche twee grootschalige onderzoeken op (onder meer) *Pietersburgse* subjecten, gevolgd door een lokaal gevestigd, maar centraal ondersteund langdurig onderzoeksproject. Alras bleek hoezeer de lokale penoze zich zowel landelijk als internationaal was gaan manifesteren. Een deel van de lokale organisatoren belandde uiteindelijk in detentie en zal de komende jaren geleidelijk weer terugkeren in de samenleving. Andere, vooralsnog buiten schot gebleven wetsovertreders zetten hun activiteiten nog voort.

4.4 Categorieën locaties

Bij het inventariseren van de criminele infrastructuur in *Pietersburg* kwamen de hiernavolgende categorieën naar voren. In de vertrouwelijke infrastructuurrapportage zijn deze herkenbaar en per buurt beschreven, omdat dit het meest bruikbaar is uit oogpunt van zowel strategisch beleid als tactische planning en uitvoering. In dit geanonimiseerde rapport ligt een categorale bespreking meer voor de hand. Een zevental categorieën is onderscheiden.

- *Open locaties*: wetsovertreders spreken voor vluchtige ontmoetingen en de overdracht van goederen met regelmaat af op specifieke grote parkeerplaatsen langs de snelweg, maar ook in het centrum. Ook zouden synthetische drugs volgens meerdere CIE-bronnen in de kofferbak van auto's op openbare parkeerplaatsen worden bewaard. Dit zijn in zekere zin Lofland's *protective public places*. De grootte en onoverzichtelijkheid van de terreinen, de drukte en de anonimiteit bieden hier bescherming.
- *Woningen*: deze dienen als bergplaatsen voor wapens en drugs, voor het inrichten van hennepplantages en als steunpunten in logistieke zin (bijvoorbeeld wanneer een pillenmachine wordt opgeborgen in de kelderbox van de burens). Verder dienen woningen uiteraard ook als woonruimte voor wetsovertreders. Een bepaalde woning kan –zo blijkt– gedurende vele jaren door opeenvolgende delinquenten gebruikt worden: net zoals bij 'gewone' mensen blijft een huurwoning in zo'n geval binnen

een bepaalde groep, doordat middels onderhuurconstructies er steeds vrienden en bekenden enige tijd gebruik van maken.

- *Horecavoorzieningen*: het is evident dat bepaalde café's, koffiehuisen, coffeeshops, restaurants en clubs een cliëntèle aantrekken die om aandacht vraagt bij het inventariseren van criminaliteit. Soms is er dan een relatie te leggen met de eigenaar van het betreffende etablissement, maar het komt ook voor dat het management in het geheel geen relatie heeft met de stamgasten, anders dan de gastheerfunctie die inherent is aan het horecawezen. Nog vaker is van buitenaf niet vast te stellen of er alleen een sociale relatie of ook zakelijke banden een rol spelen. De indeling verwijtbare en niet-verwijtbare betrokkenheid is dus niet altijd eenduidig te maken.

In de categorie 'niet vast te stellen mate van betrokkenheid' vonden we bijvoorbeeld bepaalde afspreekplekken in het criminele landschap. Zo werd een bekend en luxueus hotel in *Pietersburg* door een beroepsmatige wetsovertreder met regelmaat als 'kantoorplek' gebruikt waar hij relaties in audiëntie ontving. Verderop stonden dan de volgende bezoekers te wachten.

- *Buurthuizen*: deze fungeren als 'hangplek' voor de jongeren in een wijk of stadsdeel, maar bleken met regelmaat ook door wat oudere recidivisten als *hang-out* te worden gebruikt. Er vindt rekrutering plaats en er is sprake van het vestigen van een invloedssfeer c.q. van territoriumgedrag.⁴⁷ Lokale drugshandel werd vastgesteld, evenals diverse incidenten in de openbare ordesfeer.
- *Het midden- en kleinbedrijf* (anders dan horeca): ook in deze categorie vinden we zowel rechtstreeks betrokken als niet-verwijtbare faciliterende bedrijven. Middenstanders leken direct betrokken bij criminaliteit, al was dit lastig te bewijzen.⁴⁸

In *Pietersburg* is door ons niet vastgesteld dat sportscholen duidelijk onderdeel uitmaken van een criminele infrastructuur. In de stad zijn meerdere sportscholen gevestigd, waarvan –niet verrassend– ook criminelen als klant gebruik maken. Uit onderzoek komt naar voren dat men frequent afspreekt "op de sportschool", waarmee diverse scholen worden bedoeld. Hier worden zaken besproken, voorwerpen afgegeven, hormoonpreparaten gebruikt enzovoorts. Van een duidelijke invloedssfeer of ronselpraktijken ten behoeve van informele ordehandhaving in de horeca of criminele incasso lijkt echter geen sprake, al schijnt bij één sportschool een telg uit een notoire familie wel enige invloed te hebben.⁴⁹ Er zijn voorts geen aanwijzingen aangetroffen van infiltratie van het amateurvoetbal door het criminele milieu. Wel is er een duidelijke voorkeur aan te geven vanuit de autochtone penoze voor een bepaalde lokale amateurclub, waar velen zelf voetballen of als bezoeker komen.

Wel bleken enige andere kleinere(re) bedrijven in rechercheonderzoeken in beeld te zijn gekomen als 'suspecte locaties', overigens zonder dat het kwam tot concrete bewijsvoering of vervolging. De videothekenbranche leek bijvoorbeeld voor wetsovertreders een

⁴⁷ Onder 'rekrutering' wordt hier verstaan: iemand door het uitnodigen tot feitelijk handelen trachten te bewegen tot het aangaan van niet-vrijblijvende verbindingen met een crimineel samenwerkingsverband.

⁴⁸ Noodzakelijke vermijding van herleidbaarheid noopt bij dit onderdeel helaas tot een geringe mate van precisering.

⁴⁹ Onder 'notoir' wordt hier verstaan: berucht, in de zin van bij politie en binnen de betreffende criminele constellatie algemeen bekend staand als betrokken zijnde bij stelselmatige ernstige wetschendingen, veelal gedocumenteerd in de vorm van criminele antecedenten.

aantrekkelijke bedrijfstak. Meerdere delinquenten bezitten of bezaten een eigen videotheek, al dan niet in *Pietersburg*. Dit bood hen allerlei mogelijkheden om bijvoorbeeld illegale spelcomputersoftware aan de man te brengen.

Een eigenaar bleek een goede bekende van wetsovertreders op alle niveaus. Deze ondernemer onderhoudt met hen ook zakelijke contacten en kocht bijvoorbeeld een terrein waar korte tijd later een ecstasylab wordt aangetroffen; directe betrokkenheid wordt vermoed, maar is niet bewezen. In het verleden kocht deze figuur verduisterde apparatuur op van delinquenten; hij wist bij vervolging echter steeds de dans te ontspringen. Samen met andere min of meer dubieuze ondernemers investeert hij in diverse projecten binnen en buiten *Pietersburg*.

Grote(re) bedrijven: Er zijn bij een viertal bedrijven in de categorie midden- tot grootbedrijf activiteiten opgetekend die in de context van criminele infrastructuur van betekenis zijn.⁵⁰

Zo was één bedrijf criminelen behulpzaam bij het bestellen van grondstoffen voor synthetische drugs zoals aceton en mierenzuur. Strikt genomen betreft het hier geen verboden producten, maar ze komen wel voor op een lijst van stoffen waarvan een verklaring van bona fide doorlevering vereist is. Uit tagesprekken bleek dat de eigenaar van het bedrijf wist van de criminele bedoelingen van zijn afnemers, maar er voor koos om tegenover de politie zijn mond te houden.

Een andere situatie betreft een conglomeraat van bedrijven die groot zijn in vastgoed. De eigenaren hiervan onderhouden van oudsher aantoonbare en intensieve contacten met de lokale onderwereld, maar maken inmiddels door hun omvangrijke vermogen deel uit van het gevestigde bedrijfsleven en verleenden bijvoorbeeld financiële steun aan een landelijke politieke partij.

Bijzondere locaties: In *Pietersburg* bevinden zich verscheidene ongeregelde bedrijventerreintjes. Op deze plaatsen zijn diverse sporen van illegaliteit aangetroffen: een ecstasylaboratorium, afvalmateriaal van de productie van synthetische drugs et cetera.

Op een –in afwachting van toekomstige ontwikkelingen– al lange tijd grotendeels braakliggend terrein nabij het stadscentrum zijn meerdere grote locaties aan te wijzen die fungeren als criminele infrastructuur. In de eerste hiervan is in voorbije jaren tweemaal een grote hennepplantage opgerold; ten tijde van het onderzoek was hier een bedrijf gevestigd met een directeur van wie aanwijzingen bestaan met betrekking tot handel in verdovende middelen. De tweede locatie betreft een gebouw waar meermalen grote hennepplantages zijn aangetroffen met steeds nieuwe katvangers. In de derde locatie is een vervoersbedrijf gevestigd, waarover aanwijzingen bestaan van heling van gestolen goederen, het bestaan van een hennepplantage, alsmede herhaalde gevallen van intimidatie en bedreiging.

Een klein woonwagenkamp aan de rand van de gemeente heeft een reputatie van omgekate auto's en van het verlenen van hand- en spandiensten aan lokale delinquenten. Dit terreintje lijkt een soort van 'schoolpleinfunctie' te vervullen: bekende recidivisten drinken er 's ochtends koffie en treffen elkaar in een quasi-sociale en ongedwongen omgeving, waar men bovendien niet in de gaten loopt.

In de bovenstaande schets gaat het slechts om de aanduiding en korte illustratie van categorieën locaties die zijn te plaatsen binnen de criminele c.q. crimineel benutte infrastructuur. Hierbij moet bovendien de kanttekening worden geplaatst dat het onderzoek zich noodgedwongen beperkte tot hetgeen zich afspeelde in de stad *Pietersburg* zelf. Moderne wetsovertreders zijn echter niet aan hun woonplaats gebonden, en dat werd herhaaldelijk duidelijk zonder dat we precies in beeld konden brengen wat daarvan de consequenties zijn. Bij een omvangrijk rechercheonderzoek in *Pietersburg* viel bijvoorbeeld op dat een groot deel van de locaties die in beeld kwamen als zijnde in gebruik bij het criminele samenwerkingsverband, buiten de stad was gelegen. De rechercheurs gaven aan dat de basis van dit samenwerkingsverband weliswaar nog altijd in *Pietersburg* ligt, maar

⁵⁰ Voor het bepalen van de grootte van een bedrijf is de bij het CBS gebruikelijke indeling gehanteerd, waarbij een bedrijf met tien tot honderd medewerkers als 'middenbedrijf' en daarboven als grootbedrijf geldt (Kloek s.a.: 7).

dan hun zakelijke en deels ook hun sociale activiteiten verderop liggen. Als mogelijke oorzaak geeft men aan dat de dadergroep zich bewust is van de scherpe aandacht die hun werk bij de politie heeft en dat zij zich daarom zowel zakelijk als in sociaal opzicht bij voorkeur buiten de stad begeven. Ze kunnen beschikken over veel geld, zijn mobiel en zoeken sowieso hun afzet (in casu vooral synthetische drugs) door heel Nederland en daarbuiten.

Wat betreft de conceptuele duiding kan worden vastgesteld dat criminele arrangementen (zoals gedefinieerd in paragraaf 2.3) in de vorm van zowel gelegenheids- dader- als faciliterende structuren aangetroffen. Bezien vanuit de eigenaren van onroerend goed is er sprake van diverse gradaties van betrokkenheid en verwevenheid. We zien binnen de criminele en crimineel benutte infrastructuur van *Pietersburg* zowel Lofland's 'protective public places' als de diverse 'screens' die Wood onderscheidt (beiden aangehaald in hoofdstuk 2).

4.5 De netwerken

Enkele eerder geïntroduceerde grote ondernemers zijn volgens politie-informatie al lange tijd dominant aanwezig in het *Pietersburgse* milieu, maar zij zijn vooralsnog niet rechtstreeks te koppelen aan ernstige strafbare feiten. Hoewel dus de informatiepositie ten aanzien van hen in strafrechtelijke zin problematisch is, vormen zij een dusdanig in het oog springende invloedsfactor dat hun bestaan niet in dit relaas mag ontbreken.

Concreet gaat het om een drietal figuren. Locaties die met hen in verband worden gebracht zijn: bordelen in twee provincies; een reeks horecavestigingen; bedrijfsruimten en woningen in *Pietersburg* en elders; aanzienlijk industrieel eigendom in *Pietersburg* en omgeving. Het gaat tezamen om honderden locaties. Het kunnen beschikken over deze infrastructuur vormt de machtsbasis van deze ondernemers met –zoals veelvuldige politiewaarnemingen bevestigen– uitstekende relaties in de georganiseerde criminaliteit.

Los van deze voorbeelden kwam in rechercheonderzoeken in beeld hoe zware wetsovertreders in allerlei winkels en bedrijven mensen kennen die zich desgevraagd bereid tonen om dingen te regelen of te leveren. Het sociale netwerk van deze delinquenten blijkt via familie en kennissen zeer uitgebreid en wordt met regelmaat ingezet om tijdelijke logistieke of infrastructurele faciliteiten te regelen. Dergelijke contacten komen soms op haast toevallige wijze tot stand.

Zo bleek een secretaresse in een bedrijf een oude vlam te zijn van een bepaalde delinquent. De twee komen elkaar tegen en over en weer wordt handel aan elkaar gegund bij wijze van vriendendienst, hetgeen resulteert in het faciliteren van criminele activiteiten.

De wetsovertreders in dit onderzoek lijken een voorkeur te hebben voor dit soort klusjes-relaties omdat het zakendoen zich op die manier binnen de min of meer vertrouwde kring kan voltrekken: contact met vreemden kan worden vermeden. In de stad *Pietersburg* kent men elkaar vaak wel van vroeger uit de uitgaanswereld, het zakendoen et cetera. Een enigszins vergelijkbaar geval illustreert wederom de manier waarop lokale wetsovertreders gebruik maken van en samenwerken met 'cleane' ondernemers.

Een keurige zaak behoort toe aan een vanouds gunstig bekend staande ondernemersfamilie. Verscheidene vooraanstaande drugscriminelen hebben met regelmaat telefonisch en vriendschappelijk contact met de winkel, waarbij vooral over niet-criminele zaken, namelijk de handelswaar van de betreffende firma lijkt te worden gesproken. Niets opvallends, tot de politie op zeker moment een tabletteermachine voor het vervaardigen van synthetische drugs aantreft in een loods die door de keurige ondernemer is gehuurd. Hij zou de loods aan de bekende drugscriminelen hebben doorverhuurd en toont zich zeer verbaasd over hetgeen is aangetroffen.

Een volgend voorbeeld: op een gegeven moment verdwijnt door politie-ingrijpen een stempelmaker uit de roulatie, inclusief zijn stempels. De afnemer van een grote partij ecstasytabletten eist echter dat daar een specifiek stempel op komt. Er wordt dan een ander 'mannetje' gevonden. Deze vakman kan na werktijd in het bedrijf waar hij werkt de instrumenten gebruiken om een nieuw stempel te maken.

In dezelfde categorie valt een bedrijf waarvan het management meewerkte aan het bewust aan drugshandelaren leveren van precursormaterialen voor synthetische drugs.

Er zijn ook veel figuren die zo nu en dan hand- en spandiensten verrichten in de drugslogistiek, maar die in het dagelijks leven in loondienst werken of zelf een bedrijfje hebben. Deze freelancers nemen dan even vrij voor een transportje of transactie. Dit illustreert de enigszins geïmproviseerde wijze waarop in deze criminele milieus wordt geopereerd.

De sociale netwerken die wetsovertreders onderhouden en kunnen aanboren bestaan niet uitsluitend uit handige leveranciers en goedgeplaatste figuren. Bij het werken aan dit project verbaasden de onderzoekers zich over de steeds weer opduikende crimineel *angehauchte* figuren die voor de zoveelste keer in een horecapand met een roemrucht verleden een nieuwe zaak willen beginnen. Steeds opnieuw wordt de vergunning geweigerd op grond van antecedenten en reputatie. De vraag komt dan op: waarom probeert de eigenaar van een dergelijk pand, die immers langere tijd geen huurpenningen ontvangt, geen 'brandschone' beginnend ondernemer hiervoor te interesseren? Deze vraag is lastig te beantwoorden zonder de betrokkenen zelf te spreken, maar het ligt voor de hand te veronderstellen dat er maar in beperkte mate sprake is van een vrije keuze. De kleinere onroerend goed-eigenaar, zeker wanneer deze zich zelf aan de rand van het criminele circuit beweegt, is bij zijn zoektocht naar kandidaten min of meer aangewezen op kringen van personen die wel een gokje willen wagen met een 'besmette' tent in een bedenkelijke omgeving. De veronderstelling dat de pandeigenaar ook zou kunnen kiezen uit een verzameling 'nette' ondernemers is wellicht onjuist: hij heeft geen toegang tot de daarvoor geëigende netwerken zoals van de Rotary en de Kamer van Koophandel.

Voorts viel bij het in kaart brengen van de sociale bewegingen van bekende grote misdaadondernemers op dat sommigen van hen ook min of meer frequent contact onderhielden met figuren uit de wereld van de straatcriminaliteit.

Dit bleek bijvoorbeeld doordat toonaangevende figuren uit de *Pietersburgse* onderwereld een postadres aanhielden in een opvanghuis voor alcohol- en drugsverslaafden.⁵¹

Sociale mobiliteit brengt de meer succesvolle wetsovertreders er soms toe te gaan verhuizen naar een meer representatieve locatie. Dat was lange tijd niet zo: gedurende het onderzoek was nog na te gaan hoe mannen die inmiddels de middelbare leeftijd naderen en nu in de betere wijken of een Vinexlocatie wonen, in de jaren tachtig en negentig nog bij elkaar in de volkswijk zaten waar ze waren geboren. Het ook nu nog actieve sociale netwerk is daarmee voor een deel een buurtnetwerk, en via achterblijvende familie houdt men toegang tot deze infrastructuur (kelderboxen als bergplaatsen en dergelijke).⁵²

In de portieken waar voorheen Hollandse jongens van de vlakte verbleven hebben nu uitheemse delinquenten domicilie gekozen. In één geval verhuisde wapenhandelaar 'Arie' en kwam zijn vakgenoot 'Ali' op de trap wonen.

De verhuizing naar een buitenwijk maakt overigens niet iedereen gelukkig.

Een zware jongen die vanuit een volkswijk was verhuisd naar een nieuwbouwwijk net buiten de stad klaagde bij de politie zijn nood over de onzekerheid die dat bij hem teweeg bracht. Hij was recentelijk bedreigd door concurrenten en gaf aan dat hij in zijn oude wijk geen moment bang zou zijn geweest: op eigen terrein maakten zulke figuren geen schijn van kans, want iedereen let daar op elkaar. Nu in de nieuwe doorzonwoning is hij echter volstrekt anoniem. De burens weten nagenoeg niets van hem en van enige rugdekking is geen sprake.

⁵¹ We ontdekten dit min of meer bij toeval: het adres was ons al bekend als overlastplek toen we het aantroffen bij een bekende crimineel. Een zoekslag op dit adres in het BPS produceerde vervolgens honderden namen, waaronder zeer bekende criminelen.

⁵² Dat lokale, relatief homogene gemeenschappen een zekere mate van onderling vertrouwen kennen en daarmee een basis kunnen verschaffen voor discreet clandestien opereren van haar leden is recent onder meer genoteerd door Von Lampe en Johansen (2004: 107).

Bij wetsovertreders onderling zorgt men vaak wel enigszins voor elkaar, ook al zijn er geen rechtstreekse zakelijke relaties.

Zo werd een grote misdaadondernemer aangehouden, waarna diens bodyguard in contact treedt met een bedrijfje aan de rand van de stad waar veel jongens van de vlakte komen. Een van de aanwezigen informeert of er nog wat moet worden opgeruimd. Vervolgens wordt enig belastend materiaal naar het betreffende bedrijfsterrein gebracht voor tijdelijke opslag.

4.6 De Hollandse horeca

Probleemschets

Aan de hand van de geschiedenis van notoire probleemkroegen is het mechanisme van locatiegebonden criminaliteit goed te illustreren. Bepaalde café's die al vanaf de jaren zestig voor veel overlast zorgen zijn inmiddels vele keren in andere handen overgegaan. Toch blijven de overlast en achterliggende criminaliteit steeds bestaan.

Pietersburg kent enige discotheken, waarvan de grootste vooral een autochtoon publiek trekt. Van deze zaak is niets crimineels bekend: 'iedereen' komt daar en men heeft stevige portiers in dienst, maar dat is op zichzelf niet opmerkelijk. Een tweede discotheek trekt voornamelijk een allochtoon publiek. Deze gelegenheid heeft een ongunstige reputatie. Er vindt veelvuldig drugshandel plaats waarvan de (autochtone) eigenaar geheel op de hoogte is. Deze figuur is bekend in criminele kringen. Er zijn meerdere aanwijzingen van zijn persoonlijke betrokkenheid bij illegitieme activiteiten, zoals het exploiteren van hennepplantages.

In de Hollandse horeca zorgde ruim een dozijn bedrijven ten tijde van de onderzoeksperiode of in het recente verleden vaak voor problemen of fungeerde als regelmatige ontmoetingsplek voor wetsovertreders.⁵³ Het merendeel van deze gelegenheden wordt gefrequentieerd door stelselmatige wetsovertreders. Ongeveer de helft van de eigenaren van de betreffende gelegenheden is op enigerlei wijze betrokken (geweest) bij criminaliteit.

Conclusies

Verscheidene van de betreffende kroegen worden gedreven door personen die wel bekend zijn bij de politie, maar die zelf geen ernstige antecedenten hebben. Pas in een recent rechercheonderzoek naar de handel in verdovende middelen werd duidelijk dat deze mensen facilitaire ondersteuning verleenden, onder meer door het verbergen van goederen.

Er zijn dus nogal wat Hollandse horecagelegenheden in de stad die op de een of andere wijze de aandacht van de recherche trekken. Dit is echter niet vreemd als wordt bedacht dat de levensstijl van veel delinquenten hen frequent naar de biertap voert. Bovendien zijn zij deels aangewezen op ontmoetingsplaatsen zoals café's omdat (naar in sommige gevallen is gebleken) hun vrouw thuis geen ongemanierd bezoek wil ontvangen. Daarbij zijn kroegen plaatsen waar de politie ten dele zicht op heeft door observatie, telefoontaps, informanten of anderszins. Zodoende krijgen zij vermelding in de registers en daarmee in een inventariserend onderzoek als dit. Wanneer we per saldo kijken naar de relatief beperkte kring van bekende grotere autochtone wetsovertreders in *Pietersburg*, dan valt op dat met één uitzondering men voor zover bekend geen rechtstreeks belangen in de horeca heeft. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat zichtbaar bezit in de vorm van bijvoorbeeld een horecavestiging iemand kwetsbaar maakt voor incasso-activiteiten, nog los van het gegeven dat 'onverklaarbaar vermogen' de aandacht van fiscus en opsporing kan trekken. Het bleek tijdens dit onderzoek (en ook in eerdere onderzoeken elders in Nederland) vrij gebruikelijk dat delinquenten onderling schulden te vereffenen hebben,

⁵³ Het noodzakelijke vermijden van herkenbaarheid verhindert hier nadere precisering.

waarover vaak onenigheid bestaat. Wanneer dan doortastende figuren als incassomedewerkers worden ingehuurd, vinden die in een kroeg of eetgelegenheid een voor de hand liggend aangrijpingspunt voor vernieling of overname.

Wat de allochtone horeca met criminele signalen betreft gaat het vooralsnog vooral om horecazaken in handen van Turkse ondernemers. Deze worden hierna behandeld in de bredere context van Turkse bedrijvigheid.

4.7 Turkse bedrijvigheid

Probleemschets

Zoals overall in Nederland is ook in *Pietersburg* een sociaal-demografisch veranderingsproces gaande, waarbij de autochtone bevolking geleidelijk wordt aangevuld met c.q. vervangen door uitheemse bevolkingsgroepen. In sommige wijken is het straatbeeld hierdoor ingrijpend aan het veranderen. De middenstand verandert mee: vooral Turkse ondernemers zijn actief in het overnemen van horecagelegenheden en winkels. Sommige van die bedrijven worden gekenmerkt door een cliëntèle dan wel door uitbaters met duidelijk criminele inslag.⁵⁴ Wat de horeca betreft vallen enkele etablissementen in het bijzonder op.⁵⁵

Een notoir café dat steeds voor veel overlast zorgt, kwam enkele jaren geleden in Turkse handen. Het ging hierbij vermoedelijk om een vijandige overname: er was brandstichting in het spel. Het café begon als nevenvestiging van een ongunstig bekend staande kroeg in een nabijgelegen grote stad en wordt via schijnbeheer gedreven. De kroeg wordt vooral bezocht door Turken uit diezelfde grote stad. Voor een niet onbelangrijk deel betreft het lieden die bij de politie bekend zijn vanwege verdovende middelenhandel, vuurwapenbezit, mishandeling en huiselijk geweld. Veel personen zijn actief in het Turkse illegale koppelbazen- en uitzendgebeuren. Sommige nachtelijke bezoekers zijn zelf eigenaar van ongunstig bekendstaande Turkse kroegen of koffiehuisen in de eerdergenoemde grote stad. Enkelenszins CIE-subject. De eigenaren c.q. exploitanten van dit café passen zelf goed in dit profiel, met een reputatie van vuurwapengeweld, intimidatie, ripdeals en handel in heroïne. De feitelijke eigenaar trad enige tijd geleden als formele eigenaar terug, kort nadat hij was aangehouden met een vuurwapen in de broekband en het telefoonnummer van een grote heroïnehandelaar elders in het land in zijn agenda. Een wat minder geprofileerd persoon werd naar voren geschoven als nieuwe eigenaar, maar de oorspronkelijke man verklaarde maanden later zelf tegenover de politie nog altijd de echte eigenaar te zijn. Enkele maanden later verschenen twee koppelbazen ten tonele die het formele beheer gingen voeren. Ook op andere manieren komen er bij de politie aanwijzingen binnen dat het café een centrum is van drugshandel, wapengeweld en prostitutie.

Een aantal andere Turkse horeca-ondernemingen trekt ook de aandacht in verband met criminele activiteiten; hiervan twee voorbeelden.

Van een Turks café in het centrum zijn er aanwijzingen van schijnbeheer, waarbij de feitelijke eigenaar onder meer betrokken zou zijn geweest bij afpersing en vuurwapenhandel.

Van een volgend Turks café zijn er aanwijzingen van illegaal gokken. De als agressief bekend staande feitelijke eigenaar is CIE-subject en zou beschikken over een vuurwapen. Van hem wordt betrokkenheid vermoed bij drugshandel. Het schijnbeheer wordt in dit geval door zijn vriendin gevoerd.

De drie als meest ongunstig bekend staande Turkse kroegen in *Pietersburg* staan in nauwe relatie met elkaar, en met een even dubieus café in een nabijgelegen grote stad. Men komt

⁵⁴ In ons onderzoek is vanwege de noodgedwongen primaire focus op politie-informatie voornamelijk aandacht besteed aan vormen van criminaliteit die traditioneel in de belangstelling staan. Hoewel er onder meer gesproken is met de sociale recherche is er betrekkelijk weinig aandacht besteed aan bijvoorbeeld fraude en mensensmokkel. In *Pietersburg* lijken deze branches ook minder duidelijk aanwezig dan in de nabijgelegen grote steden. Er kwamen wel signalen binnen dat in bepaalde Turkse horecazaken Oost-Europese dames als prostituee zouden werken. Ook zou een bezoeker van een dergelijk café zijn woning hebben onderverhuurd aan illegale werknemers voor de tuinbouw.

⁵⁵ Gelegenheden die uitsluitend in de politieregisters voorkomen in verband met overlast zijn hier niet vermeld.

bij elkaar over de vloer, knapt klusjes op, doet (drugs)boodschappen en heeft dezelfde drugsleveranciers.

Samenvatting en conclusie

Samenvattend is het beeld van het crimineel besmette deel van de Turkse horeca er een van een florierende markt waarin schijnbeheer haast regel is. De (feitelijke) eigenaren hebben in de regel vuurwapenantecedenten. Verder vinden we over hen frequent mutaties betreffende huiselijk geweld (agressief tegen hun vrouw), veel verkeersproblemen door asociaal rijgedrag en geweldsantecedenten. Van meerdere door Turken gedreven eethuizen is bekend of wordt vermoed dat familieleden betrokken zijn bij handel in en transport van heroïne.

Het beeld van Turkse georganiseerde criminaliteit dat nu vanuit dit onderzoeksproject kan worden geschetst was eerder niet beschikbaar, doordat informatie gefragmenteerd of in het geheel niet werd vastgelegd en nooit met elkaar in verband werd gebracht. Dit niet optimaal functionerende politieke informatieproces kwam duidelijk aan het licht in een opsporingszaak rond een aangetroffen vermoorde Turkse man, waaraan al in hoofdstuk 3 werd gerefereerd.

Het is nagenoeg ondoenlijk om relevante informatie met betrekking tot zwaar criminele Turken systematisch in de politieregisters te vinden, waardoor er bij een incident onvoldoende vanuit een overzicht kan worden gewerkt. Van allerlei mensen komen bij gelegenheid wel signalen binnen dat ze met zwaar criminele zaken bezig zijn, maar dit verdwijnt weer in de processen verbaal achter de mutaties. Het zou helpen wanneer mensen van wie bekend wordt dat er vuurwapenantecedenten, harddrugs en dergelijke spelen, een 'oormerk' zouden krijgen. Alleen op die wijze ontstaat er enig zicht op de wereld van de (in dit geval Turkse) georganiseerde criminaliteit.

De vraag is aan de orde waarom *Pietersburg* een groeiend aantal Turkse kroegen kent, waarvan er nogal wat een kwetstieuze reputatie hebben. De groei van het aantal mensen van Turkse herkomst in de stad is op zichzelf onvoldoende verklaring, omdat andere groepen eveneens groeien maar (afgaande op politiegegevens) veel minder actief zijn in de horeca en daarbij minder crimineel gedrag vertonen. Bovendien is de groei veel sterker dan verhoudingsgewijs zou mogen worden verwacht. Het lijkt er op dat de Turken, doordat velen van hen al sinds decennia in Nederland zijn gevestigd, veel meer dan andere allochtone groepen inmiddels bedreven zijn geraakt in het ondernemen in de horeca. Bovendien verkeren Turkse mannen vanuit hun cultuur meer buitenshuis onder elkaar. *Pietersburg* biedt daarnaast in vergelijking met de grote stad voor bij de politie bekende inwoners daarvan het voordeel dat men zich wat anoniemer in het uitgaansleven kan bewegen.

De belangrijkste verklaring voor met name de Turkse café's die tot diep in de nacht zijn geopend moet echter volgens meerdere zegslieden vooral worden gezocht in het liberale openingsregime voor de *Pietersburgse* horeca. Dat maakt het bezit van een café aantrekkelijk. Ook in een uitgaanswijk in een nabijgelegen grote stad –met een strikt gehandhaafd sluitingstijdenregime– is evenwel een sterke toename van Turkse café's vast te stellen. Het gaat hierbij om forse investeringen. Een aanvullende hypothese is dan ook dat de ruime beschikbaarheid van geld door winsten uit de heroïnehandel het vestigen van horecabedrijven vergemakkelijkt, waarbij de ondernemingen overigens zelf weer kunnen worden aangewend voor het witwassen van drugsgeld.

4.8 De cannabis-economie

Achtergrond

Een van de sectoren waaraan dit onderzoeksproject aandacht heeft besteed is de lokale cannabiseconomie: de hennepplantages, grow shops en coffeeshops in de gemeente *Pietersburg*. Hierbij kan de vraag worden gesteld of het gaat om daadwerkelijke criminele arrangementen die als georganiseerde criminaliteit zijn aan te merken, of om 'gewoon' crimineel handelen. Bovenkerk en Hogewind (2002) kenschetsen deze deels ondergrondse economie als een nieuwe loot aan de boom van de georganiseerde criminaliteit. Zij schatten dat er in Nederland ten minste zo'n 5.000 hennepkwekerijen van meer dan geringe omvang zijn (2002: 258-262). Naast de bevoorrading van de kleine 800 Nederlandse coffeeshops en alternatieve binnenlandse distributiekkanalen zou een groot deel van de oogsten worden geëxporteerd. Deze gezaghebbende criminologische duiding van de cannabis-bedrijfstak maakt het interessant om in *Pietersburg* te bezien in hoeverre het georganiseerde karakter inderdaad kan worden vastgesteld, en of er hierbij sprake lijkt van een criminele infrastructuur.

Volgens Bovenkerk en Hogewind lijkt het er sterk op dat hennepplantages bij particulieren deels door organisaties worden opgezet. In zulke gevallen worden de stekjes aangeleverd, de kweekruimte ingericht inclusief de doorgaans illegale stroom-aftap, en wordt ook de oogst in ontvangst genomen. De organisatie -die veelal zou werken via één of meer grow shops- investeert, maar het uiteindelijke risico bij mislukking van de oogst, diefstal of inbeslagname ligt bij de particulier. Dit productiemodel lijkt sterk op de pré-kapitalistische *cottage industry* zoals die in de achttiende eeuw in Engeland bestond.⁵⁶ Hennepplantages voorzien naar schatting van Bovenkerk en Hogewind in zo'n driekwart van de binnenlandse consumptie. Daarnaast wordt echter het merendeel van de opbrengst naar het buitenland geëxporteerd. Dit is zeer lucratief: goede nederwiet brengt bijvoorbeeld in Groot-Brittannië het dubbele op van de gangbare Nederlandse kiloprijs van ruim € 2.000,-.

Beleid

Evenmin als in de meeste gemeenten had de aanpak van hennepteelt ten tijde van het onderzoek prioriteit in *Pietersburg*. Het openbaar ministerie en de lokale recherche pakken dergelijke zaken alleen op als men er niet omheen kan: er zijn dan hardnekkige klachten, men 'struikelt' over een plantage in de loop van een onderzoek of krijgt meerdere harde tips.⁵⁷ Wanneer er in zo'n geval een plantage wordt opgerold ontbreekt echter de tijd of motivatie om in verder onderzoek te investeren. De aangehouden huurder of anderszins betrokkene neemt vrijwel steeds de schuld op zich: het was ongelukkigerwijs de eerste oogst, men wilde zijn geluk eens beproeven en heeft alles zelf gedaan. Een enkele keer verklaart een aangehouden persoon meer over betrokkenen achter de schermen.

De klassieke smokkel van hasj uit Noord-Afrika en het Midden- en Verre Oosten is, doordat de nederwiet ongekend populair is geworden, tegenwoordig van veel minder betekenis dan in het begin van de jaren negentig. In die tijd werkten vanuit *Pietersburg* verscheidende smokkelaars van nationale faam.

Een tweetal samenwerkende hasj-ondernemers liep in die tijd een keer stevig tegen de lamp in een groot rechercheonderzoek. Zij bleven echter in de jaren daarna stug in dit vak doorgaan. Jaarlijks komen bij de recherche aanwijzingen binnen dat de heren nog altijd actief zijn met transporten, maar doordat andere prioriteiten om voorrang vragen wordt hier nooit actie op ondernomen. Lokale politiemedewerkers in *Pietersburg* hebben geen idee meer van de werkelijke nering van beide ondernemers. CIE-matig is echter bekend dat deze hasjbaronnen nog altijd rustig in de luwte opereren.

Informatiebronnen

⁵⁶ Zie ook Bovenkerk en Hogewind (2002: 113).

⁵⁷ Het Nederlandse beleid inzake cannabisteelt lijkt recentelijk te kenteren: de georganiseerde teelt krijgt van het OM een hogere prioriteit. Bij de recherche is een soort draaiboek voor de stelselmatige aanpak van hennepplantages samengesteld, en er zijn standaardformulieren ontwikkeld voor het berekenen van illegaal verkregen opbrengsten en dergelijke. Ook worden betrapte huurders in een aantal gevallen ontruimd.

Gegevens over hennepplantages, grow shops en de betrokkenheid van zwaardere categorieën wetsovertreders waren niet zonder meer uit de politieregisters te destilleren. De informatie werd door ons uit verschillende soorten bronnen gehaald. De hierbij gevolgde werkwijze is beschreven in bijlage 3.

Resultaten

Een analyse van de verzamelde empirische gegevens over het pilotgebied *Pietersburg* levert de volgende bevindingen op.⁵⁸ Wat de omvang van plantages betreft kunnen we de volgende indeling maken:

- kleine plantages: tot 200 planten;
- middelgroot: 200 tot 500 planten;
- groot: meer dan 500 planten.

In omvang en mate van professionaliteit verschilden de inrichtingen nogal. De indeling in thuiskwekers, grote zelfstandige thuiskwekers en bedrijfsmatige grootproducenten, die Bovenkerk & Hogewind (2002: 115 ff.) gebruiken lijkt in *Pietersburg* niet goed toepasbaar, omdat de frequent aangetroffen figuur van de door derden geronselde huisteler er niet goed in tot zijn recht komt. Wij kwamen vanuit de praktijk tot de volgende indeling.

1. Echte huisteler: verbouwt voor eigen gebruik en levert het eventuele surplus aan vrienden;
2. Calculerende huisteler: teelt soms ook voor eigen gebruik maar vooral als aanvulling op het inkomen;
3. Pseudo huisteler: deze is geronseld door derden en stelt vaak zijn woning, schuur et cetera ter beschikking. De opstelling wordt doorgaans door de organisator verzorgd, de pseudo-teler ontvangt een vergoeding voor het faciliteren;
4. Bedrijfsmatige telers: zij ronselen kweekruimtes bij de pseudo-telers of exploiteren grotere plantages in bedrijfsruimten en dergelijke. Veelal is er iemand aanwezig die een huur- of gebruikscontract op naam heeft en bereid is als katvanger te fungeren.

Hoewel we dus in *Pietersburg* al deze varianten aantreffen, valt de eerste categorie niet op. Deze veroorzaakt zelden overlast, en het landelijke OM-beleid is er op gericht hen met rust te laten. Categorie B behoort soms tot de lokale penoze; zijn tuintje kan worden beschouwd als een uiting van zijn opportunistische levenshouding. De categorieën C en D zitten binnen de netwerken van de georganiseerde criminaliteit.

In het jaar 2002 werden in *Pietersburg* <15> hennepplantages opgerold, waarvan <3> kleine, <5> middelgrote en <7> grote plantages. Er werden gedurende dat jaar ruim 10.000 planten in beslag genomen, plus ruim 5 kilo geplukte toppen. Niet van alle plantages was precies bekend hoeveel er in beslag was genomen, onder meer doordat soms een andere opsporingsdienst het onderzoek deed. Gedurende de eerste acht maanden van 2003 werden er <9> plantages aangetroffen: <3> kleine, <3> middelgrote en <3> grote inrichtingen. Verder werden er over de gehele periode vanaf januari 2002 9

⁵⁸ Met het oog op de noodzakelijke anonimisering zijn –zoals eerder vermeld– precieze namen en locaties weggelaten. Ook zijn (om herleidbaarheid naar een korpsjaarverslag te voorkomen) gegevens hier en daar aangepast, echter zonder de wezenlijke inhoud en onderlinge verhoudingen anders voor te stellen. Aangepaste getallen en bedragen zijn (onder meer op de volgende pagina) aangegeven door <>.

meldingen in relatie tot cannabisverbouw in het BPS aangetroffen waarop geen succesvolle actie is gevolgd, meestal omdat de aanwijzingen onvolledig waren of er onvoldoende opsporingscapaciteit voorhanden was.

Enkele voorbeelden van omstandigheden bij het aantreffen van diverse categorieën hennepplantages kunnen hier illustratief werken. Er zijn in de onderzochte periode (van 1-1-2002 tot 1-9-2003) nogal wat waarnemingen gedaan van oogsten van hennepplantages. In sommige gevallen gebeurt die oogst niet door de 'rechthebbende' eigenaar of beheerder.

Zo trof de politie na een inbraakalarm een bekende inbreker aan met een vuilniszak, waarin vijf kilo verse hennetoppen zaten. Die had de man zojuist ontvreemd uit een plantage in de directe omgeving. Op het getroffen adres vond de politie een plantage aan, waarvan alle toppen waren verwijderd.

Meerdere rechercheurs in *Pietersburg* menen dat er nogal eens plantages worden geript, en dat er vooral om die reden steeds vaker boobytraps worden gebruikt.⁵⁹ Van die diefstallen wordt echter nooit aangifte gedaan, en dergelijke zaken zijn dan ook door ons niet aangetroffen.

Om een beeld te schetsen van de diverse verschijningsvormen van de aangetroffen wietteelt volgen hier enkele voorbeelden, ontleend aan de politieregisters en aangevuld met mondelinge toelichting van betrokken dienders.

Bij een persoon die met huisuitzetting wegens huurschuld wordt geconfronteerd, treft de politie een plantage aan met bijna 400 planten. De huurder verklaart dat alles is geregeld door medewerkers van een grow shop. De betreffende personen verklaren desgevraagd echter van niets te weten en worden verder niet vervolgd.

Bij een ruimte met 500 planten wordt een katvanger aangetroffen. De man is volgens verbalisanten "te dom om koud van warm water te onderscheiden". Hij weet dan ook niets verstandigs te zeggen over planten, koolstoffilters en dergelijke, maar neemt zonder aarzelen alle verantwoordelijkheid op zich. Er wordt niet verder gerechercheerd.

Bij een man van wie bekend is dat hij in de pillenhandel zit wordt bij voertuigcontrole een kleine hoeveelheid verdovende middelen en een vuurwapen aangetroffen. Wanneer daarop zijn woning wordt doorzocht vinden de dienders onder meer acht hennepplanten.

Een bijzondere opsporingsdienst valt een grote loods binnen op een industrieterrein waar reeds meerdere malen plantages werden ontmanteld. Na korte tijd verschijnen enige auto's ter plaatse met daarin personen van Aziatische herkomst, die gealarmeerd zijn. Iedereen wordt aangehouden. Enig doorrechercheren levert een katvangerconstructie op: de katvanger verklaart drie huurcontracten te hebben getekend. Hij zou hiervoor een jaar lang 500 Euro per maand hebben ontvangen. Hij wilde niet nader verklaren over de ruwe klanten uit een naburige grote stad voor wie hij in dit geval als katvanger fungeerde.

Ook op andere manieren komen politiemensen in *Pietersburg* in aanraking met de ondergrondse cannabisconomie.

Surveillanten ruiken bij een voertuigcontrole een sterke wietlucht. De inzittende heren maken een vermoeide indruk en overall op hun camouflagekleding en in het voertuig worden resten van hennetoppen aangetroffen. Ook heeft men allerlei tuingereedschap voorhanden. Dit alles levert op zichzelf echter onvoldoende grond op voor aanhouding. Nadat de tuiniers zich niet bereid toonden verdere vragen te beantwoorden zijn zij heengezonden. Korte tijd later wordt bij een volgende controle de kennismaking hernieuwd: in de wagen van een van hen wordt ditmaal de instructieve videoband 'How to Grow Weed' aangetroffen.

⁵⁹ De uitdrukking 'rippen' (uit het Zuid-Nederlands: 'een vlotte snede maken', maar ook het U.S. *slang*, waar een *rip-off* staat voor diefstal en bedrog) heeft betrekking op diefstallen en berovingen, vooral van criminelen onderling. Het komt niet voor in de bekende woordenboeken van het Bargoens (Köster Henke 1906; Van Bolhuis 1937; Roskam 1948 in Sanders en van der Sijs s.a.; Endt 1982. Zie evenwel Moormann 1934, p. 398: 'rip': verloren, weg). Als 'junkietaal' wordt het in gedrukte vorm voor het eerst aangetroffen in de jaren tachtig (De Coster 1992: 98).

Ten minste één soortgelijk incident met andere onderschepte 'plukkers' die moeten worden doorgelaten werd in 2003 in *Pietersburg* gemeld.

Betrokkenen

In veel gevallen kan bij gebrek aan uitvoerig politieonderzoek niet worden vastgesteld wie er precies betrokken zijn bij ontmantelde hennepplantages. Toch ontstaat er door het combineren van gegevens en aanwijzingen uit de diverse zaken wel een beeld.

Eén samenwerkingsverband zou zich bewegen rond één van de grow shops. Er zijn meerdere verklaringen, deels anoniem en deels van teleurgestelde planters, over de betrokkenheid van dit verband bij verscheidene plantages. Degenen die zulke plantages in hun woning laten inrichten zouden hier een maandelijkse vergoeding voor ontvangen of per oogst worden betaald.

Een tweede groep zou zijn ontstaan rond de persoon van een invloedrijke horeca-ondernemer. Er zijn talrijke aanwijzingen en constatering die in de richting van diens stelselmatige betrokkenheid bij hennepplantages wijzen. Er zijn M-meldingen, waarnemingen van hennep-afval en lege dozen van ventilatoren op hem te herleiden, en in een verhuurd pand van de ondernemer is een professionele kwekerij aangetroffen. Ook anderszins zijn er duidelijke indicaties van banden met de georganiseerde criminaliteit. Er lijken personele relaties te bestaan met de eerder omschreven groep rond de grow shop.

Naast deze twee vermoedelijke samenwerkingsverbanden zijn er nog aanwijzingen voor het bestaan van twee groepen met een uitheems karakter, die personen die zich in een financieel kwetsbare positie bevinden en/of die aan drugs verslaafd zijn onder druk zouden zetten om een plantage in hun woning toe te staan. Zij zouden hun activiteiten overigens niet beperken tot *Pietersburg*.

Bij diverse ontmantelingen is de betrokkenheid van een half dozijn afzonderlijke personen vastgesteld die ieder voor zich een stevige reputatie hebben in het criminele milieu. Voorts is er een ruime verzameling meelopers en opportunisten waargenomen die fungeren als klusjesman, katvanger, ripper, knipper of gelegenheidgever. Van enkelen van hen wordt een structurele betrokkenheid bij het wietgebeuren vermoed: dit zijn de mensen die frequent plantages opzetten, de bouwers en installateurs. Net als bij Bovenkerk en Hogewind (2002: 43-50) kwam in de door ons bestudeerde dossiers naar voren dat de technische installaties opvallende overeenkomsten vertoonden, hetgeen een vorm van organisatie doet vermoeden. Overigens hebben niet alle wiettelers een criminele achtergrond.

Handelaren in onroerend goed, huisjesmelkers en particuliere verhuurders kunnen een rol spelen als gelegenheidsgevers van hennepkweek. Uit de inventarisatie van plantages komen frequent verhuurders naar voren die zich beroepen op onwetendheid over wat hun huurders zoal uitspoken. Minstens vier ondernemers hebben in de rol van verhuurder te maken gehad met plantages, terwijl zij duidelijke relaties onderhouden met de lokale penoze.

Dit brengt ons op de figuur van de 'verkenner': de *spotter* of aanbrengrer.

In *Pietersburg* en omgeving zijn enkele onroerend goed *scouts* actief die makelaars en handelaren attenderen op terreinen en panden die vanuit een speculatiemotief interessant zijn. Eén van deze figuren verklaarde bij gelegenheid te werken voor de "grote jongens" in *Pietersburg*. Er kon worden vastgesteld dat hij op provisiebasis hand- en spandiensten verleende aan een grote vastgoedmagnaat en aan een lokale makelaar in een hypotheekfraudezaak van enige jaren terug. Meer actueel worden banden vermoed met een persoon die goed thuis is in de lokale onderwereld.

Dergelijke personen speuren voortdurend de vastgoedmarkt af, op zoek naar geschikte locaties voor hennepplantages en dergelijke. Ter illustratie van het functioneren van zo'n 'verkenner' kan het volgende voorbeeld dienen. Van deze constructie zijn allerlei variaties aangetroffen.

Er werd een persoon aangehouden in een onderzoek naar synthetische drugs, die ook verklaarde over zijn betrokkenheid bij de hennepcultuur. Naast zijn werk voor de ecstasy-organisatie deed deze figuur ook nog eigen zaken. Zodoende kwam hij in contact met een huizenhandelaar. Die laat hem

Rapportage pilotproject criminele infrastructuur

panden opknappen, waarbij hij in een deel van het pand dat hij aan het opknappen is een weedplantage mag neerzetten. De opbrengst deelt hij met de huizenhandelaar.

Sommige spotters fungeren ook zelf als katvanger.

Een regionaal bekende vastgoedondernemer die regelmatig kwekers zou tippen aangaande geschikte locaties heeft vroeger zelf te maken gehad met de cannabiseconomie.

Over een andere in *Pietersburg* bekende ondernemer die meerdere panden rond de stad bezit, bestaan eveneens aanwijzingen van betrokkenheid bij grootschalige hennepcultuur.

Locaties

In het kader van dit onderzoek zijn relevante locaties en hun specifieke kenmerken vanzelfsprekend van belang. Omdat toeval een belangrijke factor is bij het oprollen van hennepplantages, is een evenredige spreiding van aangetroffen plantages over de gehele stad niet te verwachten. Toch is er een zekere logica te vermoeden. Het gros van de hennepplantages (of verdenkingen daarvan op grond van waarnemingen en tips) is verspreid over de wijken. Er zijn echter hogere concentraties in twee naast elkaar gelegen oude volkswijken. Hier vinden we een achttal locaties op de kaart, plus een M-melding over georganiseerde exploitatie van hennep.

Het is denkbaar dat de aanwezigheid van een grow shop in deze omgeving hieraan debet is. Over deze ondernemer in agrarische innovatie zijn zoveel signalen gevonden dat betrokkenheid bij het exploiteren van kwekerijen alleszins aannemelijk is.

Wat voorts opvalt is het nagenoeg niet aantreffen van hennepplantages in een verderop gelegen oude volkswijk. Mogelijk dat de gesloten cultuur van de wijkbewoners hierbij een rol speelt. Wijkagenten gaven aan dat zij hier juist veel kwekerijen vermoeden. Er zouden nogal wat zolders zijn 'vertuind', wat onder meer werd afgeleid uit het gesleep met plaat- en timmermateriaal. Deze agenten noemden als negatief effect van de ondergrondse kweekcultuur het sociale en criminele isolement, waardoor kinderen geen vriendjes thuis kunnen ontvangen en al vroeg een soort zwijgplicht krijgen opgelegd. Ook komt het voor dat moeders de kinderen alleen laten, omdat zij elders een kwekerij moeten onderhouden of onttoppen.

Wanneer woningen een plantage herbergen worden daarvoor vaak kelders, zolders en schuurtjes gebruikt. Bij de ontdekking van dergelijke locaties speelt vaak het toeval een rol: hinderlijk blaffende honden, binnentredende deurwaarders, stank en wateroverlast brengen de politie ter plaatse. De huurder of gebruiker van de woning kan de plantage op eigen verantwoordelijkheid draaien, waarbij vriendjes eventueel kunnen helpen bij de installatie. Vaak stelt zo'n huurder of gebruiker echter slechts tegen vergoeding een deel van zijn woonruimte beschikbaar, waarna anderen de kwekerij opzetten en eigenaar van de opbrengst zijn.

Het overzicht van de kwekerijen in *Pietersburg* geeft aanleiding om een onderscheid aan te brengen. Alle kleine en middelgrote plantages die in woningen waren ondergebracht behoren aan bewoners, huurders of gebruikers uit de stad zelf. Hoewel zij mogelijk voor anderen werken, is daarmee de relatie met *Pietersburg* duidelijk. Er is ook een aantal grotere plantages ontdekt waarbij lieden van buiten *Pietersburg* een bedrijfsruimte huren of gebruiken. Hier komen dadergroepen in beeld die ruimtes zoeken voor hennepplantages en (al of niet toevallig) ook in *Pietersburg* uitkomen. Op die manier wordt de infrastructuur van *Pietersburg* verbonden met criminele netwerken die niet per se met de *Pietersburgse* penoze in verband staan.

Wanneer we de aangetroffen inrichtingen samenvattend bekijken, kunnen worden onderscheiden:⁶⁰

1. *locaties met een industrieel karakter* (cluster van business units op een industrieterreintje nabij de binnenstad, waar grote en overwegend oude bedrijfspanden zijn gevestigd);
2. *gelegenheidslocaties* (bedrijfsruimten die tijdelijk leeg staan door faillissement, huuropzegging en dergelijke);
3. *Pietersburg* kent tot slot enkele al eerder genoemde *ongeregelde terreinen* die zich goeddeels aan regulier toezicht onttrekken en die door de rommelige architectuur van de schuurtjes en loodsjes zeer geschikt zijn voor hennepcultuur en andere ongeregelde bezigheden.

Wat overigens opvalt is dat op bepaalde adressen meerdere malen door de politie wietplantages worden aangetroffen. Dit komt overeen met de bevindingen van Bovenkerk en Hogewind (2002: 41, 49). Voorts was bij enkele van de locaties waar hennepplantages werden opgerold extra beveiliging aanwezig bestaande uit zware deuren, een extra hek, verzwaard hang- en sluitwerk en dergelijke. Dit gold overigens ook voor de (flat)woningen van enkele criminelen: we constateerden camera's, verzwaarde deuren, prikkeldraad en andere inbraakwerende voorzieningen. Wanneer gebruik werd gemaakt van kelderboxen bij kennissen werd juist geprobeerd deze zo onopvallend mogelijk te laten zijn. Hier dus geen verstevigde deuren en sloten: achter een bordkartonnen kelderboxdeurtje van een goedkope huurflat kan dan voor een kapitaal aan verdovende middelen liggen opgeslagen.

Naast de locaties van de plantages zelf zijn er nog enkele locaties die als onderdeel van de criminele infrastructuur van belang zijn, omdat ze een organiserende of faciliterende rol vervullen.

De twee grow shops die *Pietersburg* rijk is leveren aan de telers alle parafernalia die nodig zijn voor het opereren van een hennepkwekerij. Zolang zij wat dit betreft binnen de grenzen van de wet opereren is er formeel geen vuiltje aan de lucht. Grow shops verkopen spullen aan particuliere planters, maar soms ook met gesloten boeken aan grootschalige telers. Over een van de twee shops zijn er vrij veel aanwijzingen over een langere periode dat de uitbaters zich bezig houden met het inrichten en exploiteren van hennepkwekerijen en het terugkopen van de oogsten. Daarnaast zou er ook betrokkenheid zijn bij de illegale handel in vuurwerk. De uitbater van de andere shop heeft gedurende ruim tien jaar een interessante lijst antecedenen verzameld.

Behalve het tuingereedschap, de bakken, assimilatielampen, pompen, ventilatoren, kweekkasten en wat dies meer zij, heeft de kweker ook zaden of (vaker) stekjes nodig. Die mag een grow shop niet leveren, dus daarvoor moeten andere kanalen worden aangeboord. Ook voor het afzetten van de geoogste toppen moet een koper worden gevonden.

Tot slot kan worden vastgesteld dat *Pietersburg* een <zestal> coffeeshops telt, waarvan er in ieder geval twee de facto toebehoren aan de zoon van een vooraanstaand ondernemer met criminele contacten. Bij andere coffeeshops wordt criminele invloed vermoed, maar is deze niet aangetoond. Uit enkele gevallen lijkt wel een directe relatie af te leiden tussen plantage, grow shop en coffeeshop. Hoewel in de politieregisters weinig informatie werd aangetroffen over de bevoorrading van de lokale coffeeshops, mag worden verondersteld dat minstens een beperkt deel van de in *Pietersburg* gekweekte wiet ook daar wordt gerookt, en dat coffeeshops zodoende een rol spelen in de distributie. Het is echter niet geheel duidelijk hoe die veronderstelde leveranties zich dan voltrekken. Over een mogelijke betrokkenheid van grow shops hierbij zijn onvoldoende aanwijzingen gevonden, al lijkt uit enkele gevallen wel een directe relatie af te leiden tussen plantage, grow shop en coffeeshop.

⁶⁰ Nadere precisering en karakterisering van aangetroffen locaties is in verband met plaatselijke herkenbaarheid niet mogelijk.

Rapportage pilotproject criminele infrastructuren

Van een ondernemer die een coffeeshop in *Pietersburg* uitbaat werd bekend dat hij ook een coffeeshop in een grote stad elders in Nederland bezit, alsmede een grow shop op een kwartier rijden van *Pietersburg*. Zowel bij de grow shop als op een andere locatie in zijn eigendom zijn hennepplantages aangetroffen.

Van een bekende *Pietersburgse* wetsovertreder werd (door het uitlopen van tapgesprekken in een rechercheonderzoek) bekend dat hij eigenaar is van een grow shop in een nabijgelegen grote stad en waarschijnlijk ook betrokken is bij illegale hennepteelt.

In een derde casus observeerden dienders die zaten te posten op fietsendieven bij toeval de aflevering van wiet aan een coffeeshop. Een persoon klopte vrij vroeg in de ochtend op het venster van een coffeeshop en toonde de binnen aanwezige uitbater een plastic boodschappentas. De betrokkene werd binnengelaten en vertrok even later zonder tas. Nader onderzoek wees uit dat er hierbij een partij van bijna een pond wiet was afgeleverd en betaald. Dergelijke leveringen vonden regelmatig plaats. Bij de betrokkene thuis werd een half dozijn planten aangetroffen. Daarvan zou volgens een afgelegde verklaring de wiet afkomstig zijn, hetgeen onwaarschijnlijk is. Bij het oprollen van meerdere hennepplantages in de stad enige dagen later werd onder meer een plantage aangetroffen waar kort tevoren was geoogst. Er bleek een relatie te leggen met de matineuze wietbezorging.

Samenvatting en conclusies

Uit de bovenstaande informatie komt het beeld naar voren van een tamelijk omvangrijke, deels ondergrondse cannabiseconomie. Kwekerijen worden zowel in woonhuizen als in bedrijfsmatige omgevingen aangetroffen. De betrokkenen bij deze economie hebben niet zelden duidelijke criminele connecties; voor een deel is ook sprake van verwijtbare betrokkenheid van meer reguliere ondernemers. Er wordt betrekkelijk vaak gebruik gemaakt van locaties waar al eerder plantages zijn opgerold. Er opereren zowel personen en verbanden uit *Pietersburg* als uit andere steden in deze gemeente. De twee grow shops lijken een initiërende, ondersteunende en zelfs organiserende rol te spelen bij de plantages. Door de geringe opsporingsprioriteit van hennepteelt is er nog betrekkelijk weinig bekend over de precieze organisatie van deze bedrijfstak. Onze bevindingen lijken echter de conclusie van Bovenkerk en Hogewind (2002: 77, 109, 157) te rechtvaardigen dat de grow shops een belangrijke, want stimulerende en coördinerende rol spelen in de ondergrondse cannabiseconomie.

Bij de keuze van geschikte locaties voor hennepteelt spelen bepaalde criteria een rol. Welke dat precies zijn zal per individu verschillen, maar uit de gedane observaties kunnen wel enkele aanwijzingen kunnen afgeleid. Zo kunnen we komen tot een voorlopige lijst met indicatoren van hennepplantages.

Indicatoren van hennepplantages

a. Eigen directe waarneming ter plaatse

Afgeplakte vensters

Karakteristieke geur

Geluid van ventilatoren

Warmte

Vocht

b. Waarnemingen van omwonenden

Geur; geluid; aanvoer van bouwmaterialen en kweekmaterialen; afvoer van planten en vuilniszakken; aangetroffen afval

Problemen met stroomvoorziening (uitval)

Het uitblijven van 'normale' aanwezigheid van bewoners of gebruikers; de aanwezigheid van personen op vreemde tijden

Intimiderende uitingen van betrokkenen; indicaties van bijzondere beveiligingsmaatregelen

c. Administratief uitzoekwerk

Financiële afwijkingen

Een niet-florerend bedrijf in dure huisvesting

Kennelijke (tijdelijke) leegstand van panden

Signalen van het energiebedrijf

d. Betrokkenheid van personen met gebleken bindingen met de cannabiseconomie

Wat afscherming betreft zijn wederom alle varianten die door Lofland en door Wood zijn gesuggereerd, ook daadwerkelijk aangetroffen. Er waren goed beveiligde panden en kwetsbare maar onopvallende kelderboxen, evenals ontoegankelijke vage bedrijventerreinen, SLOAP's en bedrijfspanden met een 'professionele' voorgevel. Plantages werden gecamoufleerd door dichtgeplakte ramen en filterinstallaties en werden soms ingericht in een bepaalde woonomgeving waar niet snel iemand de politie zou bellen.

Duidelijk werd ook dat deze vorm van ondergrondse bedrijvigheid bij uitstek verweven is met de dagelijkse bezigheden, de '*routine activities*' waarvan Cohen en Felson spraken. Via de grow shops vindt overdracht van kennis en waarden plaats en worden kandidaten voor nieuwe plantages gerekruteerd. Bepaalde gebieden zijn door de daar veelvuldig aangetroffen kwekerijen als hot spots aan te merken. De conceptuele elementen uit hoofdstuk 2 zijn dus terug te vinden in deze bedrijfstak.

Er is nauwelijks zicht gekregen op de opbrengsten en bestedingen in relatie tot de cannabiseconomie. In enkele gevallen werd wel duidelijk dat de opbrengst van hennepsteelt werd gebruikt om te investeren in partijen illegaal vuurwerk. Dit lijkt op het eerste gezicht een weinig lucratieve handel, waar bovendien maar twee maanden per jaar een echte markt voor bestaat. Toch is vuurwerk om meerdere redenen beslist interessant. Allereerst is de winstmarge aanzienlijk, en zelfs zowat vergelijkbaar met heroïne (een factor 3 of meer). Een miljoen Euro winst in twee maanden tijd (zo werd ons door onderzoekers voorgerekend) is zeker mogelijk. Daarbij is het justitiële risico laag: het delict heeft nauwelijks opsporingsprioriteit en de instant-ondernemer is al weer gevlogen voor de recherche er lucht van kan krijgen. Er is verder nauwelijks vakkennis voor nodig, men moet alleen enige honderdduizenden Euro's kunnen voorfinancieren. Dat geld kan uit de cannabisteelt (met name via de grow shops) komen, en daar zien we dan ook vervlechting. De benodigde logistiek en infrastructuur zijn betrekkelijk eenvoudig: alles wat nodig is zijn een busje of vrachtwagen en een of meer loodsen. Het risico voor de samenleving is echter groot, met name door de opslag en het ontplofingsgevaar in niet-beveiligde ruimten. Wetsovertreders vinden het overigens ook nog 'leuke handel', die in hun sociale omgeving erg aanspreekt. Aldus vormt de cannabiseconomie in zekere zin de criminele infrastructuur voor seizoensgebonden clandestiene vuurwerkhandel.

4.9 Synthetische drugs

Situatieschets

De afgelopen jaren draaide in *Pietersburg* zoals eerder gemeld een nogal omvangrijk rechercheonderzoek op synthetische drugs. Van die overvloedige informatie is dankbaar gebruik gemaakt. Omdat politieonderzoeken naar synthetische drugsbendes echter nog beperkt in aantal zijn, is het onmogelijk de betreffende arrangementen van productie en handel in enig detail te beschrijven zonder een herleidbaar beeld te geven. Om die reden moeten we volstaan met algemene karakteristieken en gevolgtrekkingen.

Het criminele samenwerkingsverband rond de productie van en handel in synthetische drugs kenmerkte zich door enkele initiatiefnemers van landelijke naam en faam, bijgestaan door ten minste een tiental handlangers. De handlangers maakten op hun beurt gebruik van familieleden en vrienden om zaken te verbergen en dingen geregeld te krijgen. Veel van de betrokkenen waren ten tijde van het onderzoek of in een voorgaande periode ook betrokken bij andere criminele bedrijvigheden, zoals grootschalige hennepsteelt, handel in gestolen goederen en *ripdeals*. Soms werden relatief onschuldige criminele activiteiten, zoals de handel in ontvreemde elektronica, gebruikt als 'front' en eerste contact met potentiële afnemers.

De productie van drugs vond plaats in meerdere 'natte' laboratoria en enige 'droge' pillenproductielijnen, onder meer gesitueerd op een rommelig bedrijfsterreintje en in geluidsgeïsoleerde woningen. De pillen werden vervolgens via bekenden op tamelijk informele wijze afgezet, maar deels ook aan nieuwe klanten verkocht. Hiertoe was een arrangement ontwikkeld waarbij enkele benedeleden als front office vanuit door vrienden beheerde horecalocaties aan acquisitie en verkoop werkten, terwijl anderen in een 'back office' de 'boekhouding', productie, logistiek en het *stashen* (verstoppert) verzorgden. Voor dat laatste werd veel gebruik gemaakt van woningen, in sommige gevallen van labiele bekenden die onder psychische druk tot medewerking werden bewogen.

Naast export vond de uiteindelijke overdracht van pillen aan (relatief) onbekende klanten doorgaans op openbare gelegenheden zoals grote parkeerplaatsen en in (weg)restaurants plaats. Partijen tot circa 10.000 pillen konden op zeer korte termijn worden geleverd, terwijl grotere ladingen en bijzondere wensen (zoals pillen gestempeld naar eigen ontwerp) op bestelling werden vervaardigd. Er werd desgewenst ook op krediet geleverd. Arbeidsdeling, communicatiediscipline en werken op een *need-to-know* basis verkleinden het risico voor iedereen.

Tijdens de rechercheonderzoeken kwam naast de productie en handel van ecstasy ook de handel in nep-Viagra en afslankpillen in beeld. Er is in logistiek opzicht een duidelijk verschil tussen deze producten. De ecstasypillen worden zelf geproduceerd, waarbij het poeder met behulp van een tabletteermachine tot pillen wordt geslagen. De pillen worden verder niet verpakt, anders dan in een plastic boodschappentas of iets dergelijks. Bij de nep-Viagra ging het om twee varianten: pillen en capsules. De pillen werden in die vorm uit India betrokken. Voor de capsules werd het spul in poedervorm geïmporteerd, waarna de *Pietersburgse* wetsschenders zelf de capsules vulden. Vervolgens moest er echter veel aandacht aan de verpakking worden besteed: anders dan ecstasygebruikers verwachten Viagraklanten een verzorgd aangeleverd product in originele verpakking. Om die reden moesten er allerlei contacten worden gelegd met reclamebureaus, drukkerijen en leveranciers van verpakkingsmateriaal. Hierdoor gaat ook merkvervalsing als delict een rol spelen.

Conclusies

Samenvattend kunnen we vaststellen dat de constellatie waarbinnen de productie en handel kon plaatsvinden er een was van enkele zeer actieve en geroutineerde misdaadondernemers van beduidend formaat, bijgestaan door een reeks uitvoerders. De samenhang was er meer een van initiatiefnemers die eenvoudig meelopers vinden in hun criminele *social circle* dan van rekrutering in klassieke zin.

De 'screens' van Wood en de 'protected public places' waren ook hier weer duidelijk aan te wijzen. Woningen, bedrijfspanden en publieke ruimtes werden fysiek en organisatorisch aangepast of zodanig gebruikt dat men minimaal op zou vallen. Hoewel de gang van zaken vaak geïmproviseerd leek werd in feite optimaal gebruik gemaakt van allerlei locaties en personen die telkens slechts voor een deel van het gehele project van belang waren, waardoor risico's werden verkleind en kosten werden beperkt. Er werden doordachte voorzorgsmaatregelen genomen tegen overheidsingrijpen. Het bestuderen van dit omvangrijke rechercheonderzoek uit het perspectief van locaties en hun gebruik brengt een criminele infrastructuur naar voren, waarbij de overlap met andere illegale activiteiten en de bijbehorende netwerken en logistieke voorzieningen direct opvalt.

4.10 Buurthuizen

Na de zware criminaliteit rond synthetische drugs besteden we als laatste categorie enige aandacht aan het minder voor de hand liggende fenomeen van buurthuizen. Sommige hiervan bleken namelijk voor dit onderzoek relevante kenmerken te vertonen. Het club- en buurthuiswerk in *Pietersburg* wordt gefinancierd door de gemeente, waarbij het beheer van de meeste buurthuizen in handen is gelegd van een grote welzijnsstichting. In de verschillende wijken zijn buurthuizen gevestigd. In sommige daarvan vormen de gebruikers een gemêleerd gezelschap van jongeren en ouderen van diverse achtergronden, die zich toeleggen op allerlei recreatieve en creatieve bezigheden. Er zijn ook buurthuizen die meer het karakter van een jongerencentrum hebben voor de lokale tieners en twintigers. Rond het merendeel van deze clubhuizen doen zich activiteiten voor die vragen oproepen.⁶¹ Hierbij valt te denken aan intimiderend territoriumgedrag, betrokkenheid bij hennepplantages, illegale vuurwerkhandel, frequent bezoek door dertigers met antecedenten, et cetera.

Samenvattend is de conclusie dat er over de buurthuizen weinig formele politie-informatie ligt in de vorm van mutaties, maar dat enig rondvragen bij wijkagenten en betrokkenen wel relevante en verontrustende informatie oplevert.

4.11 Samenvatting en conclusies

De empirische resultaten van de eerste pilot analyse criminele infrastructuur zijn in dit hoofdstuk op globale en algemene wijze gepresenteerd. Een dergelijke analyse voor operationele en beleidsdoeleinden blijkt al snel meer dan honderd pagina's te omvatten, afhankelijk van voorkennis en behoefte aan detail bij de afnemers. We hebben er in dit geval vooral op gelet of er overeenkomsten zitten in de bevindingen bij de verschillende criminaliteitsvelden. Uiteraard kunnen vergelijkingen met situaties in andere steden tot andere, onverwachte resultaten leiden. We verwachten echter dat bepaalde aspecten in iedere analyse van criminele infrastructuur aan de orde zullen komen.

In dit onderzoek werd net als in eerdere studies opnieuw geconstateerd dat de 'Hollandse netwerken' zich bedienen van cliques rond criminele projecten, waarbij de cliques zijn te rekenen tot een sociale cirkel van min of meer frequente wetsovertreders. Cliques formeren zich rond initiatiefnemers met ervaring, dadendrang, toegang tot *resources* in de

⁶¹ Onze informatie hierover is afkomstig uit gesprekken met wijkagenten en andere personen met lokale kennis, alsmede raadpleging van het bedrijfsprocessensysteem.

sfeer van grondstoffen, logistiek en geschikte locaties en vaak ook met een zeker charisma. Deelnemers in zo'n clique maken op hun beurt weer gebruik van familie, vrienden en bekenden bij het realiseren van de voorwaarden voor het plegen van lucratieve strafbare feiten. Dit onderzoek richt zich vooral op de locaties, waarbij de criminele en sociale samenwerkingsverbanden verder als gegeven worden beschouwd.

Naast mensen en locaties vormt ook logistiek een noodzakelijke component van de meeste criminele arrangementen. Voorts zijn in de drugshandel vanzelfsprekend grondstoffen onontbeerlijk. Bij het ontwerpen van een definitie van 'criminele infrastructuur' bleek dat een strikte beperking tot de fysieke gebouwen en locaties te ver af staat van het dagelijks spraakgebruik. Om die reden is er voor gekozen om met de term zowel de fysieke locaties (onroerende voorzieningen) te verstaan als de bedrijven en gebruikers die er met regelmaat onwettige activiteiten verrichten. Dit neemt niet weg dat we ons primair blijven richten op de gebouwen en voorzieningen op specifieke locaties.

Criminele samenwerkingsverbanden

Gebleken is dat criminele samenwerkingsverbanden frequent gebruik maken van bepaalde locaties om hun logistieke processen in onder te brengen en om zich sociaal te kunnen manifesteren. Om met dit laatste te beginnen: leden van criminele samenwerkingsverbanden maken uiteraard gebruik van woningen om al dan niet in gezinsverband in te leven, maar ze brengen vooral veel tijd door in horecagelegenheden. Voor een deel gaat het dan om spel en vermaak, maar de horeca fungeert bij gelegenheid ook als front office, als kantoor, als trefplaats, als inkomstenbron, als belegging en als witwasmachine. We hebben als categorieën locaties verder onderscheiden: open locaties (voornamelijk als trefpunt), club- en buurthuizen, het midden- en kleinbedrijf, grote bedrijven, sportscholen en bijzondere locaties, met name ongeregelde (bedrijfs-)terreinen. Bij dit laatste kan worden gesproken van gebieden met een mate van sociale desorganisatie en falend toezicht. De locaties dienen als min of meer afgeschermd *loci delicti*, waarbij sprake kan zijn van enige mate van betrokkenheid van eigenaren uit onwetendheid of weloverwogen calculatie. In het laatste geval spreken we van verwijtbare betrokkenheid. Vaak zijn de locaties verkozen omdat ze deel uitmaken of in het verlengde liggen van het dagelijks leven van de betrokkenen (conform de inzichten uit de *routine activities approach*).

Probleemlocaties

De probleemlocaties zijn niet meer uitsluitend gelegen in achterstandswijken (*land use hypothesis*), al lijkt er wel een duidelijke correlatie met de welstand en levensstijl van de wetsovertreders. Autochtone Hollandse delinquenten huizen nog altijd deels in de achterstandswijken waar ze geboren zijn, of ze verkeren veelvuldig met achtergebleven familie aldaar. Ook hun allochtone collega's wonen en werken vaak in achterstandswijken. Voor een deel zijn beide categorieën ook in middenklassewijken te vinden. Bij de selectie van bedrijfspanden gaat men pragmatisch te werk en zoekt aansluiting bij wat al bekend is of in gebruik bij collega's (*awareness space*), of waar zich een betaalbare gelegenheid voordoet. Voor dat laatste wordt soms gebruik gemaakt van scouts. Een afgelegen locatie met beschutting wordt als een voordeel gezien. In dit opzicht verschillen crimineel gebruikte ondernemingen enigszins van bonafide bedrijven, die zichtbaarheid en bereikbaarheid juist heel belangrijk vinden.

Het begrip *hot spots* wordt doorgaans gebruikt om locaties aan te geven waar zich veel openlijke criminaliteit manifesteert. Criminele samenwerkingsverbanden proberen opvallend opereren juist te vermijden, zodat dit gebruik van de term hier niet op zijn plaats is. Wel kan worden vastgesteld dat bepaalde horecalocaties als 'broeiest' bekend staan door het publiek dat er komt (*hot shots?*) en de problemen die er zich voordoen. In die gevallen kan er wel degelijk sprake zijn van een hot spot, of beter een *hot point* omdat het

dan veelal om één adres gaat. Ook zijn er gebieden gevonden die zijn aan te merken als *crime attractors*, zoals het stationsgebied. Omdat het daarbij overwegend ging om straathandel in drugs en gestolen spullen is dat verder buiten het onderzoek gebleven.

Wat de *Hollandse horeca* betreft zijn er enkele café's die al sinds decennia voor overlast zorgen, ook al wisselen zij regelmatig van uitbater. Dit zijn trefpunten van leden van criminele samenwerkingsverbanden, maar ook van andere wetsovertreders van een lichtere categorie. De sociale cirkel van autochtone beroepsmatige wetsovertreders wisselt om de zoveel tijd van stamcafé, afhankelijk onder meer van het barpersoneel en in hoeverre men er in de gaten loopt. De eigenaars van probleemcafé's zijn soms zelf onderdeel van het probleem, maar niet altijd kon verwijtbare betrokkenheid worden aangetoond.

Bij de *allochtone criminele samenwerkingsverbanden* en bijbehorende locaties trokken met name de Turkse activiteiten de aandacht. Deze bevolkingsgroep is er in de onderzochte stad voorsnóg als enige allochtone groep in geslaagd een infrastructuur van enige omvang op te zetten. We constateerden een tamelijk grote onderlinge sociale samenhang tussen de diverse probleemlocaties (dat wil zeggen de personen die er gebruik van maakten). Vuurwapenbezit, heroïnehandel en een wat impulsieve levensstijl kenmerken deze categorie.

Hetgeen over de *cannabiseconomie* is waargenomen komt op hoofdlijnen overeen met de constatering van Bovenkerk en Hogewind (2002). Er is een verwevenheid van grow shops, koffieshops en bedrijfsmatige- en pseudo-huistelers. Uit de bewegingen en relaties van individuen blijkt de initiërende, ondersteunende en organiserende rol van de grow shops. Er blijken relaties te leggen met de zware georganiseerde criminaliteit. De verschillende hennepplantages blijken vaak op overeenkomstige wijze te zijn ingericht. Als locaties worden onder meer woningen van kwetsbare personen (asielzoekers, labiele figuren) gebruikt, die daartoe worden beloond, maar ook misleid of onder druk gezet. Ook teelt in bedrijfspanden komt voor, waarbij handig gebruik wordt gemaakt van tijdelijke leegstand en dergelijke. Afscherming gebeurt door panden zo onopvallend mogelijk in te richten, door verstevigd hang- en sluitwerk en door katvangerconstructies. Desondanks blijken locaties kwetsbaar voor diefstal ('rippen'). In de bedrijfsmatige teelt zijn ook wetsovertreders van buiten de stad actief. Een eenmaal voor hennep teelt gebruikte locatie blijkt een sterk verhoogde kans te hebben op 'recidive' en ontwikkelt daarmee een eigen 'criminele carrière'. De import van hasjiesj lijkt al lange tijd door dezelfde misdaadondernemers te gebeuren. De gebrekkige registratie van relevante gegevens met betrekking tot opiumdelicten van lijst II in de politieregisters maakt het lastig om gegevens terug te vinden en met elkaar in verband te brengen. Doorrecherchen is ongebruikelijk, zodat de politie een verbrokken beeld heeft van deze bedrijfstak.

Synthetische drugs worden geproduceerd en verhandeld door tamelijk professionele misdaadondernemers, ondersteund door een reeks uitvoerders en meelopers. Woningen, bedrijfspanden en publieke ruimtes werden zo aangepast of gebruikt dat men minimaal opvalt. Ook worden voorzorgsmaatregelen genomen tegen overheidsingrijpen, zoals het inbouwen van redundantie in logistiek en opereren op need-to-know basis.

Een deel van de *buurthuizen* ten slotte bedient een klantenkring die uit oogpunt van criminaliteitspreventie en bescherming van jongeren vragen oproept. Er is sprake van territoriumvorming en in enkele gevallen van criminele besmetting. Het zicht van de overheid op deze locaties is beperkt.

In alle behalve de allochtone vormen van criminaliteit die zijn bestudeerd viel de faciliterende rol op van grote(re) ondernemers, die met name tot uiting komt in het beschikbaar stellen van bedrijfspanden. Hoewel lastig te bewijzen, zijn er aanwijzingen voor verwijtbare betrokkenheid.

Tot slot, in de analyse van deze pilot is aandacht besteed aan locaties die in verschillende politiebestanden naar voren zijn gekomen. Dit overzicht heeft niet de pretentie om volledig

te zijn omdat in tal van zaken geen expliciete locatie informatie is opgenomen. Zo wordt er bijvoorbeeld weinig aandacht besteed aan woongemeenschappen, Turkse koffiehuisen, schuurtjes, bordelen, tippelzones, et cetera. Op basis van het door ons geanalyseerde politiemateriaal kunnen wij hierover geen uitspraken doen, terwijl er (wetenschappelijke) onderzoeken zijn, die betrokkenheid van dergelijke locaties bij criminaliteit beschrijven.

5 Beantwoording onderzoeksvragen

5.1 Inleiding

Aanleiding voor dit pilotonderzoek naar criminele infrastructuur was de veronderstelling, voortkomend uit observaties bij eerdere onderzoeken naar georganiseerde criminaliteit, dat de locatiekeuze van criminele samenwerkingsverbanden aanknopingspunten en interventiemogelijkheden biedt voor criminaliteitsbeheersing (Klerks 2000a, 2000b). Teneinde dit gericht empirisch te kunnen onderzoeken is gekozen voor een detailstudie van een middelgrote stad, waarbij gedurende ruim een jaar zoveel mogelijk relevante gegevens over criminele samenwerkingsverbanden en hun activiteiten bijeen werden gebracht. Steeds is daarbij in het bijzonder gelet op de plekken waar men zich ophield en waar de delicten zich voltrokken. Een en ander is vastgelegd in informatierapporten en uiteindelijk bewerkt tot de voorliggende gegeneraliseerde rapportage.

In de voorgaande hoofdstukken is na het weergeven van de onderzoeksvragen allereerst het criminologisch gedachtegoed over de relatie tussen gebouwde omgeving en criminaliteit verkend, waarbij gefocused is op het vraagstuk van locatiekeuze. Tevens zijn in hoofdstuk 2 de belangrijkste begrippen gedefinieerd en toegelicht en zijn enige hypothesen geformuleerd. Na een schets van de beleidsmatige context is vervolgens in hoofdstuk 3 beschreven met behulp van welke bronnen en methoden het empirisch materiaal bijeen is gebracht op basis waarvan antwoorden op de onderzoeksvragen kunnen worden geformuleerd. Het op deze wijze gevormde empirische beeld is daarna in hoofdstuk 4 geschetst, onderverdeeld in enige criminele bedrijfstakken. Steeds is daarbij aangegeven hoe de locatiekeuzes tot stand kwamen en welke rol specifieke soorten locaties hebben in criminele arrangementen. De relatie met eerdergenoemde criminologische inzichten werd verduidelijkt.

We komen nu in dit slothoofdstuk tot beantwoording van de onderzoeksvragen die aan het begin zijn geformuleerd.

5.2 Het concept criminele infrastructuur

De eerste vraag luidt: "Hoe is het concept 'criminele infrastructuur' op basis van wetenschappelijke literatuur en uit de praktijk verkregen inzichten te definiëren en operationaliseren?"

In dit onderzoek ligt vanuit de onderzoeksvragen de nadruk niet primair op het in criminologische zin uitbouwen en empirisch invullen van het concept criminele infrastructuur. In vijf van de zes onderzoeksvragen staat vooral het gebruik van dit concept in de operationele- en beleidspraktijk van de politie centraal. Om dit zinvol te kunnen beschrijven is uiteraard wel een heldere begripsomschrijving nodig.

Oorspronkelijk blijkt het in het militaire denken gewortelde begrip 'infrastructuur' uitsluitend betrekking te hebben gehad op onroerende voorzieningen zoals gebouwen, fysieke verbindingen en de energievoorziening. In het dagelijkse spraakgebruik echter wordt het in ruimere zin gehanteerd, zoals wanneer wordt gesproken over de financiële- en kennisinfrastructuur van een regio of sector. Om het begrip ingang te kunnen doen vinden in zowel het praktische politiewerk als in beleidssferen is het concept 'criminele infrastructuur' eveneens breder gehanteerd. Wij verstaan er thans onder: *onroerende voorzieningen die zijn verworven, in gebruik zijn genomen of beschikbaar worden gesteld met het oogmerk van het aldaar voorbereiden of plegen van misdrijven, alsmede de instellingen, bedrijven en gebruikers die aldaar zijn gevestigd of er met regelmaat gebruik van maken in samenhang met onwettige activiteiten*. Hierbij past de kanttekening dat

volkomen legale, maar onwettig gebruikte infrastructuren evenzeer van belang kunnen zijn voor het doorgronden van georganiseerde criminaliteit ook al is de term 'criminele infrastructuren' dan niet op zijn plaats. Relevant is in dit verband de vorm en mate van verwijtbare betrokkenheid. Men kan als eigenaar of beheerder van voorzieningen volkomen ongewild betrokken raken bij criminele activiteiten. Indien men wel (enigermate) op de hoogte is van het criminele aspect kan de betrokkenheid nog worden onderscheiden in onzorgvuldigheid of strafrechtelijke betrokkenheid. Deze varianten zijn daadwerkelijk aangetroffen, hetgeen als ondersteuning kan dienen van de in paragraaf 2.3 geformuleerde hypothese 6 over variaties in verwijtbaarheid.

Naast de criminele infrastructuur blijken ook de *daders* (actoren in criminele samenwerkingsverbanden), de *logistiek* en *grondstoffen* relevante hoofdcategorieën in de bestudering van georganiseerde criminaliteit. Daarbij spelen gelegenheidsstructuren waarin facilitators de wetsovertreders behulpzaam zijn een grote rol. Om die redenen is tevens vanuit hypothese 1 het begrip *criminele arrangementen* geïntroduceerd, waaronder wordt verstaan: *criminele gelegenheids-, dader- en faciliterende structuren in hun onderlinge samenhang in de vorm van handelende personen in hun fysieke omgeving*. Dergelijke arrangementen zijn moeiteloos herkenbaar in de casuïstiek, waarmee hypothese 1 wordt ondersteund. Waar het concept 'infrastructuur' dus vertrekt vanuit de fysieke locaties, wordt met 'arrangement' meer bedoeld op de sociale structuren. Vertrekpunt in dit onderzoek blijft echter de *fysieke* criminele infrastructuur, zodat de sociale netwerken waarbinnen stelselmatige wetsovertreders zich bewegen alleen zijn besproken voor zover dit noodzakelijk was voor een verduidelijking van criminele infrastructuren. Om die reden kon hypothese 2 over kennis-, waarden- en cultuuroverdracht niet voldoende worden getoetst. Wel kon steeds worden vastgesteld dat –overeenkomstig hypothese 4– de beschutting door fysieke locatiekeuze werd geregeld met de inzet van hulpbronnen als familie, vrienden en kennissen, zakenrelaties, spotters en facilitators. Uiteraard vormde geld in veel gevallen een noodzakelijk smeermiddel.

5.3 Relevante gegevensbronnen

De tweede vraag luidt: "Welke gegevens(bronnen) zijn er nodig om het aldus geoperationaliseerde concept een praktisch bruikbare invulling te geven?"

Wanneer men sociale activiteiten bestudeert vanuit het perspectief van locatiekeuze is het gewenst om over voldoende informatie te beschikken om relevante actoren te kunnen identificeren, om de locaties te kunnen vaststellen en om te bepalen welke soorten activiteiten op die locaties plaatsvinden. Gegevens omtrent de actoren zijn vastgelegd in politieregisters, en wanneer er nieuw onderzoek naar hun achtergronden en activiteiten nodig is kunnen de resultaten in diezelfde registers worden vastgelegd. Over relevante locaties bevatten de politieregisters vaak eveneens gegevens, maar in veel gevallen zal aanvullend onderzoek nodig zijn in de registers van het Kadaster, Bouw- en Woningtoezicht, het handelsregister en/of een vergunningenregister. Het Internet en andere bronnen kunnen aanvullende informatie bieden, evenals gesprekken met ter plaatse bekende functionarissen zoals bepaalde gemeenteambtenaren. Omdat afscherming echter een wezenlijk kenmerk vormt van georganiseerde criminaliteit zal in veel gevallen aanvullend onderzoek ter plaatse nodig zijn, waarbij eventueel in het kader van een opsporingsonderzoek de gebruikelijke middelen kunnen worden ingezet. De ter plaatse door wetsovertreders uitgevoerde activiteiten blijken over het algemeen eveneens alleen door observatie, telefoontaps en soortgelijke methoden kunnen worden achterhaald, hetgeen hypothese 3 ondersteuning levert. Uit strafrechtelijk perspectief zal uiteraard de vraag steeds zijn: welke strafbare feiten zijn door wie aantoonbaar bedreven? Vanuit de bredere optiek van criminaliteitsbeheersing en het tegenhouden van schadelijke activiteiten is de aanvullende vraag relevant: waarom kiest men specifiek voor deze locatie(s), en wat kan worden gedaan om die keuze minder aantrekkelijk te maken?

Bij het doen van wetenschappelijk onderzoek naar georganiseerde criminaliteit is het in Nederland gebruikelijk geworden om –indien men daartoe de gelegenheid krijgt– opsporingsinformatie uit politieke en justitiele registratiesystemen te benutten als belangrijkste basismateriaal. Bij voorkeur wordt getracht om geheel afgewikkelde zaken onder de loep te nemen, omdat dan zo goed mogelijk is vastgesteld wat er werkelijk is gebeurd zodat de empirie zo betrouwbaar mogelijk is. Bovendien wordt zoveel mogelijk voorkomen dat het wetenschappelijk onderzoek de opsporing in de weg loopt.

Wetenschappers die op basis van politiegegevens werken worden om die redenen over het algemeen niet geacht zelf informatie te verzamelen over criminele activiteiten waar de politie nog belangstelling voor heeft. In dit onderzoek is dat ook niet gebeurd. Wel is frequent overlegd met een analist die op dagelijkse basis relevante informatie bijeen bracht, en die bij gelegenheid ook vragen stelde en suggesties deed voor operationele inzet. Voor deze ongebruikelijke werkwijze is gekozen omdat het de enige manier is om zo goed mogelijk een werkelijke pilotsituatie te benaderen, wat immers vanuit de onderzoeksvragen de opdracht was. Daarvoor zou onder zo realistisch mogelijke omstandigheden moeten worden ‘geoefend’ met het onderzoeken en beheersbaar maken van verschijningsvormen van georganiseerde criminaliteit vanuit de invalshoek van locatiekeuze. Een werkelijke pilot bleek vooralsnog niet realistisch, omdat tijdens het onderzoek de methodologie en zelfs de conceptuele uitgangspunten nog moesten worden ontwikkeld. Ook was er niet voor gekozen om aan onderzoeksbevindingen direct operationele inzet te koppelen: dan zou het immers niet meer om wetenschap, maar om intelligence-werk gaan. Om die redenen kunnen wij niet rapporteren dat door deze experimentele aanpak rechtstreeks aantoonbare ‘harde’ resultaten zijn geboekt.⁶²

Indien wij ons onderzoek hadden beperkt tot het in kaart brengen van criminele infrastructuren op basis van hetgeen in de politieregisters werd aangetroffen zouden de resultaten mager zijn geweest, omdat de recherche maar in beperkte mate zicht bleek te hebben op criminele infrastructuren. De basispolitiezorg, maar ook bijvoorbeeld een afdeling Bijzondere wetten heeft veel inzicht in deze infrastructuren, maar dit is niet altijd in mutaties vastgelegd. Uitvoerige gesprekken met allerlei politiemedewerkers bleken nodig om een lokale situatie als in *Pietersburg* grondig in beeld te kunnen brengen. Onderzoek in niet-politieke registers en aanvullende eigen observaties completeerden het beeld.

Er komt via de publieksbalie heel wat informatie bij de politie binnen die in het kader van de beeldvorming van georganiseerde criminaliteit van belang kan zijn, bijvoorbeeld wanneer criminelen en daarmee gelieerde personen aangifte komen doen van hun slachtofferschap. Een voorbeeld kan dit illustreren.

Een ondernemer in de *leisure*-industrie komt aangifte doen van oplichting. Hij legt aan de baliemedewerker uit dat hij frequent leningen en hypotheekleningen verstrekt, en dat dit nu mis is gegaan. Daarbij worden allerlei personen genoemd die in de context van de *Pietersburgse* onderwereld interessant zijn, waarmee voor de goede verstaander ook de positie van de betreffende entrepreneur in een ander daglicht komt te staan. Deze info gaat vervolgens naar de recherche, die in de zaak op zichzelf geen brood ziet er daarom verder niets mee doet. Adequate kennis omtrent de bredere criminele context ontbreekt in dit geval, waardoor het potentiële belang niet wordt onderkend.

De kunst bestaat uit het bijeen brengen en analyseren van reeds gemuteerde, maar niet altijd makkelijk vindbare informatie in de politieregisters. Om relevante gegevens te onderscheiden van ruis moet er al enige kennis van het plaatselijke criminele milieu zijn, zodat namen en locaties kunnen worden geduid en in context geplaatst. Het grondig bestuderen van een groot plaatselijk rechercheonderzoek naar criminele samenwerkingsverbanden bood daartoe in dit geval een goede basis. Aanvullende

⁶² Na afloop van de onderzoeksperiode is door het korps wel een nieuwe analist ingezet om vanuit de vervaardigde gedetailleerde rapportage tot beleidsmaatregelen en operationele projecten te komen. Dit vervolgtraject is ingebed in de nieuwe aanpak van informatiegestuurd politiewerk en heeft in 2004 tot tastbare resultaten geleid.

informatie kan bij afzonderlijke dienders worden gehaald, zoals bij de buurthuizen het geval was.

Naast de informatie die binnen de politieorganisatie op een of andere wijze kon worden ontgonnen bleken er nog andere instanties van belang. Gedurende dit verkennend project was het van belang om bekendheid met het onderzoek buiten de politieorganisatie zoveel mogelijk te vermijden. Dit zou immers voor velen de herkenbaarheid bij publicatie onvermijdelijk maken en bovendien mogelijk onnodige ophef veroorzaken in de lokale gemeenschap. Om die redenen zijn als externe instanties alleen gemeentelijke instellingen en een enkel semi-overheidsbedrijf geïnterviewd. Hieruit bleek dat het voor operationele doeleinden alleszins de moeite waard is om deze gegevensbronnen te benaderen. We komen hier in dit hoofdstuk nog op terug.

5.4 In kaart brengen van infrastructuren

De derde onderzoeksvraag luidt: “Op welke wijze kunnen criminele infrastructuren het best in kaart worden gebracht voor beleidsdoeleinden en voor tactische doeleinden?”.

Het in kaart brengen van locaties los van hun context is in beleidsmatig en tactisch opzicht niet interessant. Bij analyses zal men nog altijd subjecten als vertrekpunt nemen en vervolgens letten op criminele handelingen en (juridische) constructies. Wel zouden fysieke locaties nadrukkelijk kunnen worden bijgehouden, omdat uit dit onderzoek en uit vele andere is gebleken dat bepaalde adressen met regelmaat terugkeren en zodoende relevantie hebben voor zowel de opsporing als de basispolitiezorg. Dit geldt voor de commune criminaliteit en voor de noodhulp, maar zeker ook voor de georganiseerde criminaliteit.

De wijze waarop tijdens dit onderzoek informatie bijeen is gezocht is als volgt te omschrijven. Allereerst werden enkele grotere opsporingsonderzoeken naar met name drugscriminaliteit die in *Pietersburg* hadden gedraaid doorgevlood op relevante adressen.⁶³ Hierbij is –vertrekkend vanuit de subjecten- vooral gelet op waar men elkaar trof (woningen, horeca, bedrijfspanden, plekken in de openbare ruimte), waar productiefaciliteiten waren aangetroffen, waar clandestiene opslag was vastgesteld en waar de facilitators waren gevestigd. Deze adressen zijn bijeen gebracht tot een bestand dat voortdurend kon worden gemuteerd en geactualiseerd. Hiermee werd een eerste basis gelegd voor zicht op de lokale criminele infrastructuren, waarbij moet worden aangetekend dat al doende ook de criminele samenwerkingsverbanden en de door hen gebruikte logistiek goed in beeld kwamen. Ongeveer parallel hieraan werden samen met wijkagenten en enkele ervaren mensen uit de noodhulp uitgebreide wandelingen en ritten door heel *Pietersburg* gemaakt, teneinde uit de eerste hand te horen hoe de stad in elkaar zit, wat vanuit criminaliteitsperspectief opvalt en waar de overlastgevers zitten. Daarbij werd onder meer ook gelet op de woningen en omliggende habitat van bekende leden van criminele samenwerkingsverbanden, al waren die niet altijd bij de collega's in de basispolitiezorg bekend. Aan de andere kant hadden we ook aandacht voor de locaties en stelselmatige plegers van meer alledaagse criminaliteit, zoals helers van (brom)fietsen en ongeregelde markten. Bijzondere aandacht schonken we aan de rafelranden van de stad: de ongeregelde bedrijventerreintjes en beschutte erven, zeker wanneer wij wisten dat er bijvoorbeeld ooit productie van drugs was vastgesteld. Het spreekt vanzelf dat er ook met de afdeling Bijzondere Wetten en de taakaccenthouders Milieu intensief contact was. Andere afdelingen zoals Jeugd en Zeden bleken in de context van deze pilot minder relevant.

⁶³ Vanzelfsprekend zijn er meer vormen van georganiseerde criminaliteit dan uitsluitend drugs, maar in de gegeven situatie was door justitie vooral in drugszaken geïnvesteerd, zodat men pragmatisch moet zijn. Omdat criminele verbanden zich in toenemende mate op meerdere criminaliteitsvormen richten, komen in latere stadia andere delictsoorten vaak vanzelf in beeld.

Deze dubbele vergaringsslag leverde een aanzienlijk aantal interessante locaties op, met bijbehorende aantekeningen en verwijzingen. Hierop is vervolgens doorgezocht vanuit twee vragen. Ten eerste: welke locatiecategorieën, misdaadbranches en samenhangende feitencomplexen komen er naar voren, en in hoeverre is daarbij systematiek te vinden in de locatiekeuze? Dit leverde de indeling op in autochtone horeca, cannabiseconomie, synthetische drugs enzovoorts zoals die in hoofdstuk 4 is behandeld. De tweede vraag vloeide hieruit voort: hoe zijn nieuwe incidenten en gegevens die naar hun aard samenhangen met voornoemde branches en feitencomplexen, te plaatsen in de reeds bekend geworden context? Concreet voorbeeld: als er een hennepplantage van enige omvang wordt aangetroffen of er vindt een liquidatie plaats, is het dan mogelijk om dit te relateren aan onze reeds vergaarde kennis van de lokale criminele arrangementen? Dit laatste bleek bijna altijd het geval. Zodra men in een stad als *Pietersburg* eenmaal de pakweg vijftig belangrijkste spelers en de door hen gebruikte locaties kent, kan men bij nieuwe voorvallen al snel de relatie en context duiden. Hiervoor is het vaak wel nodig om wat verder te zoeken dan bijvoorbeeld alleen de eerste mutatie. Persoonsgegevens, kentekens en dergelijke moeten dan in één of meer slagen worden 'uitgelopen', zodat indirecte relaties duidelijk worden. Pas dan blijkt vaak dat iemand het adres van zijn zus of de auto van de buurman gebruikt. Dit uitzoeken kost meer tijd dan doorgaans voor routinematig politiewerk beschikbaar is, maar het levert wel veel inzicht en daarmee aanknopingspunten op. Soms moet daarvoor buiten de eigen registers worden gezocht, bij deskundigen in een bepaald misdaadveld zoals Turkse georganiseerde criminaliteit of synthetische drugs. De Nationale Recherche heeft dergelijke expertise in huis. Ook de recherche van naastgelegen politieregio's en de dienst Nationale Recherche Informatie kunnen behulpzaam zijn, zo bleek in ons onderzoek.

Creativiteit, vertrouwdsheid met de politieregisters en alertheid zijn voorwaarden voor een geslaagd onderzoek. Inzicht kan ontstaan uit zwakke signalen. Ter illustratie daarvan: ons viel herhaaldelijk op hoe namen van bedrijven veelzeggend kunnen zijn en bijvoorbeeld kunnen wijzen op onvermoede ketenrelaties. Enige malen bleek dat een nevenvestiging van een bedrijf zoals een café een naam krijgt die enigszins lijkt op die van het moederbedrijf.⁶⁴ Meest treffend echter was de bevestiging van onze hypothese dat eenmaal crimineel benutte locaties met een hogere mate van waarschijnlijkheid –tenzij er ingrijpende veranderingen in bezit, beheer, toezicht of inrichting hebben plaatsgevonden– opnieuw voor misdrijven zullen worden aangewend. Hypothese 5 over patronen in criminele gebruik van infrastructuur bleek op die manier wel heel direct te kunnen worden onderbouwd.

De op bovenstaande wijze verkregen gegevens zullen onder normale omstandigheden in de reguliere politieregisters worden gemuteerd. Wanneer de juiste benamingen, labels en coderingen worden gehanteerd is de informatie altijd terug te vinden en onderling in verband te brengen. In het pilotproject werd tijdens het vergaringsproces veel informatie mondeling tussen collega's uitgewisseld, wat mogelijk was doordat we in één bureau van beperkte omvang werkten. Zodra er zich een feitencomplex aftekende dat mogelijk beleidsmatige of tactische relevantie kreeg stelde de analist een informatierapport op met daarin alle noodzakelijke gegevens. Dergelijke situatierapporten kwamen beschikbaar voor de bureauchef en via hem voor zijn medewerkers.⁶⁵ Ook na voltooiing van een dergelijk document blijft er echter nieuwe informatie binnenkomen, en doordat het document op diverse plaatsen wordt gelezen en besproken kan de informatiestroom zelfs nog vermeederen. Wanneer deze werkwijze operationele betekenis moet krijgen is het nodig dat dergelijke situatierapporten niet eenmalig worden samengesteld, maar voortdurend

⁶⁴ Misschien geldt ook hier de 'wetmatigheid' van Cohen en Felson: delinquenten zijn, net als de meeste mensen, gewoontedieren die hun leven voornamelijk inrichten als een reeks routine-activiteiten.

⁶⁵ De onderzoekers binnen het project werkten zelf niet actief met operationele informatie, maar konden wel gebruik maken van hetgeen de analist voortbracht.

actueel worden gehouden vanuit een databestand. Uiteraard moeten hierbij de gebruikelijke condities en verjaringstermijnen in acht worden genomen.

Een analyse van criminele infrastructuren kan wellicht volstaan met een beschrijving van hetgeen is aangetroffen (wie-wat-waar). Onze ambitie gaat echter verder: ook het hoe en waarom zouden in verklarende zin aan de orde moeten komen. De vraag bij uitstek is: waarom voltrekt deze criminaliteit zich precies hier, in deze stad en op deze plek? Het antwoord daarop kan lang niet altijd uit het beschikbare politiemateriaal worden afgeleid. Het is eigenlijk een vraag die de politie blijkbaar zelden of nooit expliciet stelt. Omdat interviews met verdachten in dit onderzoek niet mogelijk waren moesten wij het doen met wat uit de dossiers kon worden gedestilleerd. We kwamen vanuit de in hoofdstuk 4 beschreven empirie al inventariserend tot het volgende lijstje met mogelijke motieven voor vestiging.⁶⁶

Mogelijke motieven voor de keuze van bepaalde locaties voor crimineel gebruik (met name overleg en overdracht van koopwaar)

- De locatie is bekend bij de kompanen en (toekomstige) zakenpartners van een subject;
- subject is ooit door een ander gevraagd daar te komen;
- de locatie is logisch, want neutraal en vindbaar (ontmoetingsplaatsen zoals hotels en restaurants);
- de locatie is makkelijk bereikbaar bij verkeersdrukte et cetera;
- de locatie verkleint het risico op 'rippen' en bedreigen (veiligheid);
-
- de locatie biedt een goed uitzicht op de omgeving (politie, eventuele back-up van de tegenpartij);
- de locatie is gekozen uit laksheid, dommigheid of misplaatst vertrouwen (er sluipt veel routine en gemakzucht in crimineel handelen);
- omdat de locatie er nu eenmaal is (bekend en in gebruik bij criminelen, gezellig, vertrouwd).

Een op zichzelf niet als verdacht bekend staande locatie kan voor criminelen dezelfde voordelen hebben als bij politiewerk: zowel boeven als politieobservatieteams geven de voorkeur aan dicht bij uitvalswegen gelegen plekken waar auto's bij elkaar kunnen komen voor 'motorkapoverleg' en een kop koffie.

Zo kwamen enige criminelen bij de verkoop en overdracht van een partij synthetische drugs bijeen in een koffiehuis in Pietersburg. Omdat er op het laatste moment nog allerlei zaakjes geregeld moeten worden, gingen van daaruit mensen op pad naar hun huis of een bergplaats om de laatste hand te leggen aan het klaarmaken van de spullen. Daarna ging de hele groep naar een tankstation bij een uitvalsweg, waar met de laatste deelnemer aan de transactie was afgesproken. Van daaruit werd uiteindelijk de klus afgerond.

Hierbij moet worden bedacht dat de keuze voor ontmoetingsplekken voor een deel ook spontaan door improvisatie en toeval tot stand komt. Soms stapt men gewoon het eerste het beste cafeetje in de naaste omgeving binnen om even te onderhandelen of iets uit te

⁶⁶ Duidelijk is dat hierin empirische observaties zijn verwerkt die hun weerslag vinden in de theorieën die in hoofdstuk 2 werden aangehaald.

wisselen. Niet iedere locatie wordt dus gekozen op basis van vuistregels en afspraken. Wel is het zo dat herhaald bezoek aan horecazaken op zichzelf al goodwill oplevert bij bijvoorbeeld de bedrijfsleider. Dit vormt voor de politie steeds een risicofactor, omdat het risico bestaat dat bij te duidelijk achteraf naar iemand informeren deze hiervan later op de hoogte wordt gesteld. Hetzelfde effect treedt op bij een andere vorm van niet-verwijtbare schatplichtigheid: reguliere toeleveringsbedrijven werken voor criminelen aan niet-criminele activiteiten, zoals verbouwingen en dergelijke. Hier kan loyaliteit ontstaan op basis van geregelde opdrachten van een goed betalende klant, zonder dat er sprake is van een verwijtbare affiliatie.

Geografische Informatiesystemen (GIS)

Het 'in kaart brengen' van criminele infrastructuren kan tot slot ook in letterlijke zin. In de loop van het traject is geëxperimenteerd met het gebruik van een Geografisch Informatiesysteem. Deze GIS-technologie maakt het mogelijk om gegevens in een database die aan een locatiecode zijn gekoppeld (zoals de combinatie postcode + huisnummer of een x-y coördinaat) af te beelden op een digitale kaart of plattegrond. De voordelen zijn evident: in één oogopslag is inzichtelijk hoe bepaalde adressen of incidenten zijn verdeeld over de stad, er kunnen routes worden uitgezet, ingezoomd op hot spots et cetera. Een groot databestand met locatiegegevens wordt voor gebruikers beter hanteerbaar wanneer een digitale kaart de interface vormt. Binnen dit project ontbrak de tijd om een complete digitale kaart te maken, zodat het bij een korte proef moest blijven. Bovendien stelt de politieorganisatie begrijpelijkerwijs hoge eisen aan de compatibiliteit en robuustheid van dergelijke toepassingen. Wij zijn er evengoed van overtuigd dat GIS-technologie veel te bieden heeft bij de aanpak van overlast en criminaliteit. Op basis van onze kleinschalige praktijkproef durven wij de stelling aan dat voor het optimaal benutten van het concept criminele infrastructuur in de criminaliteitsanalyse en in criminaliteitsbeheersing het gebruik van GIS-technologie haast onontbeerlijk is.

5.5 Mogelijkheden en knelpunten

De vierde onderzoeksvraag luidt: "Welke mogelijkheden en knelpunten dienen zich aan bij het realiseren van een 'analyse criminele infrastructuren' onder operationele omstandigheden, en hoe kan binnen deze condities een optimaal resultaat worden bereikt?".

5.5.1 Mogelijkheden

Gedurende dit pilot-onderzoek bestond zowel voor de onderzoekers als de analist de gelegenheid bepaalde zaken diepgaander uit te zoeken dan in de normale politiepraktijk mogelijk is. Hierdoor vallen allerlei zaken op, waarvan een deel betrekking heeft op de praktische inrichting van de werkzaamheden aan het bureau waar het project werd uitgevoerd. Voor zover dit operationele aanbevelingen en verbeterpunten opleverde, zijn deze rechtstreeks bij de bureauleiding neergelegd. Ook in de informatieverwerking kwamen zaken naar voren die voor derden interessant kunnen zijn. Dergelijke inzichten en tips lenen zich –vooral door hun mate van detaillering- niet voor vermelding in een rapportage als deze.

Door systematisch te werken vanuit bekende CSV's en locaties en van daaruit het beeld en de informatiepositie te verbeteren wist het onderzoeksteam de interesse te wekken van politiemensen in *Pietersburg*, zowel bij de recherche als de BPZ. De betrokkenheid en het enthousiasme bij collega's werden vooral gestimuleerd doordat het team werkte op basis van halen en brengen: resultaten werden waar mogelijk actief teruggekoppeld.

Dat kennis uit het verleden omtrent samenwerkingsverbanden, maar ook het gebruik van locaties, zeer relevant kan zijn voor actuele strafbare gedragingen wordt door het openbaar ministerie tot dusver blijkbaar onvoldoende onderkend. Ook binnen de politie wordt dergelijk 'historisch' inzicht ondergewaardeerd. In opsporingsonderzoeken blijken vaak verbanden uit meer dan tien jaar oude zaken nog altijd actueel te zijn. Wanneer de opsporing op een dergelijk duurzaam gebleken verband investeert wordt er in structurele zin meer verstoord dan alleen het op dat moment strafbare gedrag. Het kan ook aanleiding zijn om 'historische' locaties opnieuw te bezoeken.

De operationeel analist die meewerkte aan deze pilot herinnerde zich nog van een twaalf jaar oude zaak dat een bepaalde loods als opslagplaats voor een groep hasjsmokkelaars had gediend: informatie die nergens meer in de actuele politieregisters te vinden was. Toen we opnieuw naar de betreffende locatie gingen kijken bleek de loods nog altijd onderdeel te vormen van een operationele criminele infrastructuur.

Criminele infrastructuren kenmerken zich door bepaalde eigenschappen, die gerelateerd zijn aan de specifieke functie van een locatie. Een opslagplaats voor drugs verschilt wezenlijk van een 'foute kroeg' of een hennepkwekerij, zoals mag blijken uit de eerder opgesomde karakteristieken.

Hoewel hierover in dit openbare rapport nauwelijks kan worden gerapporteerd, bleken medewerkers van de gemeente desgevraagd over informatie te beschikken die in combinatie met opsporingsgegevens bruikbaar kan zijn voor beeldvorming met betrekking tot criminele infrastructuren. Het gebruik daarvan voor bestuurlijke handhavingsdoeleinden, zoals controle van vergunningen, en het in algemene zin bewaken van de openbare orde levert doorgaans geen problemen op. Er bestaan dan vaak ook al samenwerkingsarrangementen, zoals in de sectoren milieu, horeca en toezicht openbare ruimte. Anders wordt het wanneer gebruik van persoonsgegevens in een strafzaak wordt beoogd. Verstrekking van zulke gegevens is dan aan een strikt regime gebonden, waarbij in veel gevallen de officier van Justitie een formeel verzoek zal moeten indienen bij de bestandhouder, in casu de burgemeester of diens gemandateerde.

Informatie van derden, niet uitsluitend gemeentefunctionarissen maar ook bijvoorbeeld brancheorganisaties en andere goedingelichte personen, kan worden aangeboord en benut zodra een analyse van criminele infrastructuren niet meer onder discrete omstandigheden hoeft te worden samengesteld, maar tot een regulier analyse-instrument is geworden dat zijn nut bijvoorbeeld bewijst in integrale handhavingstrajecten.⁶⁷

In dit onderzoek is het vraagstuk van extremisme en politiek geweld niet expliciet aan de orde gekomen. Duidelijk is dat het discreet gebruik kunnen maken van bedrijfspanden, woningen en andere infrastructuur van essentieel belang is voor het functioneren van clandestiene groeperingen.⁶⁸ Volgens deskundigen zou dit temeer gelden bij islamistische activisten, voor wie het concept van 'geislamiseerde ruimte' een centrale rol vervult in hun ideologie.⁶⁹ Voor de politie is er tot slot nog een meer prozaïsche reden om de invalshoek van infrastructuur te waarderen bij onderzoek naar dergelijke vormen van extremisme. Er is immers vaak maar weinig informatie voorhanden met betrekking tot zulke subjecten en hun sociale gedragingen, zodat min of meer bekende locaties zeker in de aanvang van een onderzoek voor de hand liggende aanknopingspunten vormen.

⁶⁷ Juridisch gezien hoeft de Wet bescherming persoonsgegevens voor het verkrijgen van gegevens uit niet-politiële registers geen belemmering te vormen. Art 43 Wbp stelt een aantal voorwaarden en beperkingen bij de verwerking van persoonsgegevens buiten werking wanneer het gaat om de voorkoming, opsporing en vervolging van strafbare feiten. Het is aannemelijk dat het vervaardigen van analyses onder 'voorkoming' of soms onder 'opsporing' valt.

⁶⁸ Voor meer details over het gebruik van *safe houses* door terroristen verwijzen wij naar de desbetreffende vakliteratuur, zoals Nance (2003): 97 ff.

⁶⁹ Zie bijvoorbeeld Burke (2004): 240.

5.5.2 beperkingen

Verscheidene knelpunten stonden het tot stand komen van een groter inzicht in criminele infrastructuur in de weg. Zo bestaat er een natuurlijk spanningsveld tussen de BPZ en de recherche, vooral voortkomend uit de verschillende cultuur en de noodzaak bepaalde informatie vertrouwelijk te houden. Dit belemmert uitwisseling van gegevens, niet alleen van recherche naar BPZ maar ook andersom: ook hier werkt immers het principe van halen en brengen.

Voorts is er een gebrek aan capaciteit en kunde voor het samenstellen van analyses zoals die hier zijn beschreven. Er zijn niet of nauwelijks analisten aan de districts bureaus, en die er zijn worden in operationele rechercheonderzoeken ingezet.⁷⁰ Er is een ontwikkeling gaande naar het inrichten van infodesks op alle niveaus van de politieorganisatie. Vooralsnog is het effect hiervan beperkt. Rechercheurs en analisten die vroeger rechtstreeks telefonisch contact opnamen met degene in een ander korps die over gezochte informatie beschikte, moeten nu hun wens in detail en per e-mail aan de infodesk voorleggen. Die kan dan met meer of minder succes de vraag doorspelen. Samen achter een terminal gaan zitten en werkendeweg tot resultaten komen is er niet meer bij. Juist bij het diepere en complexe soort zoekslagen dat nodig is voor dit soort analyses vormt dit een grote handicap. Creativiteit loopt dood op de mogelijkheden en –te vaak- de beperkingen van de infodeskmedewerker, waardoor de slagkracht van speurders eerder kleiner dan groter wordt. Toch zou de logische plaats in de politieorganisatie om analyses van criminele infrastructuur te maken, eigenlijk de infodesk zijn. Op dat kruispunt immers hoort alle beschikbare informatie bijeen te komen en beschikbaar te zijn.

Een laatste beperking vormt het regime waaronder de politieregisters worden gevoerd. Het was ten tijde van het onderzoek nog niet toegestaan om bepaalde achtergrondinformatie voor langere tijd in de registers vast te leggen. Zodra er in het kader van de uitvoering van een politietaak met persoonsgegevens wordt gewerkt, moeten deze op grond van de Wet politieregisters worden vastgelegd in één van de politieregisters. Sommige researcheteams creëren voor het maken van analyses een tijdelijk register, andere teams laten de criminaliteitsbeeldanalyse bijvoorbeeld onder het register Zware Criminaliteit vallen. Dit laatste verdient niet de voorkeur, omdat verwerking van persoonsgegevens bij een criminaliteitsbeeldanalyse een heel ander doel dient dan het ZwaCri-register. Een tijdelijk register heeft weer als nadeel dat gegevens met betrekking tot locaties juist van belang zijn omdat ze relatief lange tijd relevant blijven, en dus in principe voor onbepaalde tijd zouden moeten worden vastgelegd. Mogelijk komt in deze lastige situatie verandering zodra de themaregisters worden opengesteld, die met het oog op terrorismebestrijding nodig zijn gebleken.

5.6 Inbedding in werkprocessen

De vijfde onderzoeksvraag luidt: “Hoe kan het instrument ‘analyse criminele infrastructuur’ worden ingebed in de beleidscyclus, in het tactisch researchewerk en in de basispolitiezorg?”.

Het ligt voor de hand om de analyse van hardnekkige en problematische criminele infrastructuur tot onderdeel van de criminaliteitsbeeldanalyse (CBA) te maken en als zodanig zijn plaats te geven in de beleidscyclus. Strategische besluitvormingsprocessen zijn immers gebaat bij het verbeterde probleeminzicht dat op die manier wordt verkregen. Het besef dat de beschikbaarheid van bepaalde locaties onderdeel uitmaakt van een gelegenheidsstructuur die criminaliteit bevordert, kan de regionale driehoek doen besluiten

⁷⁰ Het structurele tekort aan criminaliteitsanalisten is een probleem dat het kader van dit onderzoek verre overstijgt. Het welslagen van het nieuwe adagium van probleemgericht en informatiegestuurd politiewerk staat of valt met een veel grotere beschikbaarheid van goed opgeleide analisten.

om specifieke categorieën locaties vanuit verschillende invalshoeken stelselmatig aan te pakken en langs die weg criminaliteit tegen te houden. Nu overal de besluitvormingsprocessen rond de aanpak van zware en georganiseerde criminaliteit worden gestructureerd naar de inzichten van Informatiegestuurde Opsporing (IGO) zal nader moeten worden gezien waar uiteindelijk dit informatieproduct het best tot zijn recht komt.⁷¹ Op landelijk niveau zal de Nationale Recherche worden aangestuurd door een Tactische Stuurploeg, daartoe van informatie voorzien door een Operationele Desk.

Op tactisch niveau kan een goed zicht op criminele infrastructuren bevorderlijk zijn voor het nemen van besluiten die tot een optimaal rendement van opsporingscapaciteit leiden. Een specifieke locatie kan worden gekozen als invalshoek indien deze voor meer dan een enkele zaak problemen veroorzaakt en/of voor meerdere CSV's van nut is. Ook in de gebiedsgerichte politiezorg kan vanuit een dergelijk inzicht worden gekozen voor een stelselmatige aanpak van hot spots en hot points. Hierbij kan uiteraard waar mogelijk en nodig informatie met partners worden gedeeld. Een dergelijke bijstelling van focus van verdachten naar locaties vergt echter wel de nodige ruimte bij politie en justitie.

Wordt de analyse van criminele infrastructuren aldus in de voorfase van het primaire rechercheproces geplaatst, ook tijdens de daaropvolgende opsporings- en nazorgfasen is er voor de locatie-invalshoek een rol weggelegd. In de projectfase kan worden geprofiteerd van het achterliggende inzicht in het gebruik en de functie van bestaande locaties, waardoor sneller en meer effectief kan worden gerechercheerd. Tegelijk levert, zoals we al zagen, juist de projectfase een grote hoeveelheid nieuwe gegevens op ten aanzien van locaties en hun gebruik. Deze gegevens kunnen gedurende of na afloop van het rechercheonderzoek worden gebruikt om het inzicht verder te voeden. In de nazorgfase kan uiteraard door beoordeling van rest- en zijtakinformatie worden gekeken of bepaalde locaties nog om vervolgonderzoek vragen, of dat er bijvoorbeeld in het bestuurlijke domein nadere interventies nodig zijn.

De mogelijkheden om vanuit de opgedane kennis omtrent criminele infrastructuren bestuurlijke maatregelen te nemen zijn evident. Het bedrijfsmatig gebruik van gebouwen en inrichtingen is in veel gevallen gebonden aan een vergunningstelsel, waarbij de gemeente vaak verlenende en toezichthoudende verantwoordelijkheden heeft. Een bestuurlijke aanpak van (georganiseerde) criminaliteit begint met het als overheid niet faciliteren van criminele samenwerkingsverbanden en met het tegengaan van ontwikkelingen die een voedingsbodem voor criminele activiteiten vormen.

Ook andere partners in veiligheid kunnen in beeld komen, zoals bijzondere opsporingsdiensten. Door stelselmatig samen te werken rond probleemlocaties kan een optimale mix van preventie (inclusief tegenhouden) en repressie worden bereikt. In Amsterdam is in dit verband waardevolle praktijkervaring opgedaan door het gemeentelijke Van Traa-team in samenwerking met het Bureau Recherche Informatie van Politie Amsterdam-Amstelland. Hierbij is onder meer gewerkt volgens een geografische aanpak in bijvoorbeeld het Wallengebied, het Damrak, de PC Hooftstraat, industrieterrein Westpoort en enige oude wijken (Kruyer 2004). Daarnaast is branchegericht gewerkt op onder meer smart shops, snackbars, illegale casino's en beluizen. Het van Traa-team gebruikt in haar analyses systematisch het begrip 'criminele infrastructuur'. Op landelijk niveau kunnen in dit verband onder meer de nog onvoldoende benutte mogelijkheden van de Bibob-wetgeving worden genoemd.

⁷¹ De structuur en functies van Criminaliteitsbeeldanalyses zijn door het programmabureau Abrio globaal vastgesteld. Er is recentelijk echter stevige kritiek geuit op de werkbaarheid van de richtlijnen, en nieuwe concepten zijn nu in ontwikkeling. Het is in dit licht niet goed mogelijk om precies aan te geven hoe de Analyse Criminele Infrastructuren (ACI) hierin een plaats kan vinden. Vanuit de Nationale Recherche wordt gewerkt aan een visiedocument Criminaliteitsbeeldanalyse. Bij het schrijven aan dit rapport kon van een conceptversie hiervan gebruik worden gemaakt.

Het kunnen samenstellen van een analyse van criminele infrastructuren veronderstelt het voldoen aan bepaalde randvoorwaarden. Deze komen goeddeels overeen met hetgeen nodig is voor het maken van CBA's. Naast een werkbare informatiehuishouding zijn medewerkers met een opleiding tot strategisch analist, enige ervaring met analyseren en autorisatie tot het gebruik van CIE-informatie noodzakelijk. Indien CIE-informatie in een analyse wordt verwerkt kan dit consequenties hebben voor de verdere verstrekking van rapportages. Selectief gebruik van sommige elementen kan dan nodig zijn, zoals ook tijdens de pilot het geval bleek.

5.7 Verhouding tot andere analyseinstrumenten

De zesde en laatste onderzoeksvraag luidt: "Hoe verhoudt het zich tot andere instrumenten van strategische analyse van georganiseerde criminaliteit?".

De laatste drie jaar is het instrument van logistieke analyse opgekomen, en het volgt uit dit pilotonderzoek dat hier duidelijke raakvlakken liggen met het analyseren van criminele infrastructuren. Hetzelfde geldt voor de sinds 2002 op uniforme wijze opgebouwde inventarisaties van criminele samenwerkingsverbanden. Het zijn immers die verbanden die de kern vormen van criminele arrangementen: ons argument is dat een meer stelselmatige aanpak van de gebruikte locaties zijn vruchten zal afwerpen. Zoals in de vorige paragraaf al werd betoogd ligt het voor de hand om deze benadering op te nemen in het bredere kader van de criminaliteitsbeeldanalyses, waarbij zoals gebruikelijk het algemeen deel (of 'kennisdeel') van het CBA opgebouwd kan worden vanuit het specifiek deel (of 'bijzonder deel'). Wat de gewenste 'stapelbaarheid' betreft ligt het voor de hand om vooralsnog aan te sluiten bij de gebruikelijke locatie-identificatiemethode van adres en postcode.⁷²

Binnen het IGO-project, onderdeel van het Abrio-programma, heeft de werkgroep criminaliteitsanalyse een ordeningskader vastgesteld waarin alle analyseproducten en –methoden limitatief zijn opgenomen.⁷³ Voor de drie (be)sturingsniveaus (strategisch, tactisch en operationeel) wordt naar typen onderzoeksvragen onderscheid gemaakt in beschrijven, verklaren, voorspellen, evalueren en adviseren. 'Ruimte' in de zin van gebieden en locaties is op alle drie de niveaus een onderscheidenlijk analyseobject, zodat voor de hier gepropageerde analysevariant het bedje in zekere zin al gespreid is.⁷⁴ Wat vraagniveau betreft is duidelijk dat de analyse van criminele infrastructuren zich voornamelijk op beschrijvend en verklarend niveau begeeft, al kan soms ook een verwachting worden uitgesproken ten aanzien van bijvoorbeeld risico's in een gebied met bepaalde karakteristieken.

Binnen de software die is ontwikkeld voor het beschrijven van criminele samenwerkingsverbanden ten behoeve van analysedoeleinden (de zogenaamde 'CSV-manager') is de mogelijkheid gecreëerd om in een omschrijvingsveld nader te specificeren van welke locaties het verband gebruik maakt.⁷⁵ Op een volgend scherm is het mogelijk 'Infrastructurele werkgebieden' te benoemen, zoals een luchthaven of andere voorziening. Hiermee is het thans reeds op betrekkelijk eenvoudige wijze mogelijk geworden om informatie met betrekking tot criminele infrastructuren vast te leggen. Daarbij laat het zich

⁷² Ten aanzien van de gebruikte terminologie is het wellicht wenselijk om tot standaard-aanduidingen van locaties te komen. Een café, kroeg, bar et cetera wordt dan in het vervolg nog slechts met één bepaalde term aangeduid. Hetzelfde geldt voor een garage, bordeel en andere voorzieningen. Te overwegen valt om hiervoor de bedrijfscodetabellen van de kamers van koophandel te gebruiken.

⁷³ *Zonder vraag geen antwoord* (2004).

⁷⁴ In het concept van de beschrijvingen waarin is aangegeven hoe een analyse van locaties moet worden gemaakt ligt de nadruk duidelijk niet op georganiseerde criminaliteit, maar veeleer op hot spots waar een groot aantal gepleegde commune delicten voor risico's en onveiligheidsgevoelens zorgt.

⁷⁵ De CSV-manager is onder meer geïntegreerd in de recherche-applicatie Octopus, software-versie 1.4a.

aanzien dat in volgende versies van de CSV-manager hiervoor nog betere mogelijkheden worden gecreëerd.

Tot slot kan worden geconstateerd dat in Abrioverband inmiddels het nodige is gedaan aan het toegankelijk maken en exploiteren van zogenoemde 'restinformatie', zoals gegevens betreffende locaties die mogelijk ook voor andere rechercheonderzoeken van belang zijn (*Veiligstellen van restinformatie*, 2003).

5.8 Slotbeschouwing

Bij het afsluiten van dit pilotproject is de vraag naar een vervolg aan de orde. Gebleken is dat locatiekeuze door criminele samenwerkingsverbanden en subjecten niet willekeurig plaats vindt, maar sterk wordt beïnvloed door reeds beschikbare gelegenheden en bepaalde voorkeuren ten aanzien van bruikbaarheid, ligging en afscherming. Dit betekent onder meer dat locaties die aan bepaalde criteria voldoen en die eenmaal voor criminele doeleinden zijn gebruikt, een goede kans lopen op herhaald gebruik en daarmee op een criminele carrière. Interventies in de vorm van aanhoudingen en inbeslagnames zullen die carrière niet noodzakelijkerwijs beëindigen; duurzaam succes vraagt hier om een gerichte strategie.⁷⁶ Dit inzicht kan heel praktische consequenties hebben: het blijkt lonend om locaties waar eenmaal een crimineel samenwerkingsverband actief is geweest in de gaten te blijven houden, omdat de kans op recidive aanzienlijk is. Een opgerolde hennepplantage of ecstasylab kan dus in het 'adresboekje' van de wijkagent worden genoteerd voor diens periodieke aandacht.

Het is zinvol om te bezien in hoeverre het wenselijk en mogelijk is om het analyseren van criminele infrastructuur aan het instrumentarium van de Nederlandse criminaliteitsanalisten toe te voegen. Hiervoor dient de methode te worden beschreven in een vorm die door onderwijs kan worden overgedragen en die in de dagelijkse praktijk kan worden gebruikt. Ook zijn er nog voorwaarden te vervullen in de sfeer van standaardisatie van terminologie en technieken. De Abrio-omgeving biedt –in samenwerking met de Politieacademie– voor dit ontwikkelwerk de beste condities.

Een nadere beproeving van deze werkwijze in een operationele omgeving biedt de mogelijkheid om de techniek van een geografisch informatiesysteem (GIS) te benutten. Hiervoor dient aansluiting te worden gezocht bij een bestaand experiment met GIS in een politieorganisatie, omdat het verspilling zou zijn om alleen voor deze ene toepassing een GIS-omgeving te ontwikkelen.

Om criminele infrastructuur effectief in kaart te kunnen brengen dient wel in de registratie van politiegegevens meer aandacht te worden besteed aan relevante fysieke infrastructuur. Binnen het politiekorps waar dit onderzoek is uitgevoerd is inmiddels een eerste aanpassing van deze registraties geïntroduceerd. Hierbij worden aan databestanden extra informatiecategorieën toegevoegd. Dergelijke manieren van registratie passen ook binnen de huidige insteek van informatie gestuurde opsporing. Wij hebben een eerste opzet voor een registratieformulier alvast als bijlage 4 opgenomen.

De vraag op welk organisatorisch niveau een verdere ontplooiing van deze werkwijze het best kan plaatsvinden is nog lastig te beantwoorden. De Nationale Recherche zou een professionele en ontvankelijke werkomgeving kunnen bieden, maar de beschikbaarheid van data kan daar een probleem vormen. Gebleken is dat het regionale bedrijfsprocessensysteem veel bruikbare informatie biedt die oorspronkelijk niet met het oog op beheersing van georganiseerde criminaliteit is vastgelegd. Het gegeven dat carrièrecriminelen van de zwaardere categorieën vaak ook in hun dagelijks leven veel met

⁷⁶ In dit verband kan de bestuurlijke aanpak van het Amsterdamse van Traa-team worden gememoreerd. Risicopanden in bijvoorbeeld de rosse buurt worden daarbij door de gemeente aangekocht of in samenwerking met een woningcorporatie aan een verantwoorde bestemming geholpen.

de politie in aanraking komen is hieraan debet. Een regiokorps biedt het voordeel dat een geografisch afgebakend gebied met een beperkte populatie in principe het universum vormt. Het KLPD richt zich echter op landelijke en zelfs internationale criminaliteit, waardoor het lastiger kan zijn om het fijnmazige en vaak triviale soort gegevens te krijgen dat gewenst is. Zinvoller is het waarschijnlijk om voor de vervolgfase aansluiting te zoeken bij een reeds bestaande en vruchtbaar gebleken omgeving waarin de politieorganisatie ruimte biedt aan innovatieve werkwijzen, en waarbij vooral structurele samenwerking tussen bestuur en opsporing tot stand is gebracht.

5.9 Dankwoord

De onderzoekers zijn de Commissie Politie en Wetenschap erkentelijk voor het financieren van dit project. De begeleidingscommissie leidde het geheel in goede banen, waarbij vooral de voorzitter niet aarzelde om op beslissende momenten inhoudelijk mee te denken. Het regiopolitiekorps, dat om redenen van herleidbaarheid niet nader kan worden aangeduid, was een goede gastheer, altijd bereid om steun te geven aan vernieuwing. De leiding en medewerkers van de onderzoeks- en analyseafdeling komt dank toe voor hun adviezen en aanmoediging. Zonder de bereidwillige medewerking van de bureauchef en medewerkers van het politiebureau waar dit onderzoek feitelijk plaatsvond was het project kansloos geweest. Ook de gemeente blijft helaas onvermeld, maar kan verzekerd zijn van onze erkentelijkheid. Hetzelfde geldt voor alle respondenten die meewerkten aan de interviews. Onze grootste dank is gereserveerd voor de analist die gedurende het project niet alleen alle essentiële informatie wist op te diepen, maar ook zijn vakkennis, vindingrijkheid en enthousiasme gul met ons deelde.

Literatuur

Ainsworth, Peter B.

2001 *Offender Profiling and Crime Analysis*. Cullompton, Devon: Willan.

Atkin, Howard N.

2000 "Intelligence Led policing". Pp. 13-21 in: Peterson, Marilyn B. *Intelligence 2000: Revising the Basic Elements*. Sacramento, CA; Lawrenceville, NJ: Law Enforcement Intelligence Unit; International Association of Law Enforcement Intelligence Analysts.

Babbie, Earl

1998 *The Practice of Social Research. Eight Edition*. Belmont, CA; etc.: Wadsworth.

Blanco, C.A.

2001 *Differences Between Historical Reporting and Predictive Intelligence. Presentation given at 21st Annual IALEIA conference, Chicago, IL. 11-15 June 2001.*

Bolhuis, E.G. van

s.a. [1937] *De gabbertaal. Woordenlijst van het Bargoens*. Rijswijk: V.A. Kramers.

Bottoms, A.E. and P. Wiles

1997 "Environmental Criminology." Pp. 305-359 in: M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (Eds.), *The Oxford Handbook of Criminology. 2nd Edition*. Oxford: Clarendon Press.

Bovenkerk, F., en W.I.M. Hogewind

2002 *Hennepteelt in Nederland: het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding*. S.I.: Politie en Wetenschap.

Brantingham, P.J., & P.L. Brantingham

1984 *Patterns in Crime*. New York: Macmillan.

1991 "Notes on the Geometry of Crime". Pp. 27-54 in P.J. Brantingham and P.L. Brantingham (Eds.), *Environmental Criminology*.

1993 "Environment, Routine, and Situation: Toward a Pattern Theory of Crime." Pp. 259-294 in: R.V. Clarke and M. Felson (Eds.), *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory, Volume 5*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

1995 "Criminality of Place: Crime Generators and Crime Attractors". *European Journal of Criminal Policy and Research* 3 (3): 5-26.

Brantingham, P.J., & P.L. Brantingham (Eds.)

1991 *Environmental Criminology*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.

Bruinsma, G.J.N.

1996 "Georganiseerde misdaad en legale economische sectoren." Pp. 125-132 in: F. Bovenkerk (red.), *De georganiseerde criminaliteit in Nederland: Het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie*. Deventer: Gouda Quint.

Bruinsma G.J.N. & Bovenkerk, F.

1996 *Georganiseerde criminaliteit in Nederland, bijlage IX deelonderzoek II: Branches: Enquetecommissie opsporingsmethoden, Inzake Opsporing*. Den Haag: SDU Uitgevers.

Bruinsma, Gerben en Wim Bernasco

2002 "Dadergroepen en transnationale illegale markten. Een nadere precisering aan de hand van sociale netwerken." *Tijdschrift voor Criminologie* 44 (2): 128-140.

Bunt, H.G. van de, W. Huisman, F. Lankhorst, W.M.E.H. Beijers, H. Moerland, C. van der Schoot, J. Boorsma, G.IJ. Boelens, H.A. Hageman, M.A. Jagt, J. Spijkerman.

- 2001 *Criminaliteitsbeeldanalyse Nederlandse netwerken. Logistieke processen van georganiseerde criminaliteit*. S.I.: Kenniscentrum Georganiseerde Misdaad LSOP/NPA; Bureau Recherche Informatie politie Amsterdam-Amstelland. Confidentieel.
- Bulmer, Martin
1986 *The Chicago School of Sociology: Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
- Burke, J.
2004 *Al-Qaeda: The True Story of Radical Islam*. London: Penguin.
- Burt, R.S.
2001 "Bandwidth and echo: Trust, information, and gossip in social networks". Pp. 30-74 in A. Casella & J.E. Rauch (Eds.), *Networks and Markets*, Russel Sage Foundation.
- Calster, P. van
2002 Criminele netwerken en het kleine-wereld-effect. *Tijdschrift voor Criminologie* 44: 141-150.
- Champion, Dean J.
1993 *Research Methods for Criminal Justice and Criminology*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Cloward, Richard A. and Lloyd E. Ohlin
1960 *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*. Glencoe, IL: The Free Press of Glencoe, Illinois.
- Cohen, L.E. and M. Felson
1979 "Social Change in Crime Rates Trends: A Routine Activity Approach". *American Sociological Review* 44: 588-608.
- Coleman, J.S.
1990 *Foundations of Social Theory*. London: The Belknap Press.
- Coster, Marc de
1992 *Woordenboek van jargon en slang*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Dijk, J.J.M van, Sagel-Grande, H.I. & Toornvliet, L.G.
2002 *Actuele criminologie. 4^e herziene druk*. Den Haag: SDU uitgevers.
- Duyne, P.C. van
1995 *Het spook en de dreiging van de georganiseerde misdaad*. Den Haag: SDU Uitgeverij Plantijnstraat.
- Duyne, P.C. van en E. Riks
1994 "Vooruitlopend (politieel) onderzoek. Een aanzet tot verdere discussie en maatstafvorming. *Delikt en Delinkwent* 685-703.
- Eck, John E. and David Weisburd
1995 "Crime places in crime theory." Pp. 1-33 in: John E. Eck and David Weisburd (Eds.), *Crime and Place. Crime Prevention Studies Volume 4*. Monsey, NY; Washington, DC: Criminal Justice Press; The Police Executive Research Forum.
- Egmond, F.
1994 *Op het verkeerde pad. Georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Endt, Enno, met Lieneke Frerichs
1982 *Bargoens woordenboek. Kleine woordenschat van de volkstaal*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Engbersen, G. & Leun, J. van der

- 2001 "The social construction of illegality and criminality." *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9: 51-70.
- Engelbregt, A.J.J.
1999 *Logistiek management in dienstverlening*. Utrecht: Lemma.
- Felson, M.
1987 "Routine activities, social controls, rational decisions and criminal outcomes." *Criminology* 25 (4): 911-931.
1998 *Crime and Everyday Life. Second Edition*. Thousand Oaks; etc.: Pine Forge Press.
- Fijnaut, C.J.C.F., Bovenkerk, F., Bruinsma G.J.N. & van de Bunt, H.G. van de
1996 *Georganiseerde criminaliteit in Nederland, eindrapport, bijlage VII van: Enquetecommissie opsporingsmethoden, Inzake Opsporing*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Grapendaal, Martin, Wouter van der Leest, Fred Nieuwenhuis en Melvin Soudijn
2004 *Criminele samenwerking. Verslag van een onderzoek voor het nationaal dreigingsbeeld zware of georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: Dienst Nationale Recherche Informatie. Vertrouwelijk.
- Heijden, A.W.M. van der, F.A. Boerman, M. Grapendaal, P.P.H.M. Klerks, J. van der Werf
2004 Nationaal dreigingsbeeld zware of georganiseerde criminaliteit. Zoetermeer: Dienst Nationale Recherche Informatie.
- Hendriks, Annemieke
2000 "Rafelranden van de stad". *De Volkskrant* 26 augustus 2000.
- Hobbs, D.
1997 "Professional Crime: Change Continuity and the Enduring Myth of the Underworld." *Sociology* 31 (1): 57-72.
- Hobbs, D. and C. Dunningham
1997 "Glocal Organised Crime." In: V. Ruggiero, N. South and I. Taylor (Eds.), *The New European Criminology*. Routledge.
- Holder, R.W.
1995 *A Dictionary of Euphemisms*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoogenboom, B. & Hoogenboom-Statema, P.
1996 *Foute kroeg: horeca en criminaliteit in Rotterdam*. Den Haag: SDU uitgevers.
- Huisman, W., M. Huikeshoven, H.G. van de Bunt, J. van Wijk, A.D. Meijer, G.IJ. Boelens, M.A. Jagt en J. Spijkerman
2003 *De zwakste schakel. Criminaliteitsbeeldanalyse Nederlandse Netwerken. Logistieke processen van georganiseerde criminaliteit*. Amsterdam: Vrije Universiteit; Politie Amsterdam-Amstelland.
- Jankowski, Martin Sanchez
1991 *Islands in the Street: Gangs and American Urban Society*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Jeffery, C.R.
1971 *Crime Prevention through Environmental Design*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Jens, L.F.
1940 *Criminaliteit te Utrecht in verband met familie en wijk*. Proefschrift. Utrecht; Nijmegen: Dekker & Van de Vegt.
- Jordan, S.
2000 "The Dynamics of 'Where' – An Introduction to the Application of Economic Geography Variables to Criminal Intelligence." *IALEIA Journal* 13(2): 26-33.

Kempe, G.Th. en J. Vermaat

1939 *Criminaliteit in Drenthe*. Utrecht; Nijmegen: Dekker & Van de Vegt.

Kernteam Noord- en Oost-Nederland

2002 *Algemene criminaliteitsbeeldanalyse Turkije 2000-2001*. Zwolle: s.p.

Kleemans, E.R.

1996 *Strategische misdaadanalyse en stedelijke criminaliteit. Een toepassing van de rationele keuzebenadering op stedelijke criminaliteitspatronen en het gedrag van daders, toegespitst op het delict woninginbraak*. Enschede: Internationaal Politie Instituut Twente.

Kleemans, E.R., E. van den Berg & H.G. van de Bunt

1998 *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: rapportage op basis van de WODC-monitor*. Onderzoek en beleid, nr 173. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum.

Kleemans, E.R., M.E.I. Brienens & H.G., van de Bunt

2002 *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Onderzoek en beleid, nr 198. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum.

Klerks, P.P.H.M.

2000a *Groot in de hasj. Theorie en praktijk van de georganiseerde criminaliteit*. Alphen aan den Rijn: Samsom Kluwer.

2000b "Criminele samenwerking." Pp. 91-107 in: H. Moerland en B. Rovers (red.), *Criminaliteitsanalyse in Nederland*. Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie.

Klerks, Peter en Nicolien Kop

2004 *Infrastructuren van grensoverschrijding. Verslag van een onderzoek voor het nationaal dreigingsbeeld zware of georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: Dienst Nationale Recherche Informatie. Vertrouwelijk.

Kloek, Wim

s.a. *Demografie van bedrijven: uitgebreide toelichting*. S.I.: Centraal Bureau voor de Statistiek. www.cbs.nl/nl/publicaties/artikelen/bedrijfsleven/algemeen/Demografiebedrijventoelichting.pdf

Köster Henke, W.L.H.

1906 *De Boeventaal. Zakwoordenboekje van het Bargoensch*. Dockum: Schaafsma & Brouwer.

Kruyer, Fred

2004 "Het Van Traa-team. Bestuurlijke aanpak van criminaliteit." *Algemeen Politieblad* 153 (12) (12 juni): 4-6.

Lampe, Klaus von and Per Ole Johansen

2004 "Criminal Networks and Trust: On the importance of expectations of loyal behaviour in criminal relations". Pp. 102-113 in: Sami Nevala and Kauko Aromaa (Eds.). *Organised Crime, Trafficking, Drugs: Selected papers presented at the Annual Conference of the European Society of Criminology, Helsinki, 2003*. Helsinki: HEUNI.

Landman, Richard, Wouter van der Leest en Jessica van der Werf

2002 *Nederlandse opsporingsonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit in 2001*. Zoetermeer, Korps landelijke politiediensten, Dienst Nationale Recherche Informatie, Unit Kennis en Onderzoek.

Landman, Richard, Wouter van der Leest en Jessica van Mantgem

2003 *Nederlandse opsporingsonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit in 2002*. Zoetermeer, Korps landelijke politiediensten, Dienst Nationale Recherche Informatie, Unit Kennis en Onderzoek.

Lankhorst, F. en J.M. Nelen

- 2004 *Professionele dienstverlening en georganiseerde criminaliteit. Hedendaagse integriteitdilemma's van advocaten en notarissen*. Zeist: Kerckebosch.
- Leun, J. van der
1999 "Illegaliteit en criminaliteit." Pp. 189-219 in: J. Burgers & G. Engbersen (red.), *De ongekende stad 1: illegale vreemdelingen in Rotterdam*. Amsterdam: Boom.
- Lofland, J.
[1969] *Deviance and Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- McDowell, D.
1998 *Strategic Intelligence: A Handbook for Practitioners, Managers and Users*. Cooma, NSW: Istana Enterprises.
- McIntosh, M.
1975 *The Organisation of Crime*. Tiptree, Essex: The Anchor Press.
- Meloan, J., R. Landman, H. de Miranda, J. van Eekelen, S. van Soest.
2003 *Buit en besteding. Een empirisch onderzoek naar de omvang, de kenmerken en de besteding van misdaadgeld. Studiereeks recherche deel 12*. 's-Gravenhage: Elsevier Overheid.
- Middelburg, B.
2000 *The godmother. De criminele carrière van Thea Moear, medeoprichter van de Bruinsma-groep*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Moerland, Hans, en Frank Boerman
1999 *Georganiseerde misdaad en betrokkenheid van bedrijven*. Deventer; Antwerpen: Gouda Quint; Kluwer Rechtswetenschappen.
- Moormann, J.G.M.
1934 *De geheimtalen. Bronnenboek*. Zutphen: W.J. Thieme.
- Nagel, W.H.
1949 *De criminaliteit van Oss. Studies over wangedrag en straf III*. 's-Gravenhage: D.A. Daamen's Uitgeversmaatschappij.
- Nance, M.W.
2003 *The Terrorist Recognition Handbook: A Manual for Predicting and Identifying Terrorist Activities*. Guildford, CT: The Lyons Press.
- Natarajan, M.
2000 "Understanding the Structure of a Drug Trafficking Organization: A Conversational Analysis." Pp. 273-298 in: M. Natarajan and M. Hough (Eds.), *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy. Crime Prevention Studies Vol. 11*. Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Newman, O.
1972 *Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design*. New York: Macmillan.
- Nijdam, A.B.J.A.
1950 *Goirle. Een sociografische studie over de criminaliteit en de moraliteit van een grensgemeente rond de tweede wereldoorlog*. Wageningen: H. Veenman & Zonen.
- Ratcliffe, Jerry H. (Ed.)
2004 *Strategic Thinking in Criminal Intelligence*. Annandale, NSW: The Federation Press.
- Rooy, H. van
1949 *Criminaliteit van stad en land. Nijmegen en omstreken*. Utrecht; Nijmegen: Dekker & van de Vegt.
- Rovers, B.
1996 *Criminografie van Rotterdam. Jeugdigen en veel voorkomende criminaliteit in de periode 1990-1994*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Sanders, Ewoud en Nicoline van der Sijs

s.a. *Henry Roskam, Boeven-jargon*. Amsterdam; Antwerpen: L.J. Veen.

Schaaik, Johan van

2001 *The Application of Geographic Profiling*. MSc thesis.

Schreurs, A.F.A.

1947 *Het kerkdorp St. Willebrord (Het Heike). Een sociaal-geografische en criminologische studie. Proefschrift*. Utrecht; Nijmegen: Dekker & van de Vegt.

Shaw, C., and H. McKay

1942 *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press.

Sherman, L., P.R. Gartin and M.E. Buerger

1989 "Hot spots of predatory crime: Routine activities and the criminology of place." *Criminology* 27 (1): 27-56.

Sherman, Lawrence W.

1995 "Hot spots of crime and criminal careers" Pp. 35-52 in: John E. Eck and David Weisburd (Eds.), *Crime and Place. Crime Prevention Studies Volume 4*. Monsey, NY; Washington, DC: Criminal Justice Press; The Police Executive Research Forum.

Sieber, Ulrich und Marion Bögel

1993 *Logistik der Organisierten Kriminalität*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt.

Torre, E. van der, en M. Hulshof

2001 "Harddrugsscenes (1). Typologie, ontwikkeling, beleidsrichtlijnen." *Het Tijdschrift voor de Politie* jaargang 63 nr. 3: 19-24.

Tremblay, P.

1993 "Searching for Suitable Co-offenders." Pp. 17-36 in: R.V. Clarke and M. Felson (Eds.), *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory, Volume 5*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Veiligstellen van restinformatie

2003 *Veiligstellen van Restinformatie, gewoon doen! Eindrapportage van de landelijke werkgroep Restinformatie*. [Woerden]: Abrio.

Vette, Robert de, Essy van Dijk en Richard Landman

2000 *Nederlandse opsporingsonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit in 1999*. Zoetermeer, Korps landelijke politiediensten, Dienst Nationale Recherche Informatie, Unit Kennis en Onderzoek.

Vette, R.C.M. de, R.R.J. Landman, W.P.E. van der Leest en T. Peeman

2001 *Nederlandse opsporingsonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit in 2000*. Zoetermeer, Korps landelijke politiediensten, directie Recherche.

Vin, M. van der, M. van den Heuvel, B. Bruins Slot en P.H.M. Versteegh

2002 *Bulgaren in de regio Haaglanden: een verkenning*. Politie Haaglanden.

Watts, D.

1999 *Small Worlds: The Dynamics of Networks Between Order and Randomness*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Weerman, F.M.

2001 *Samenplegen. Over criminele samenwerking en groepsvorming*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.

Weerman, F. & E. Kleemans

2002 Criminele groepen en samenwerkingsverbanden: een overzicht. *Tijdschrift voor Criminologie* 44: 114 – 137.

Rapportage pilotproject criminele infrastructuur

Weisburd, David

2004 "The emergence of crime places in crime prevention". Pp. 155-168 in: Bruinsma, Gerben, Henk Elffers and Jan de Keijser, *Punishment, Places and Perpetrators*. Cullompton, Devon: Willan.

Werf, S. van der

2002 *Allochtonen in de multiculturele samenleving*. Bussum: Coutino.

Williams, Phil

2001 "Transnational Criminal Networks". Pp. 61-97 in: John Arquilla and David F. Ronfeldt (Eds.), *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime and Militancy*. Santa Monica, CA: Rand Corporation.

Wood, D.

1991 "In Defense of Indefensible Space." Pp. 77-95 in P.J. Brantingham and P.L. Brantingham (Eds.), *Environmental Criminology*.

Zaitch, Damián

2001 *Traquetos: Colombians involved in the cocaine business in the Netherlands*. Amsterdam: Dissertatie Universiteit van Amsterdam.

Zicht op criminele samenwerkingsverbanden

2003 Zicht op criminele samenwerkingsverbanden: wegen en kiezen ten behoeve van de opsporing. Woerden: Programmabureau Abrio.

Zonder vraag geen antwoord

2004 *Zonder vraag geen antwoord. Ordeningskader analyse, beschrijvende analyseproducten en functieraster analisten*. S.l. [Woerden]: Programmabureau Abrio.

Bijlagen

- 1a. Interviewleidraad voor politie
- 1b. Interviewleidraad voor overige respondenten
- 2. Geanonimiseerde ledenlijst begeleidingscommissie
- 3. Informatiebronnen hennepplantages & grow-shops
- 4. In kaart brengen van criminele infrastructuur

Trefwoordenregister

Bijlage 1a Interviewleidraad politiemedewerkers

[tekst die betrekking heeft op de precieze locatie van het onderzoek is vervangen door puntjes of een toelichting tussen vierkante haakjes].

Instructie

Interviews zullen in de meeste gevallen semi-gestructureerd verlopen, wat inhoudt dat een gesprek wordt gevoerd dat in ruime zin relevant is voor het onderzoek. Daarbij worden in de loop van het gesprek antwoorden gezocht op de navolgende vragen. Onderwerp is 'criminele infrastructuur'. Het is zinvol om bij aanvang van het gesprek het doel en de opzet van het [...] -project kort uiteen te zetten voor zover nodig. We zijn over een periode van ruim een jaar bezig met het in beeld krijgen van meer bestendige criminele samenwerkingsverbanden die in en vanuit [...] opereren, waarbij er specifieke aandacht is voor de infrastructuur die men daarbij gebruikt. Daarbij valt te denken aan ontmoetingsplaatsen (bijv. bepaalde kroegen of clubs) , bergplaatsen (stashen), aan- en afvoerroutes (bijv. garages), criminele dienstverleners (bijv. witwassen) et cetera. Naast 'echte' georganiseerde criminaliteit zijn we ook geïnteresseerd in beroepsmatige criminelen, zoals bijv. helers, die weliswaar niet in een vast verband maar wel voor langere tijd actief zijn en daarbij met 'collega's' contacten onderhouden. Uiteraard is ook organisatiecriminaliteit voor dit onderzoek van belang.

Het project moet uiteindelijk leiden tot een gedetailleerd inzicht in de criminele structuren die in en vanuit [...] actief zijn, informatie die zowel voor de recherche als de basispolitiezorg bruikbaar moet zijn. Daarop voortbouwend willen we met dit experiment een methode ontwikkelen die ook in andere steden en regio's bruikbaar is om goed zicht te krijgen op meer permanente criminele structuren, zodat die bijvoorbeeld door 'tegenhouden' en gerichte aanpak kunnen worden getackeld.

Probeer bij de meer specifieke vragen naar criminele infrastructuur en andere informatie die betrekking heeft op personen steeds te vragen waar bepaalde informatie op is gebaseerd, en of de bron (PV, anderszins) indien nodig beschikbaar is. Eventueel kunnen we zulke informatie later bij betrokkene ophalen.

Het is goed mogelijk dat het gesprek direct op georganiseerde verbanden en hun activiteiten komt. Het is dan meestal niet zo zinvol om nogmaals het algemene beeld (vraagcluster 2) door te nemen. Wees dus soepel en pragmatisch in het vragen stellen, maar probeer wel een zo compleet mogelijk beeld te krijgen met nadruk op de voor ons relevante informatie betreffende infrastructuur. Wordt een gesprek erg langdurig, zet het dan indien mogelijk een andere keer voort als er 'nog meer te halen valt'.

Algemene informatie gesprekspartner.

Naam en functie.

Contactinformatie (toestelnummer en/of GSM).

Werkterrein (geografisch of onderwerp).

Algemene informatie werkveld: waar kunnen we nu of later deze gesprekspartner voor benaderen?

Wat is het algemene beeld dat betrokkene tegenkomt in [...] op zijn/haar gebied qua aard, ernst en omvang van criminaliteit?

Graag een of meer specifieke voorbeelden ter illustratie.

Zit er veel samenhang in de criminaliteit? Werken mensen samen, zo ja: hoe?

Rapportage pilotproject criminele infrastructuren

Zit er bestendigheid in zulke samenwerking, of is het ad hoc en wisselend?

Is er een duidelijke rolverdeling?

Zijn er hiërarchische verhoudingen, duidelijke initiatiefnemers?

Hoe komt zulke samenwerking tot stand? Waar en hoe treft men elkaar?

In hoeverre doen er zich conflicten voor?

Zijn alle betrokkenen [afkomstig uit deze stad], of zijn er ook figuren 'van buiten' bij?

Is er iets bekend over de activiteiten van criminelen [uit deze stad] elders?

Heeft de politie goed zicht op de meer serieuze criminelen in [deze stad]? Zo nee, waar zouden blinde vlekken kunnen zitten?

Wat is er bekend over organisatiecriminaliteit, c.q. over de betrokkenheid van bedrijven of zakenmensen bij criminaliteit, of over relaties tussen zakenmensen en criminelen?

Specifieke informatie op georganiseerde c.q. professionele criminaliteit.

Welke figuren c.q. verbanden zou de gesprekspartner als georganiseerde of professionele criminaliteit willen aanduiden, en waarom?

Waar houden deze figuren of verbanden zich concreet en voornamelijk mee bezig?

Welke logistieke processen zijn hierbij te onderkennen (verwerving, productie, distributie, transport, smokkel, opslag, etc.)

Hoe komt men aan het hierbij gebruikte essentiële materieel?

In hoeverre zijn legale bedrijven hierbij betrokken, en in welke hoedanigheid?

In hoeverre wordt er samengewerkt met anderen, buiten het directe samenwerkingsverband?

Hoe lang is dit al gaande c.q. is men hiermee actief?

Zit er een ontwikkeling in, wordt het bijv. professioneler, veranderde men van werkveld o.i.d.?

In hoeverre is men crimineel succesvol?

Is er een 'hoofdkwartier', een vast ontmoetingsadres o.i.d.?

Is er door de politie recherchematig op deze figuren gewerkt? Hoe, waar, wanneer, met welk resultaat?

Is er vanuit de basispolitiezorg c.q. wijkagent bekendheid met de betreffende personen c.q. verbanden?

Specifieke informatie over gebruik van infrastructuren.

Zijn er vaste locaties of voorzieningen waarvan men min of meer frequent gebruik maakt in de context van criminaliteit?

Zo ja, naam/adres, gebruik op welke wijze, in welke hoedanigheid, etc.?

Welke aanvullende/achtergrondinformatie is er over die locatie of voorziening bekend?

In hoeverre vervult die voorziening een moeilijk vervangbare functie?

Zijn er voor zover bekend nog andere criminelen die hiervan gebruik maken?

Zijn er vaste adressen waar men elkaar sociaal treft?

Rapportage pilotproject criminele infrastructuur

Wat is het karakter van die lokaliteit en wat voor personen komen daar: wie treft men er?

Informatie over criminele infrastructuur.

Van welke voorzieningen of inrichtingen kan men zeggen dat die door criminelen zijn opgezet of dat die met voornamelijk criminele doeleinden opereren?

Hoe is in het kort de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling?

Wat speelt zich hier specifiek af?

In hoeverre wordt hier door de overheid (justitieel, gemeente, fiscaal, BOD-en) op toegezien?

Welke andere criminelen of verbanden maken hiervan gebruik?

Is er enig zicht op de financiële kant van de zaak? Sluist men bijvoorbeeld winsten weg?

In hoeverre en op welke wijze schermt men zich af voor de buitenwereld c.q. de overheid?

Zijn er duidelijke kwetsbare plekken? In hoeverre zou deze voorziening aan te pakken zijn?

Zou zo'n aanpak zinvol zijn?

Om welke redenen is dit tot dusver achterwege gebleven?

Aanvullende informatie die van belang wordt geacht.

Zijn er nog zaken die nu niet aan de orde zijn gekomen, maar die wel van belang kunnen zijn voor het project?

Verdere bronnen, contactpersonen.

Welke mensen of bronnen moeten we beslist niet vergeten bij ons onderzoek, en wat zouden die ons kunnen bieden?

DANK VOOR DE MEDEWERKING!

Bijlage 1b Interviewleidraad gemeente

[tekst die betrekking heeft op de precieze locatie van het onderzoek is vervangen door puntjes of een toelichting tussen vierkante haakjes].

Doel van de interviews is het verkrijgen van informatie m.b.t. aanwijzingen van meer structurele criminaliteitsfenomenen die functionarissen van de gemeente [...] in hun werk tegenkomen. Het gaat daarbij m.n. om indicatoren inzake criminele infrastructuur. We beogen hiermee meer inzicht te krijgen in de fenomenen als zodanig, maar vooral ook in de manier waarop functionarissen zulke indicatoren tegenkomen, hoe er vervolgens wordt gehandeld en hoe de reactie wellicht effectiever kan worden, bijv. door een protocol en/of betere communicatie naar partners als de politie.

Intro: voorstellen, toelichten van [...] -project en benadrukken dat we weliswaar werken vanuit de Nederlandse Politie Academie, maar dat het bij dit project nadrukkelijk niet gaat om de opsporing van concrete strafbare feiten. We hebben geen opsporingsbevoegdheid en geven geen namen etc. door aan de politie [...]. Er wordt evenmin gekeken naar het functioneren van specifieke afdelingen of personen. Het gaat ons om het vaststellen van de mechanismen en mogelijkheden die wetsovertreders in staat stellen actief te zijn.

Voorbeelden: grootschalige drugshandel, mensenhandel, witwassen, georganiseerde hennepplantages, sociale zekerheidsfraude. Georganiseerde criminaliteit heeft omgeving nodig om te kunnen werken: dubieuze horeca, huisjesmelkers, foute uitzendbureaus. Dit project moet nieuwe methoden opleveren waarmee politie en gemeente in staat zijn om alert te reageren op indicaties van structurele criminele activiteiten.

[Deze stad] is niet gekozen vanwege bijzondere criminele omstandigheden, maar [vanwege situatie en ligging]. Bovendien juiste formaat voor pilot, en politie en gemeente waren [...] tot medewerking bereid. Duur interview ca. 1 uur, anonimiteit desgewenst gegarandeerd, concept-tekst wordt eerst gemaaild (vraag e-mail adres). DUIDELIJK, NOG VRAGEN?

Vaststellen van functie respondent (wat houdt het werk ongeveer in, welke verantwoordelijkheden, te maken met andere diensten, etc.).

Gezien het onderzoeksdoel (het vaststellen van de mechanismen en mogelijkheden die stelselmatige wetsovertreders in staat stellen gebruik te maken van een criminele infrastructuur), krijgt resp. in zijn/haar werk te maken met signalen van mogelijke criminele misstanden? Te denken valt aan handel in harddrugs, etc.

(Als antwoord positief) waaruit blijkt dat, is het eenmalig of stelselmatig, gaat het om 1 of meerdere locaties, betrokkenen etc. NB: er hoeven geen concrete namen etc. te worden genoemd, daar doen we toch niets mee. Dus niet bijv. "Koffieshop ABC", maar "een koffieshop in de binnenstad".

Is er meer te zeggen over de ernst van de signalen?

Gebeurt het openlijk of heimelijk? Evt. details van handelswijze bij afscherming?

Hoe gaat de respondent (c.q. de dienst/afdeling) tot dusver met dergelijke signalen om? Aan wie wordt het evt. doorgegeven, op welke wijze, volgt er een afloopbericht?

Heeft men wellicht behoefte om op andere manieren zaken te kunnen melden c.q. aanpakken? Denk aan bestuurlijk-preventieve maatregelen, een meldpunt, contact met de reguliere politie et cetera.

Is met bovenstaande alles gezegd, of zijn er nog andere voorbeelden (dan weer vraag 2 t/m 7 doorlopen).

Rapportage pilotproject criminele infrastructuren

Kan men nog andere instanties of (collega-)functionarissen noemen die voor dit onderzoek van betekenis zouden kunnen zijn?

DANK VOOR DE MEDEWERKING

Bijlage 2 Samenstelling begeleidingscommissie

De namenlijst van de begeleidingscommissie zou zicht kunnen geven op de onderzoekslocatie, zodat deze niet zonder meer kan worden afgedrukt. Om die reden is hier volstaan met het vermelden van de (globale) functies.

Voorzitter

Prof.dr. G.J.N. Bruinsma, Hoogleraar Criminologie Rijksuniversiteit Leiden; directeur Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR)

Leden

Officier van Justitie

Directeur Gemeentelijke Dienst Publiekszaken

Medewerker Commissie Politie en Wetenschap

Universitair hoofddocent Criminologie

Hoofd Centrale Recherche regiopolitie

Hoofd Bureau Centrale Rechercheinformatie regiopolitie

Hoofd onderzoek regiopolitie

Senior onderzoeker regiopolitie

Bureauchef regiopolitie

Bijlage 3 informatiebronnen hennepplantages & grow-shops

Voor het kunnen beschrijven van de cannabiseconomie (paragraaf 4.8) zijn in het bedrijfsprocessensysteem de PV's van bevindingen achterhaald. Hieraan zijn gegevens te ontlelen die rond de acties zijn vastgesteld over adressen, aangetroffen personen en hun verklaringen, hoeveelheden planten in beslag werden genomen et cetera. In dit systeem levert de organisatie van de gegevens echter een probleem op. Niet alle mutaties zijn namelijk via de formele zoekboom (>verdovende middelen >softdrugs (lijst 2) >vervaardigen narcotica >locatie *Pietersburg*) te vinden. Allerlei relevante mutaties zijn namelijk onder andere codes weggezet, zoals 'overige informatie', 'informatie verdachte omstandigheden', 'overlast druggebruik' en 'afval particulier'. Dit vereist dus een intensieve (en creatieve) zoekslag; in de praktijk zijn nogal wat voorvallen bij ons bekend geworden door gesprekken in de wandelgangen 'over de koffie' en pas daarna uit het systeem gevist. Het bovenstaande impliceert tevens dat toch nog niet alle in relatie met hennepteelt staande informatie in het BPS zal zijn gevonden, omdat soms ongetwijfeld nog andere codes zijn gebruikt. Bovendien is niet systematisch gezocht naar criminele activiteiten die personen uit *Pietersburg* in andere plaatsen binnen en buiten de regio uithaalden in relatie tot hennepteelt: dit zou te tijdrovend zijn geweest.⁷⁷

Eveneens uit BPS werden de zogenaamde 'M-meldingen' gehaald: daar zaten verscheidene soms zeer gedetailleerde tips bij over personen en locaties die betrokkenheid zouden hebben bij hennepplantages en dergelijke. Deze anonieme tiplijn is met name wat het signaleren van hennepteelt betreft zeer vruchtbaar gebleken.

Ook konden ook nogal wat relaties tussen waarnemingen worden gelegd op basis van de rijke informatiecollectie, voortgekomen uit een serie grote rechercheonderzoeken.

Informatie uit het ZwaCri-register is wel geraadpleegd, maar vervolgens uitsluitend gebruikt ter controle: indien CIE-gegevens informatie uit andere bronnen zouden ontkrachten, zou die andere informatie niet zijn gebruikt. Dit was geen enkele keer het geval. Wel werden herhaaldelijk vermoedens van verbanden en achtergronden bevestigd, maar wanneer die vermoedens niet uit andere bron konden worden gestaafd, zijn ze niet opgenomen in het relaas.

Tot slot voegde de historische 'tussen-de-oren' kennis van rechercheurs en van de analist nog het een en ander toe.

De kortstondige rechercheonderzoeken rond invallen bij kwekerijen leveren onvoldoende op om de werkelijke omvang, organisatiegraad, belangen en dwarsverbanden geheel bloot te leggen. Zo is er bijvoorbeeld weinig zinnigs te zeggen over welk aandeel de opgerolde plantages vormen van alle wietteelt in *Pietersburg*. Wel is duidelijk dat de meeste kwekerijen, anders dan de betrokkenen beweren, niet al tijdens de eerste oogst worden opgerold. Dit blijkt onder meer uit voorgaande signalen en uit de inrichting, bijvoorbeeld de mate van vervuiling van filters. De opbrengsten van de plantages (zie onder) kunnen in ieder geval op meerdere miljoenen Euro's worden geschat.

⁷⁷ Dat zulke buitensteedse activiteiten er zijn is in enkele gevallen wel aangetoond.

Bijlage 4

In kaart brengen van criminele infrastructuur

Adressen in opsporingsonderzoeken (recherche)	Kennis van een stad (bpz)
<ul style="list-style-type: none"> - waar treffen verdachten elkaar - waar wonen verdachten (straat, buurt) <ul style="list-style-type: none"> - waar bevinden zich faciliteiten - waar bevindt zich mogelijke opslag 	<ul style="list-style-type: none"> - algemeen beeld (bevolking, 'soorten' wijken) - beeld politie van stad (probleemwijken, -groepen) <ul style="list-style-type: none"> - criminaliteit in stad - inzicht in specifieke overlastlocaties - inzicht in rafelranden van de stad

Inzicht in 'criminele locaties'

Verdere operationalisering, in pilot komen we tot 14 categorieën:

Woonhuizen van verdachten:

- ☐ gebruikt als woning
- ☐ gebruikt voor andere doeleinden, nl:
 - ☐ stash
 - ☐ safehouse
 - ☐ vergaderplaats
 - ☐ 'wisselwoning'
 - ☐ bedrijf
 - ☐ lab
 - ☐ anders nl:

Horecagelegenheid

- ☐ regulier gebruik
- ☐ ander gebruik, nl:
 - ☐ ontmoetingsplaats
 - ☐ dekmantel
 - ☐ witwasfaciliteit
 - ☐ anders, nl:

- ☐ in eigendom
- ☐ niet in eigendom

Ongeregelde terreintjes

+ aanduiding gebruik

Bordelen e.d.

Woonwagenterreinen

Clubhuis Hot spot /hot point op openbare weg (speelplaats, straathoek, parkeerplaats, etc + c

Dealpand/gebruikerspand

Bedrijfsruimtes

- ☐ regulier gebruik
 - ☐ onwettig gebruik, nl:
 - ☐ productie
 - ☐ opslag
 - ☐ verkoop
 - ☐ distributie
- (+ specifiek product)

Koffie-/theehuizen

- ☐ regulier gebruik
- ☐ ander gebruik, nl:
 - ☐ ontmoetingsplaats
 - ☐ dekmantel
 - ☐ anders, nl:

- ☐ in eigendom
- ☐ niet in eigendom

Publieke gebouwen

+ aanduiding van onwettig gebruik of relevantie

Overheidsgebouw (+ relevantie)

Garages (+ relevantie)

Anders

Rapportage pilotproject criminele infrastructuur

Trefwoordenregister

(*Volgt na definitieve lay-out)